

VILNIAUS UNIVERSITETAS

JULIUS ZALESKIS

**ŠIUOLAIKINĖ TARPTAUTINĖ VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖ:
TEISIŠKUMO POKYČIAI**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2010-2015 metais Vilniaus universitete, iš jų 2013 metais – stažuotės Britų tarptautinės ir lyginamosios teisės institute (Londone Jungtinėje Karalystėje) metu

Mokslinis vadovas – prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

TURINYS

ĮVADAS	5
1. KRITIŠKAS POŽIŪRIS Į TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS TEISIŠKUMĄ	22
1.1. Kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą ištakos.....	22
1.2. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės neigimas	27
1.3. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės ignoravimas	34
1.4. Lietuvos teismų požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę	40
1.5. Kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą priežastys	50
2. TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS TEISIŠKUMO KRITERIJAI	58
2.1. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problemos kontekstas	58
2.2. Formalistiniai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijai	65
2.3. Pragmatiniai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijai	70
2.4. Siūlomas tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo vertinimo modelis.....	75
3. JT VALSTYBĖS IMUNITETO KONVENCIJOS REIŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI	80
3.1. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimas ir priėmimas	80
3.2. JT valstybės imuniteto konvencijos tikslai ir objektas.....	86
3.3. JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtinti valstybės imuniteto standartai	92
3.4. JT valstybės imuniteto konvencijos praktinė reikšmė	99

4. TTT SPRENDIMO <i>JURISDIKCINIŲ IMUNITETŲ</i> BYLOJE REIŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI	106
4.1. TTT sprendimo <i>Jurisdikcinių imunitetų</i> byloje kontekstas.....	106
4.2. Valstybės imuniteto ir <i>jus cogens</i> normų santykio problema	109
4.3. TTT požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę.....	114
4.4. TTT sprendimo <i>Jurisdikcinių imunitetų</i> byloje praktinė reikšmė.	119
5. EŽTT PRAKTIKOS REIŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI	127
5.1. EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais kontekstas.....	127
5.2. EŽTT požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę	131
5.3. Reikalavimai, kuriuos EŽTT praktika kelia valstybės imuniteto taikymui.....	135
5.4. EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais praktinė reikšmė	140
6. TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS NAUJOVIŲ ĮTAKA JOS TEISIŠKUMUI	148
6.1. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka jos apibrėžtumui.....	148
6.2. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka jos konkrečių taisyklių apibrėžtumui	155
6.3. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka instituciniam ginčų sprendimui ir atsakomybės taikymui šioje srityje	163
6.4. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka kitiems jos teisiškumo požymiams	171
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	175
LITERATŪROS IR KITŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	180
AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	205
AUTORIAUS PRANEŠIMŲ TARPTAUTINĖSE MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE SĄRAŠAS	206

„Neigimas, kad tarptautinė teisė egzistuoja kaip įpareigojančių teisinių taisyklių sistema, prieštarauja visiems tokio egzistavimo įrodymams“

– Hansas Morgenthau¹

IVADAS

Tiriamoji problema

Tarptautinė teisė telpa ne į visus teisės apibrėžimus. Nuo pat atsiradimo tarptautinę teisę teisės moksle lydi ją neigiantis požiūris. Skeptikai perša mintį, kad tarptautinė teisė nėra teisė arba pilnavertė teisė, nes neturi visų išsivysčiusios teisės požymių². Svarbiausia, kad tarptautinėje teisėje nėra jos taisyklės kuriančių ir jas priverstinai įgyvendinančių valdžios institucijų. Be jų paminėti autoriai neįsivaizduoja pilnavertės teisės sistemos. Po kiekvieno garsesnio tarptautinės teisės neveiksmingumo atvejo šiems mokslo žmonėms pritaria tarptautinės teisės atžvilgiu kritiški balsai politikoje, žiniasklaidoje ir visuomenėje. Tarptautinei valstybės imuniteto teisei – tarptautinės teisės sričiai, reguliuojančiai, kada ir kokiomis sąlygomis viena valstybė turi teisę į imunitetą nuo kitos valstybės jurisdikcijos, būdinga ta pati pamatinė buvimo teise arba teisės požymių turėjimo, arba teisiškumo (angl. *legal quality*) problema. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra visos tarptautinės teisės teisiškumo problemos atspindys.

Valstybės imuniteto idėja – valstybės ir asmens santykio kaitos rezultatas. Ši idėja gimė spontaniškai prieš daugiau nei du šimtus metų. Jos

¹ MORGENTHAU, Hans. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948, p. 211.

² AUSTIN, John. *The Province of Jurisprudence Determined*. New York: Cambridge University Press, 1995, p. 171; HART, H. L. A. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 213-214; KELSEN, Hans. *Pure Theory of Law. Translation from the Second German Edition by Max Knight*. Berkeley: University of California Press, 1967, p. 320-322. Darbe remiamasi angliškais paminėtų autorių darbais, o ne jų vertimais į lietuvių kalbą siekiant užtikrinti tyrimo ir vartojamos specifinės terminijos nuoseklumą. Dauguma svarbiausių tyrimo šaltinių yra išleisti tik anglų kalba. Svarbiuose tyrimo šaltiniuose remiamasi būtent angliškais J. Austino, H. L. A. Harto ir H. Kelseno darbais. Siekiant tiksliai sugretinti idėjas ir terminiją daugumoje svarbių tyrimo šaltinių ir paminėtų autorių darbuose, nagrinėti pastarųjų angliški, autentiškesni leidimai.

atsiradimą nulėmė praktinis būtinumas. Ją suformulavo nacionaliniai teismai tose valstybėse, kur susikirsdavo, tuomet – atsitiktinai, užsienio valstybių ir privačių asmenų interesai. Ji buvo pagrįsta Švietimo epochoje gimusiu įsitikinimu, kad suverenios valstybės yra tarpusavyje lygios ir todėl negali vienašališkai spręsti viena kitos reikalų. Pastarasis įsitikinimas kilo iš romėnų laikų principo *par in parem non habet imperium* (liet. lygus lygiam neturi galios). Vadovaudamiesi paminėtais bendrais principais 1812 m. Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) Aukščiausiojo Teismo teisėjai atsisakė nagrinėti tuomet neįprastą dviejų piliečių reikalavimą Prancūzijos imperatoriui Napoleonui grąžinti jiems laivą, kurį iš jų anksčiau nusavino prancūzų kariuomenė ir kurį jie atpažino prisišvartavusį amerikiečių uoste³. Tai – pirmas žinomas valstybės imuniteto precedentas.

Vienas nacionalinio teismo precedentas davė pradžią naujai tarptautinės teisės sričiai. Amerikiečių teisėjų logika pasekė su panašiomis situacijomis susidūrę teisėjai Vakarų Europoje, o vėliau – ir kituose regionuose⁴. Nacionalinių teismų argumentai tapo universaliu požiūriu, atsikartojančiu vis naujose valstybėse vis naujose bylose. Praktika užsienio valstybėms taikyti imunitetą tapo tokia plati ir bendra, kad XX a. II pusėje tarptautinėje bendrijoje pripažinta, kad ši doktrina įgijo visuotinai privalomą teisinį pobūdį⁵. Atsirado teisiškai privalomas tarptautinis paprotys. Gimė tarptautinė valstybės imuniteto teisė. Todėl šiandien valstybės imuniteto klausimai paprastai priskiriami tarptautinei teisei. Tarptautinėje bendrijoje idealistiškai deklaruojama, kad valstybės privalo užsienio valstybėms imunitetą taikyti pagal tarptautinėje teisėje įtvirtintas taisykles⁶.

Susidūrę su pragmatika idealai susvyruoja. Nepaisant dominuojančio požiūrio, kad valstybės imuniteto taisyklės teisiškai įpareigoja valstybes, teisės

³ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/116/case.html>>.

⁴ BANKAS, Ernest K. *The State Immunity Controversy in International Law: Private Suits against Sovereign States in Domestic Courts*. Berlin: Springer, 2005, p. 22-27.

⁵ FOX, Hazel; WEBB, Philippa. *The Law of State Immunity. Third Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 14.

⁶ YANG, Xiaodong. *State Immunity in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 35.

moksle ir praktikoje šių taisyklių buvimas teise vis dar kelia abejonių, panašių į tas, kurios lydi visą tarptautinę teisę. Valstybės plačiai taiko valstybės imunitetą, tačiau šios praktikos taip ir nepavertė aiškiais, universaliais, sutartiniais, rašytiniais įsipareigojimais viena kitai. Kai kurios valstybės taikydamos užsienio valstybėms imunitetą atvirai deklaruoja, kad tai daro savo laisvu apsisprendimu, o ne saistomos tarptautinės teisės. Paradoksalu, kad tokios pozicijos iki šių dienų laikomasi šalyje, kuri davė pradžią tarptautinei valstybės imuniteto teisei, – JAV⁷. Kai kurios valstybės praktikoje, tapusios jautrių ginčų tarp savo asmenų ir užsienio valstybių arbitramis, yra linkusios šiuos ginčus spręsti tiesiog savo nuožiūra, aktualias tarptautines teises taisykles tiesiog praleisdamos pro akis⁸. Lietuvoje valstybės imuniteto klausimus sprendžiantys teisėjai iš viso neįžvelgia jiems privalomos tarptautinės teisės šioje srityje⁹. Nors bendrai pripažįstamas tarptautinis teisinis valstybės imuniteto pobūdis, jo taikymo praktika konkrečiais atvejais leidžia abejoti, ar iš tiesų egzistuoja atitinkama valstybės įpareigojanti tarptautinės teisės sritis¹⁰.

Nepaisant paminėtų kritiškų požiūrių, galinčių pakirsti tarptautinės valstybės imuniteto teisės pamatus, ši tarptautinės teisės sritis vystosi intensyviai ir dinamiškai¹¹. Per daugiau nei 200 metų raidos ji išgyveno didelius pokyčius. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė kilo iš XIX a. pr. nacionalinių teismų praktikos, pagrįstos Švietimo epochos mąstytojų – Hugo Grocijaus, Samuelio von Pufendorfo, Corneliuso van Bynkershoeko, Emerio de Vattelio – teorijomis apie absoliutų valstybių suverenitetą. Nuo XX a. pr. valstybių praktikoje valstybės imunitetas pradėtas nuosekliai riboti privatinio ir komercinio pobūdžio ginčiuose, pripažįstant, kad to reikalauja teisingumas

⁷ JAV Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Austrijos Respublika v. Altman*, p. 10 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/supct/pdf/01-593P.ZO>>.

⁸ HAFNER, Gerhard; KOHEN, Marcelo G.; BREAU, Susan. *State Practice Regarding State Immunities*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006, p. 33-34.

⁹ Lietuvos teismų požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę analizuojamas šio darbo 1.4 dalyje.

¹⁰ FOX, Hazel. *The Law of State Immunity. Second Edition*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 13-19.

¹¹ Tarptautinės valstybės imuniteto teisės kilmė ir raida išsamiai apžvelgta: BANKAS, E. K. *The State <...>*, p. 1-32; YANG, X. *State <...>*, p. 6-32.

asmenų, su kuriais valstybės sudaro komercinius sandorius, atžvilgiu. XX a. 2-oji pusė išsiskyrė iniciatyvomis kodifikuoti valstybės imuniteto klausimus tarptautinėmis sutartimis¹² ir valstybių nacionaliniais įstatymais.

Šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė – ne mažiau dinamiška. Ji pasižymi didelėmis naujovėmis ir iššūkiiais tradiciškai suprantamam imunitetui. Kelios, iš pirmo žvilgsnio stipriai tarpusavyje nesusijusios ir fragmentiškos XXI a. pr. naujovės gali stipriai pakeisti tarptautinę valstybės imuniteto teisę ir ypač jos pamatą – šaltinius, – kurį iki šiol sudarė tarptautiniai papročiai. Priimta pirmoji universali sutartis, turinti sureguliuoti valstybės imuniteto klausimus – Jungtinių Tautų (toliau – **JT**) Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų konvencija (toliau – **JT valstybės imuniteto konvencija**)¹³. Du autoritetingiausi tarptautiniai teismai – Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – **TTT**)¹⁴ ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – **EŽTT**)¹⁵ pirmąkart pateikė svarbius išaiškinimus tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimais.

Minėtos didelės naujovės šiuolaikinėje tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje skatina grįžti prie konceptualių tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip teisės srities, problemų analizės. Kyla klausimas, ar šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės pagaliau leidžia išsklaidyti abejones dėl to, ar ši teisės sritis iš tiesų egzistuoja. Ar XXI a. vis dar lieka erdvės neigti, kad tarptautinė teisė varžo valstybes taikant valstybės imuniteto doktriną? Ar šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės sustiprino jos buvimą teise, teisiškumą – ar dėl šių naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo daugiau teisės požymių? Ieškant atsakymų į paminėtus konceptualius klausimus, į šiuolaikinę tarptautinę valstybės imuniteto teisę ir jos naujoves būtina pažvelgti atidžiau.

¹² Svarbiausios tarptautinės valstybės imuniteto teisės kodifikavimo iniciatyvos iki Jungtinių Tautų Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų konvencijos priėmimo 2004 m. apžvelgiamos šio darbo 1.5 dalyje.

¹³ 2004 m. JT valstybės imuniteto konvencija [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf>.

¹⁴ TTT. 2012 m. vasario 3 d. sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų byloje (Vokietija v. Italija)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf>>.

¹⁵ Tarptautinei valstybės imuniteto teisei reikšminga EŽTT praktika analizuojama šio darbo 5 dalyje.

Temos aktualumas

Mokslinio tyrimo aktualumą pirmiausia nulemia tai, kad darbe tiriamos reikšmingos paskutinių metų tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės. 2004 m. JT Generalinė Asamblėja priėmė pirmąją universalia tarptautine valstybės imuniteto sutartimi turėjusią tapti JT valstybės imuniteto konvenciją. 2012 m. pasaulio teismu vadinamas TTT Jurisdikcinių imunitetų byloje (Vokietija v. Italija) (toliau – *Jurisdikcinių imunitetų byla*) priėmė pirmąjį savo praktikoje sprendimą valstybės imuniteto klausimais. Autoritetingasis EŽTT, spręsdamas, kaip imuniteto taikymas užsienio valstybėms dera su 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁶ (Europos žmogaus teisių konvencijos; toliau – **EŽTK**) 6 str. garantuojama teise į teisingą teismą, nuo 2001 m. taip pat suformulavo savo praktiką valstybės imuniteto klausimais.

Temos aktualumą Lietuvoje didina tai, kad kai kurios tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės Lietuvą palietė tiesiogiai. Viena iš bylų, kuriose EŽTT sprendė, ar valstybės imuniteto taikymas atitinka EŽTT saugomą teisą kreiptis į teismą, buvo pradėta prieš Lietuvą. Lietuva šią bylą pralaimėjo būtent dėl, EŽTT vertinimu, netinkamo požiūrio į šiuolaikinę tarptautinę valstybės imuniteto teisę¹⁷.

Mokslinio tyrimo aktualumą nulemia ir aiškių universalių rašytinių tarptautinių valstybės imuniteto taisyklių trūkumas. Valstybėms ir kitiems tarptautinės teisės subjektams neturint aiškių rašytinių imperatyvų valstybės imuniteto klausimais, yra didelė rizika, kad tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės taisyklės bus suprantamos, aiškinamos ir taikomos netinkamai. Pildant šią spragą didelis vaidmuo tenka teisės doktrinai ir konceptualiems tarptautinės valstybės imuniteto teisės tyrimams. Tai ypač aktualu Lietuvai,

¹⁶ 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390; CETS Nr. 194 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415350&p_tr2=2>.

¹⁷ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą (peticijos Nr. 15869/02)*, 64-74 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-97879?TID=hfnnngqzyp>>.

kurioje nėra įstatyminio valstybės imuniteto reguliavimo, kuri nėra prisijungusi prie JT valstybės imuniteto konvencijos ir kurioje teisėjai sprenddami valstybės imuniteto klausimus gali tiesiog pritrūkti teisės šaltinių. Šiuo aspektu šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės Lietuvoje gali turėti didesnę reikšmę nei kitose valstybėse.

Praktinė darbo reikšmė

Disertacinis tyrimas turėtų palengvinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip tarptautinės teisės srities, taikymą nacionalinėse teisės sistemose. Jis turėtų padėti sistemiškai suprasti, kokiais tarptautinės teisės šaltiniais ir kaip turėtų vadovautis valstybės imuniteto taisyklės taikantys ir aiškinantys subjektai, visų pirma, nacionaliniai teismai, ko iš valstybių reikalauja šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė, kokios yra jos nesilaikymo pasekmės. Darbas turėtų būti ypač reikšmingas Lietuvoje – nubrėžti fundamentalias gaires šiuolaikinę tarptautinę valstybės imuniteto teisę taikantiems ir su šaltinių trūkumu šioje srityje susiduriantiems Lietuvos teisėjams. Be to, darbas gali prisidėti prie tarptautinės teisės ir teisės teorijos mokslų plėtros juos papildydamas, ypač tarptautinės teisės teisiškumo pagrindimo aspektu.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Šio mokslinio darbo tikslas – įvertinti šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius, t. y., ar šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo požymių, kuriais turėtų pasižymėti teisė.

Siekiant išsikelti tikslo sprendžiami tokie mokslinio tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problemą – praktikoje ir doktrinoje sutinkamą kritišką požiūrį į tai, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė iš tiesų yra teisė, šio požiūrio formas ir priežastis;

2. Įvertinti, kokio požiūrio į tarptautinę valstybės imuniteto teisę laikomasi Lietuvoje, – ar ir kaip sprendžiant valstybės imuniteto klausimus taikoma tarptautinė teisė, ar Lietuvos teismų požiūris į valstybės imuniteto klausimus atitinka tarptautinę teisę;

3. Apibrėžti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijus – teorinius teisės požymius, pagal kuriuos būtų galima įvertinti, ar ir kaip pasikeitė šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumas;

4. Išanalizuoti reikšmingiausias šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujoves – JT valstybės imuniteto konvenciją, TTT sprendimą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktiką valstybės imuniteto klausimais – ir atskleisti jų reikšmę šiai tarptautinės teisės sričiai;

5. Išvesti konceptualius JT valstybės imuniteto konvencijoje, TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikoje suformuluotų požiūrių į tarptautinę valstybės imuniteto teisę bendrumus;

6. Įvertinti, kokią įtaką šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės padarė šios tarptautinės teisės srities teisiškumui, t. y., ar ir kokių darbe apibrėžtų teisės požymių šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo dėl naujovių šioje srityje;

7. Pateikti siūlymus, kaip į šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujoves ir teisiškumo pokyčius atsižvelgti ir šią tarptautinės teisės sritį taikyti turėtų Lietuvos teismai.

Keliama hipotezė

Šiuolaikinei tarptautinei valstybės imuniteto teisei būdingas išaugęs teisiškumas – ji įgijo pragmatinių ir formalistinių teisės požymių, kurių neturėjo anksčiau, dėl ko valstybėms sumažės erdvės nesivadovauti tarptautine valstybės imuniteto teise.

Tyrimo objektas

Tyrimo objektas yra šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė ir jos teisiškumo pokyčiai. Lietuvos teisės doktrinoje nauja, tačiau užsienio teisės doktrinoje įprastesnė¹⁸ „teisiškumo“ sąvoka turėtų būti suprantama kaip buvimas teise, teisės požymių ir savybių turėjimas. „Teisiškumas“ yra užsienio doktrinoje sutinkamo angliško termino „legal quality“ vertimas. Konkrečių teisės požymių, kuriais remiantis galima įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą, analizei ir identifikavimui yra skirta atskira, teorinė 2-oji šio darbo dalis.

Tyrimas nepretenduoja į išsamią fundamentalios teorinės teisės sampratos problemos analizę. Teisės požymiai darbe tiriami tik tokia apimtimi ir metodais, kurie leidžia kritiškai, patikimai, tačiau ne visais įmanomais požiūriais įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problema teisės doktrinoje nėra ištirta tiek, kad būtų atskleisti specifiniai šios tarptautinės teisės srities teisiškumo kriterijai. Todėl darbe tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo analizė siejama su sena akademinė diskusija dėl visos tarptautinės teisės buvimo teise – teisiškumo. Ši diskusija ir atskleidžia kriterijus, kuriais remiantis galima įvertinti šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius. Darbe nėra nagrinėjami visi teisės teorijoje sutinkami požiūriai į tarptautinės teisės buvimą teise. Siekiant, viena vertus, koncentruotumo ir, kita vertus, objektyvumo, apsiribojama dviem pamatiniais, vienas kitam priešingais teoriniais požiūriais, kurie padeda įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės buvimą teise. Pirmiausia analizuojamas senas kritiškas požiūris į tarptautinės teisės teisiškumą. Išskiriami teisės požymiai, kurių, autoritetingų teisės teoretikų įsitikinimu, tarptautinei teisei trūksta tam, kad ji galėtų būti laikoma pilnaverte teise. Tuomet apžvelgiamas tiesioginis

¹⁸ SHAW, Malcolm N. *International Law. Sixth Edition*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2008, p. 2; PAYANDEH, Mehrdad. The Concept of International Law in the Jurisprudence of H. L. A. Hart. *European Journal of International Law*, 2010, Vol. 21, No. 4, p. 969 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/21/4/2121.pdf>>.

atsakas kritiškam požiūriui ir alternatyvūs teisės požymiai, kuriais vadovaujantis nuo kritikos buvo ginama idėja, kad tarptautinė teisė vis dėlto yra teisė. Galiausiai apibrėžiamas siūlomas, teisės teorija pagrįstas šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių vertinimo modelis.

Tiriant šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius, nagrinėjama, ar ji įgijo bet kurių iš siūlomame modelyje teisei priskiriamų požymių.

Tarptautinė valstybės imuniteto teisė turėtų būti suprantama kaip tarptautinės viešosios teisės principai ir normos, nustatantys sąlygas, pagal kurias valstybė gali reikalauti laisvės nuo kitos valstybės institucijų jurisdikcijos taikymo¹⁹.

Pagal šiais laikais dominuojantį riboto imuniteto požiūrį, valstybės imunitetas suprantamas tik kaip imunitetas viešo pobūdžio valstybės veiksmams²⁰. Laikoma, kad privatinuose santykiuose valstybė dalyvauja kaip privatus asmuo ir imuniteto neturi. Kaip rodo dinamiška valstybės imuniteto taisyklių raida, valstybės imuniteto sampratos turinys stipriai kito. Ir šiandien yra abejonių dėl tikslaus šios tarptautinės teisės srities turinio – kur tiksliai yra riba, atskirianti valstybės veiksmus, kuriems imunitetas taikomas, nuo veiksmų, kuriems imunitetas nėra taikomas. Geriausias pavyzdys – bandymai riboti valstybių, kurios padarė pamatinių tarptautinės teisės taisyklių pažeidimus, imunitetą Italijos²¹ ir Graikijos²² teismuose. Šiame darbe didžiausias dėmesys teikiamas tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip teisės srities, formai – jos teisiškumui ir šaltiniams, tačiau ne jos turiniui. Detali valstybės imuniteto turinio analizė išeina už šio tyrimo ribų. Šiandieninės tarptautinės valstybės imuniteto taisyklės apžvelgiamos tik

¹⁹ BANKAS, E. K. *The State* <...>, p. 56; KLOTH, Matthias. *Immunities and the Right of Access to Court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, p. 21-105; FOX, H. *The Law* <...>, p. 18-19.

²⁰ YANG, X. *State* <...>, p. 13; Tarptautinės teisės komisija. Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projektas su komentarais. *Yearbook of the International Law Commission*, 1991, Vol. II, Part Two, p. 36-40 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf>.

²¹ Italijos Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Ferrini v. Vokietija*, Nr. 5044/4 [neoficialus vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.geneva-academy.ch/RULAC/pdf_state/Ferrini.pdf>.

²² FOX, H. *The Law* <...>, p. 583-584.

bendrais bruožais šio darbo 3.3. dalyje – tiek, kiek reikšminga tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių ir teisiškumo tyrimui.

Valstybės imuniteto taisyklėms yra būdingas dvilypis – tarptautinis ir nacionalinis – pobūdis. Valstybės imuniteto taisyklės yra taikomos nacionalinių institucijų nacionalinėje teisės sistemoje. Todėl teisės doktrinoje valstybės imuniteto taisyklės nagrinėjamos ir kaip nacionalinės teisės – civilinio proceso²³ arba tarptautinės privatinės teisės²⁴ – dalis. Darbo objektu yra tarptautinė, bet ne kurios nors valstybės nacionalinė valstybės imuniteto teisė. Nacionalinė Lietuvos ir kitų valstybių valstybės imuniteto teisė darbe tiriami tik kaip pagalbiniis šaltinis – valstybių praktikos, kaip tarptautinių valstybės imuniteto papročių elemento, šaltinis, arba indikatorius, atskleidžiantis, kiek valstybės laikosi tarptautinės valstybės imuniteto teisės. Atsižvelgiant į doktrininę tradiciją²⁵, darbe valstybės imuniteto principams ir taisyklėms bendrai apibūdinti kaip sinonimas kartais vartojama valstybės imuniteto doktrinos sąvoka.

Chronologiniu požiūriu tyrimo objektu yra šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė. Tiriami darbo rengimo metu aktualūs, naujausių laikų tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčiai. Vertinant tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius, analizuojamos konkrečios, plačiausio atgarsio sulaukusios, su valstybės imunitetu susijusios paskutinių metų naujovės tarptautinėje bendrijoje. Tai – JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais suformulavimas. Visas šias naujoves galima priskirti šio – XXI – a. pradžiai. Pirmojoje darbo dalyje tarptautinė valstybės imuniteto teisė daugiausiai nagrinėjama tokia, kokia ji buvo iki darbe atskleidžiamų naujovių, – t. y., iki XXI a. Taip siekta charakteringai atskleisti, kokį poveikį tarptautinei valstybės imuniteto teisei ir jos teisiškumui padarė šios srities naujovės.

²³ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas, NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 113.

²⁴ MORRIS, J. H. C. *The Conflict of Laws. Sixth Edition*. United Kingdom: Sweet & Maxwell LTD, 2005, p. 10.

²⁵ FOX, H. *The Law <...>*, p. 1.

Kaip yra įprasta teisės doktrinoje, analizuojamas vienos valstybės imunitetas nuo kitos valstybės teismų ir kitų institucijų jurisdikcijos nagrinėti civilines bylas, užtikrinimo ir sprendimų vykdymo veiksmų tokiose bylose. Į tyrimo objektą nepatenka valstybės imunitetas nuo baudžiamosios ar administracinės atsakomybės, teisės doktrinoje taip pat atribojami nuo valstybės imuniteto tyrimų²⁶. Į tyrimo objektą nepatenka šiek tiek panašūs, bet skirtingomis tarptautinės teisės taisyklėmis reguliuojami valstybės vadovų, diplomatiniai, konsuliniai, karinių pajėgų imunitetai.

Darbo mokslinis naujumas

Pasaulinėje teisės doktrinoje nėra darbų, skirtų išsamiai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo analizei ir juo labiau naujaisiems šios tarptautinės teisės srities teisiškumo pokyčiams. Vertinant mokslinės problemos iširtumo lygį, galima paminėti autoritetingą sero Herscho Lauterpachto 1950 m. publikuotą straipsnį, kuriame jis padarė kontraversišką išvadą, kad tarptautinėje teisėje nėra taisyklės, kuri įpareigotų užsienio valstybei suteikti imunitetą²⁷. Ledi Hazel Fox prieštaravo paminėtai išvadai ir teigė, kad valstybės imuniteto taikymas yra tarptautinės teisės, bet ne valstybių pagarbos užsienio suverenams, kartu – diskrecijos, reikalas²⁸. Amerikiečio Lee M. Caplano nuomone, valstybės imuniteto taikymas yra praktinis mandagumas (angl. *practical courtesy*), nulemtas siekio palaikyti gerus valstybių tarpusavio santykius ir yra klaidingai laikomas tarptautine teisine kategorija²⁹. Lori Fisler Damrosch yra padariusi išvadą, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumas kelia neaiškumą dėl JAV Aukščiausiojo Teismo praktikos, kurioje valstybės imuniteto taikymas vadinamas „pagarba ir mandagumu“ (angl. *grace and comity*), tačiau preziumavo, kad platesnis valstybės imuniteto tarptautinės

²⁶ FOX, H. *The Law <...>*, p. 78-93.

²⁷ LAUTERPACHT, Hersch. Problem of Jurisdictional Immunities of Foreign States. *British Yearbook of International Law*, 1951, Vol. 28, p. 220-272.

²⁸ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13-19.

²⁹ CAPLAN, Lee M. State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens: A Critique of the Normative Hierarchy Theory. *American Journal of International Law*, 2003, Vol. 97, No. 4, p. 741-781.

teisinės kilmės pagrindimas yra nereikalingas³⁰. Jasperas Finke yra padaręs išvadą, kad valstybės imunitetas yra teisiškai privalomas tarptautinės teisės principas, bet ne taisyklė ar juo labiau pagarbos gestas³¹.

Užsienio teisės doktrinoje yra paskelbta publikacijų šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių – JT valstybės imuniteto konvencijos³², TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje³³, EŽTT praktikos valstybės imuniteto srityje³⁴ – klausimais. Tačiau nei viename iš šių darbų nebuvo nagrinėtas tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumas, kokią įtaką jam padarė šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės, šios naujovės nebuvo susietos viena su kita, nenagrinėta, ar susiformavo universalus požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę.

Lietuvos teisės doktrinoje pamatiniai konceptualūs tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimai – jos tarptautinis teisinis pobūdis, šaltiniai ir juo labiau teisiškumas – tirti nebuvo. Valentinas Mikelėnas³⁵, Andrius Smaliukas ir Yvonne Goldammer³⁶ vertino, ar Lietuvos teismų kai kuriose ankstyvosiose valstybės imuniteto bylose, ypač darbo ginčiuose prieš užsienio valstybes, išsakyti argumentai atitinka užsienio valstybių praktiką (bet ne tarptautinę teisę – tarptautinius papročius). Kristina Balevičienė vertino, kiek Lietuvos teismų praktika valstybės imuniteto subjekto klausimu atitinka tarptautinę teisę ir pasaulines tendencijas³⁷.

³⁰ DAMROSCH, Lori Fisler. Changing the International Law of Sovereign Immunity through National Decisions. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2011, Vol. 44, Issue 5, p. 1187-1189 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wp0.its.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/Damrosch-pdf.pdf>>.

³¹ FINKE, Jasper. Sovereign Immunity: Rule, Comity or Something Else? *European Journal of International Law*, Vol. 21, No. 4, 2010, p. 853-881 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/853.full.pdf+html>>.

³² O'KEEFE, Roger; TAMS, Christian J. *The United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

³³ MCGREGOR, Lorna. State Immunity and Human Rights. Is There a Future after Germany v. Italy? *Journal of International Criminal Justice*, 2013, Vol. 11, Issue 1, p. 125-145.

³⁴ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 21-105.

³⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 147.

³⁶ SMALIUKAS, Andrius; GOLDAMMER, Yvonne. The Restrictive Theory of State Immunity in Lithuania: Reality or Illusion. *Baltic Yearbook of International Law*, 2005, Volume 5, p. 111-132.

³⁷ BALEVIČIENĖ, Kristina. Subjektai, turintys teisę naudotis valstybės imunitetu nuo kitos valstybės jurisdikcijos. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 78(70), p. 5-13 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/dwn.php?id=312419>.

Lietuvos teisės doktrinoje buvo bendrai apžvelgtos, tačiau išsamiai neanalizuotos kai kurios tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės. Neringa Toleikytė apžvelgė TTT sprendimo *Jurisdickinių imunitetų* byloje išvadas dėl valstybių, pažeidusių *jus cogens* normas, imuniteto³⁸. Lijana Štarienė tyrė, kaip vienoje EŽTT byloje – *Cudak prieš Lietuvą* – valstybės imunitetas buvo derinamas su teise kreiptis į teismą³⁹. Šiose publikacijose nebuvo vertinama paminėtų bylų reikšmė tarptautinei valstybės imuniteto teisei ir juo labiau šios srities teisiškumui, šios naujovės nebuvo susietos su visu tarptautinės valstybės imuniteto teisės kontekstu. Lietuvos teisės doktrinoje deramo dėmesio dar nėra sulaukusi ir JT valstybės imuniteto konvencija.

Darbas gali būti reikšmingas ir tarptautinės teisės teorijai ir bendrai teisės teorijai papildydamas tarptautinės teisės tyrimus iš teisės teorijos perspektyvos, išgrynindamas teorinius tarptautinės teisės teisiškumo vertinimo modelius. Kritišką savitą požiūrį į tarptautinės teisės teisiškumą yra plėtoję daugybė autorių, visų pirma, teisinio pozityvizmo tėvai Johnas Austinas⁴⁰, Herbertas Lionelis Adolphusas Hartas⁴¹ ir Hansas Kelsenas⁴². Naujesnių laikų autoriai, atstovavę tarptautinės teisės mokslą, – Louisas Henkinas⁴³, Ianas Brownlie⁴⁴, Malcolmas Nathanas Shaw⁴⁵, Mehrdadas Payandehas⁴⁶ – tarptautinės teisės teisiškumo tyrimuose paprastai apsiribodavo H. L. A. Harto požiūrio kritika ir savo atsako, ginančio tarptautinės teisės teisiškumą, plėtojimu. Lietuvos teisės moksle tarptautinės teisės teisiškumo problema nėra sulaukusi deramo dėmesio. Lietuvos autoriai paprastai apsiriboja bendro

³⁸ TOLEIKYTĖ, Neringa. Valstybės imuniteto taikymas *jus cogens* normų pažeidimo atveju. *Teisė*, 2013, t. 89, p. 205-218 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/TeisAe/TeisAe%202013%2089/205-218.pdf>>.

³⁹ ŠTARIENĖ, Lijana. Cudak v. Lithuania and the European Court of Human Rights Approach to the State Immunity Doctrine. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 2(120), p. 159-175 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/dwn.php?id=257270>.

⁴⁰ AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 171.

⁴¹ HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 213-214.

⁴² KELSEN, Hans. *Pure* <...>, p. 320-322.

⁴³ HENKIN, Louis. *International Law: Politics and Values*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 3-4.

⁴⁴ BROWNLIE, Ian. *The Rule of Law in International Affairs: International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations*. The Hague, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1998, p. 11-17.

⁴⁵ SHAW, M. N. *International* <...>, p. 5-8.

⁴⁶ PAYANDEH, M. *The Concept* <...>, p. 967-995.

pobūdžio pastabomis, kad tarptautinė teisė neturi nacionalinei teisei būdingų požymių, visų pirma, supranacionalinės valdžios, ir dėl to veikia kitaip nei nacionalinė teisė⁴⁷. Šis darbas gali papildyti esamą teisės doktriną ne tik plačiau apžvelgdamas ir sugretindamas įvairių pozityvistų – ne vien H. L. A. Harto – kritiškus požiūrius į tarptautinės teisės teisiškumą, bet ir, tai – ko gero, dar reikšmingiau, susistemindamas ir apibendrinamas teisės doktrinoje sutinkamus pagrindinius atsakymus į pozityvistinę kritiką tarptautinei teisei. Teisės ir ypač tarptautinės teisės moksle iki šiol nebuvo išsamiai analizuojami ir apibendrinami doktrininiai požiūriai, kodėl tarptautinė teisė visgi turėtų būti laikoma teise.

Tyrimo šaltiniai

Svarbiausi tyrime naudojami šaltiniai – tie naujausi tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniai, kurių reikšmė šios srities teisiškumui darbe ir nagrinėjama. Tai – JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, EŽTT praktika derinant valstybės imunitetą su teisės kreiptis į teismą apsauga.

Didelę reikšmę darbe turi doktrininiai šaltiniai. Pagrindinis jų – 1991 m. Tarptautinės teisės komisijos (toliau – **TTK**) paskelbtas Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projektas su komentarais (toliau – **1991 m. TTK projekto komentaras**). Kadangi priimta JT valstybės imuniteto konvencija didele apimtimi nesiskiria nuo jos 1991 m. projekto, minėtas komentaras tarnauja ir kaip autoritetingas priimtą konvencijos komentaras. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijus darbe leidžia apibrėžti teisės teorijos darbai, ypač teisinio pozityvizmo klasika tapusi Herberto Lionelio Adolphuso Harto „The Concept of Law“, taip pat tarptautinės teisės teoretikų Louiso Henkino ir Mehrdado Payandeho publikacijos. Daug remiamasi autoritetingiausiomis bendromis tarptautinės

⁴⁷ VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 18-19; SATKAUSKAS, Rytis. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiname tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 15-16.

valstybės imuniteto teisės studijomis – ledi Hazel Fox ir Philippa Webb „The Law of State Immunity“ naujausiu, 2013 m. leidimu, 2012 m. išleista Xiaodong Yango knyga „State Immunity in International Law“ ir 2013 m. išleistu, Rogerio O’Keefe’o ir Christiano Tamsio vadovaujamo autorių kolektyvo parengtu JT valstybės imuniteto konvencijos komentaru. Bendrais EŽTK klausimais daugiausiai remiamasi Davido Harriso, Michaelo O’Boyle’o, Edwardo Bateso ir Carlos Buckley antruoju, 2009 m. „Harris, O’Boyle & Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights“ leidimu.

Svarbią vietą tarp pagrindinių darbe naudojamų šaltinių užima nacionalinių teismų, ypač Lietuvos, JAV ir Italijos, praktika. JAV teismų sprendimais plačiai remiamasi, nes būtent juose buvo suformuluota ir bene plačiausiai išplėtotą valstybės imuniteto doktrina. Didelis dėmesys JAV teismų praktikai darbe skiriamas ir dėl to, kad šiandien ji labiausiai leidžia abejoti tuo, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė iš tiesų yra teisė⁴⁸. Italijos teismų praktika taip pat analizuojama plačiau, nes italų teisėjai pirmiausia inovatyviai išaiškino tarptautinę valstybės imuniteto teisę apribodami pamatines tarptautinės teisės *jus cogens* normas pažeidusių valstybių imunitetą⁴⁹. Vėliau jie tvirtai gynė savo poziciją atsisakydami Italijos teisės sistemoje pripažinti priešingą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT atskleistą tarptautinį paprotį⁵⁰.

Tyrimo metodai

Svarbiausi mokslinio tyrimo metodai – sisteminis, lyginamasis ir teorinis. Sisteminiis mokslinių tyrimų metodas pirmiausia naudojamas nagrinėjant valstybės imuniteto teisę kaip tarptautinės viešosios teisės sistemos dalį. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumas darbe siejamas su visos tarptautinės teisės teisiškumu. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniai siejami su tarptautinės teisės šaltiniais. Sisteminiis metodas taip pat naudojamas

⁴⁸ DAMROSCH, L. F. Changing <...>, p. 1187.

⁴⁹ Italijos Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Ferrini v. Vokietija* <...>.

⁵⁰ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014 [vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S238_2013_en.pdf>.

į nuoseklią visumą susiejant skirtingose tarptautinės teisės srityse vykstančius skirtingo pobūdžio reiškinius, svarbius tarptautinei valstybės imuniteto teisei (JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimą, TTT sprendimą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, EŽTT praktiką valstybės imuniteto klausimais).

Lyginamasis tyrimų metodas darbe naudojamas sugretinant skirtingų institucijų – TTK, JT Generalinės Asamblėjos, TTT, EŽTT – pozicijas tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimais ir nustatant sąlyčio taškus tarp šių pozicijų. Valstybės imuniteto tyrimuose lyginamasis metodas svarbus ir dėl to, kad pagrindinis tarptautinis teisinis šaltinis šioje srityje yra tarptautiniai papročiai, kylantys iš bendros valstybių praktikos. Todėl norint atskleisti tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinį ir teisiškumo problemą, yra būtina lyginti valstybių teismų sprendimus ir įstatymus šioje srityje. Kad lyginamasis tyrimų metodas yra pagrindinis tarptautinės valstybės imuniteto teisės tyrimuose, pabrėžiama ir teisės doktrinoje⁵¹. Darbe taip pat lyginama, kaip valstybės imuniteto klausimai yra sprendžiami tarptautinėje teisėje ir nacionalinėse valstybių teisės sistemose.

Kadangi darbe nagrinėjamas tarptautinės valstybės imuniteto teisės buvimas teise, o teisės samprata yra fundamentali teisės teorijos problema, didelę reikšmę moksliniam tyrimui turi teorinis tyrimų metodas. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė darbe nagrinėjama vadovaujantis teisės teorijoje (bendrojoje ir tarptautinės teisės teorijoje) išgrynintais teisės modeliais. Tiriama, ar dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių ši sritis įgijo teisės teorijoje aptariamų teisės požymių.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, šeši skyriai ir išvados. Disertacijos struktūra yra susieta su tyrimo uždaviniais. Pirmajame darbo skyriuje atskleidžiama mokslinė problema – teisės praktikoje ir doktrinoje sutinkamas kritiškas požiūris į tai, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė iš tiesų yra teisė.

⁵¹ FOX, H. *The Law* <...>, p. 20.

Pirmajame darbo skyriuje taip pat nagrinėjama, kaip į tarptautinę valstybės imuniteto teisę žiūri valstybės imuniteto klausimus sprendžiantys Lietuvos teisėjai. Šioje dalyje sprendžiami pirmasis ir antrasis tyrimo uždaviniai. Antrajame skyriuje vadovaujantis teisės teorija sprendžiamas trečiasis uždavinys – išskiriami ir analizuojami kriterijai, leidžiantys įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą. Trečiajame-penktajame skyriuose analizuojamos svarbiausios šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės: JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais – ir jų reikšmė tarptautinei valstybės imuniteto teisei. Taip paminėtuose skyriuose sprendžiamas ketvirtasis darbo uždavinys. Šeštajame skyriuje ieškoma konceptualių sąlyčio taškų tarp trečiajame-penktajame skyriuose išanalizuotų šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių. Šeštajame darbo skyriuje tiriama, vadovaujantis antrajame skyriuje išgrynintais kriterijais, kokią įtaką minėtos naujovės padarė tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui. Šeštajame skyriuje taip pat atskleidžiama, kuo ypatinga šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių reikšmė Lietuvai ir kaip į juos galėtų atsižvelgti valstybės imuniteto klausimus sprendžiantys Lietuvos teisėjai. Taip šeštajame darbo skyriuje sprendžiami penktasis-septintasis tyrimo uždaviniai. Disertacijos pabaigoje pateikiami tyrime naudojamų šaltinių ir literatūros, taip pat disertacijos autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema ir pranešimų tarptautinėse konferencijose, kuriais buvo pristatyti tyrimo rezultatai, sąrašai.

1. KRITIŠKAS POŽIŪRIS Į TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS TEISIŠKUMĄ

1.1. Kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą ištakos

Valstybės imuniteto taikymas paprastai yra laikomas tarptautinės teisės nustatyta pareiga. Toks požiūris dominuoja nacionalinių teismų praktikoje, tarptautinėse sutartyse, tarptautinių institucijų ir teismų praktikoje, nacionalinėje teisėkūroje ir teisės doktrinoje⁵². Laikomasi požiūrio, kad valstybės imuniteto doktrina yra valstybes įpareigojanti tarptautinė teisė, bet ne valstybių diskrecijos reikalas⁵³. Valstybės turi teisę į imunitetą nuo užsienio valstybių jurisdikcijos. Kartu imuniteto taikymas užsienio valstybėms yra tarptautinė teisinė pareiga. Valstybės institucijos, visų pirma, teismai, privalo taikyti užsienio valstybėms imunitetą pagal tarptautinės teisės nustatytas taisykles.

Vis dėlto atidžiau pažvelgus į valstybių praktiką ir teisės doktrinoje išsakomus argumentus, kyla fundamentali abejonė, ar iš tiesų egzistuoja valstybes įpareigojančios valstybės imuniteto taisyklės.

Valstybės imuniteto doktriną abejonės dėl jos teisiškumo lydi nuo atsiradimo – tiesiogine to žodžio prasme. Kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės imuniteto teisės buvimą teise ištakas galima įžvelgti pirmajame žinomame teismo sprendime šioje srityje, JAV Aukščiausiojo Teismo priimtam 1812 m. *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje. Šis precedentas atskleidė valstybės imuniteto doktrinos teisiškumo problematiką, kuri yra aktuali iki šių dienų. Teisės doktrinoje sutinkamos priešingos paminėto teismo sprendimo teksto interpretacijos. *Schooner Exchange v. McFaddon* precedentu remiasi tiek tie, kurie tvirtina, kad valstybės imuniteto taikymas yra tarptautinė

⁵² YANG, X. *State <...>*, p. 35.

⁵³ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13-19.

teisinė pareiga, tiek tie, kurie neigia valstybės imuniteto tarptautinį teisinį pobūdį.

Schooner Exchange v. McFaddon precedentas pirmiausia atskleidžia valstybės imuniteto doktrinos šaltinių problematiką. Šis precedentas iliustruoja problemas, su kuriomis susidurdavo ir vis dar susiduria nacionalinių teismų teisėjai, turintys nagrinėti ieškinius, pareikštus užsienio suverenams. Spręsdamas, ar gali nagrinėti ieškinį Prancūzijos imperatoriui Napoleonui, JAV Aukščiausiasis Teismas pirmiausia turėjo pripažinti skurdų tokių situacijų reguliavimą. Bylas prieš užsienio valstybes teismas laikė „nepramintu keliu“. Tuo metu valstybės imuniteto srityje nebuvo aktualių tarptautinių sutarčių, teisminių precedentų ir nacionalinių įstatymų. Teismas pripažino, kad:

„Tiriant nepramintą kelią, kai mažai padeda, jei išvis padeda, precedentai ar rašytiniai įstatymai, <...> yra būtina plačiai remtis bendrais principais ir argumentais, rastais bylose, kurios yra tam tikra apimti analogiškos šiai“⁵⁴.

Paprastai laikoma, kad *Schooner Exchange v. McFaddon* padėjo pamatus tarptautinei valstybės imuniteto teisei. Vadovaujantis šiuo požiūriu, viena valstybė turi teisę į imunitetą nuo kitos valstybės jurisdikcijos, o kita valstybė – pareigą neįgyvendinti savo jurisdikcijos pirmosios valstybės atžvilgiu. JAV Aukščiausiojo Teismo argumentai *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje leidžia manyti, kad valstybės imuniteto taikymas yra iš tarptautinės teisės kylanti valstybių pareiga. Atsižvelgęs į valstybių suvereniteto ir tarpusavio lygybės principus, teismas nurodė, kad:

„Tauta būtų teisingai laikoma pažeidusia savo pažadą, net jei tas pažadas nebuvo duotas aiškiai, jeigu staiga ir be išankstinio perspėjimo įgyvendintų savo jurisdikciją tokiu būdu, kuris nesiderintų su civilizuotame pasaulyje įprasta praktika ir prisiimtais įsipareigojimais.

⁵⁴ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon*, p. 136.

*Nepanašu, kad ši visiška ir absoliuti teritorinė jurisdikcija, vienodai esanti kiekvieno suvereno požymiu ir negalinti suteikti ekstrateritorialios galios, apimtų užsienio suverenų ir jų suverenias teises kaip objektus*⁵⁵“.

Požiūris, kad *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje valstybės imunitetas buvo atskleistas kaip iš tarptautinės teisės kylanti pareiga, šiandien teisės doktrinoje yra dominuojantis ir dažniausiai preziumuojamas⁵⁶. Laikoma, kad paminėtas sprendimas ne tik įtvirtino valstybės imunitetą, kaip tarptautinį teisinį principą, bet davė pradžią absoliučiam valstybės imunitetui⁵⁷. Absoliutus valstybės imunitetas reiškia, kad imunitetas valstybes nuo kitų valstybių jurisdikcijos saugo visais atvejais. Nėra svarbu, kokiuose santykiuose valstybės dalyvauja ir iš kokių santykių kyla ginčas. Vis dėlto tai nėra vienintelė *Schooner Exchange v. McFaddon* precedento interpretacija.

Sprendimas *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje taip pat davė pradžią abejonėms, ar valstybės imuniteto taikymas yra tarptautinė pareiga, ar laisvas pačios valstybės pasirinkimas. Sprendimo tekstą galima interpretuoti priešingai nei įprasta. Dviprasmiškos sprendimo formuluotės ir įvairiapusė teismo argumentacija leidžia abejoti, ar iš tiesų egzistuoja teisinė pareiga valstybėms taikyti imunitetą. Amerikiečių teismas sprendime akcentavo iš absoliutaus valstybės suvereniteto kylančią neribotą jurisdikciją savo teritorijoje. Teismo požiūriu, tik pati valstybė gali spręsti, kaip įgyvendinti savo jurisdikciją ir kokiais atvejais jos neįgyvendinti. Teismo argumentai leidžia manyti, kad valstybės yra laisvos spręsti dėl to, ar įgyvendinti savo jurisdikciją kitų valstybių atžvilgiu, ar taikyti joms imunitetą:

„Tautos jurisdikcija jos pačios teritorijoje būtinai yra išimtinė ir absoliuti. Ji nepasiduoda jokiai apribojimui, kurio nebūtų nustačiusi pati.

⁵⁵ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon*, p. 137.

⁵⁶ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13, 59; YANG, X. *State <...>*, p. 8; BANKAS, E. K. *The State <...>*, p. 14.

⁵⁷ SINCLAIR, Ian. *The Law of Sovereign Immunity: Recent Developments*. Iš *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* 167. Leiden: Martinus Nijhoff Online, 1980, p. 122; BRÖHMER, Jürgen. *State Immunity and the Violation of Human Rights*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1997, p. 15; BANKAS, E. K. *The State <...>*, p. 19-20.

<...> *Todėl visos išimtys iš visiškos tautos galios savo teritorijose turi sėkti iš pačios tautos sutikimo. Jos negali kilti iš jokio kito legitimaus šaltinio.*

<...> *praktikoje visi suverenai sutinka tam tikromis ypatingomis aplinkybėmis apriboti tą absoliučią ir visišką jurisdikciją atitinkamose jų teritorijose, kurią įgalina suverenitetas*⁵⁸.

Sprendimas *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje kelia neaiškumų, nes aiškiai neapibrėžė tarptautinės teisinės valstybės imuniteto prigimties⁵⁹. JAV Aukščiausiasis Teismas nenurodė, kad imunitetą prancūzų imperatoriui taikė, nes privalėjo tai daryti pagal tarptautinę teisę. Teismo argumentacija yra pagrįsta absoliučia, niekieno neribojama jurisdikcija savo teritorijoje. Ieškinio Napoleono atžvilgiu teismas nusprendė nenagrinėti atsižvelgęs į tarptautinę praktiką ir siekį palaikyti gerus santykius tarp valstybių. Iš tokios teismo argumentacijos galima daryti ir tokią išvadą, kad imuniteto taikymas užsienio valstybėms yra JAV pasirinkimo reikalas, nulemtas tarptautinių santykių ypatumų. Teismo argumentai leidžia manyti, kad valstybė bet kada gali atšaukti sutikimą apriboti savo jurisdikciją užsienio suverenų naudai.

Teisės doktrinoje yra ne viena nuomonė, palaikanti požiūrį, kad *Schooner Exchange v. McFaddon* precedentas, priešingai dominuojančiam požiūriui, leidžia neigti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą. Kaip teigia profesorius Gamalas Moursi Badras, sprendimas *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje nereiškia, kad egzistuoja imperatyvi tarptautinės teisės norma, reikalaujanti pripažinti absoliutų užsienio valstybių imunitetą nuo teritorinės jurisdikcijos⁶⁰. Amerikiečio Lee M. Caplano nuomone, paremta paminėtais argumentais, JAV Aukščiausiojo Teismo pozicija reiškia, kad valstybės imuniteto taikymas yra praktinis mandagumas (angl. *practical courtesy*), nulemtas siekio palaikyti gerus valstybių tarpusavio santykius. L. M. Caplanas yra padaręs dar drąsesnę išvadą, kad tolesnė tarptautinės valstybės

⁵⁸ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon*, p. 136.

⁵⁹ BRÖHMER, J. *State* <...>, p. 15.

⁶⁰ BADR, Gamal Moursi. *State Immunity: An Analytical and Prognostic View*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1984, p. 13.

imuniteto teisės raida, akcentuojant tarptautinę teisę į imunitetą, buvo paremta netinkama *Schooner Exchange v. McFaddon* sprendimo interpretacija⁶¹.

Schooner Exchange v. McFaddon precedento interpretacija, pagal kurią valstybės imuniteto doktrinos taikymas nėra teismo vietos valstybės pareiga, gali būti kritikuojama. Kritikai neatsižvelgia į konceptualų sprendimo priėmimo kontekstą. Teismo sprendimas buvo priimtas XIX a. pradžioje, kai tarptautinė teisė buvo kitokia nei šiandien – neišsivysčiusi. Tuo metu vyravo voliuntaristinis požiūris į tarptautinę teisę. Buvo manoma, kad tarptautinė teisė gali kilti tik iš laisvos pačios valstybės valios prisiimti įsipareigojimus ir taip apriboti savo absoliučią laisvę⁶². Tokį požiūrį į tarptautinę teisę XVIII a. antroje pusėje – XIX a. išplėtojo vokiečių voliuntaristai ir teisinio pozityvizmo įkvepėjai⁶³. Istorinis *Schooner Exchange v. McFaddon* precedento kontekstas paaiškina, kodėl JAV Aukščiausiasis Teismas užsienio suvereno imuniteto klausimą pradėjo spręsti pabrėždamas absoliučią valstybės laisvę spręsti savo jurisdikcijos klausimus.

Kritikai neatsižvelgia ir į argumentus, kurie leidžia valstybės imuniteto taikymą *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje laikyti tarptautinės paprotinės teisės klausimu. JAV Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad praktikoje valstybės sutinka apriboti savo jurisdikciją užsienio suverenų naudai. Teismas pateikė reikšmingą argumentą, kad toks valstybių sutikimas, nebūtinai aiškiai išreikštas, gali būti patikrintas bendra valstybių praktika ir bendra valstybių nuomone, kylanti iš tos praktikos⁶⁴. Toks teismo požiūris valstybės imunitetą leidžia laikyti teisiškai privalomu papročiu.

Tarptautiniu papročiu šiuolaikinėje teisėje laikoma visuotinė praktika, pripažinta teisės norma⁶⁵. Kaip klasikinėse *Šiaurės jūros kontinentinio šelfo*

⁶¹ CAPLAN, L. M. *State <...>*, p. 741-781.

⁶² BRÖHMER, J. *State <...>*, p. 15.

⁶³ Voliuntaristinį požiūrį į tarptautinę teisę išplėtojo Immanuelis Kantas (1724-1804), Friedrichas Heggelis (1770-1831), Adolfas Lassonas (1832-1917), Georgas Jellinekas (1850-1911), Heinrichas Triepelis (1868-1946). Žr. VON BERNSTORFF, Jochen. *The Public International Law Theory of Hans Kelsen: Believing in Universal Law*. New York: Cambridge University Press, 2010, p. 15-41.

⁶⁴ JAV Aukščiausiasis Teismas. *1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje Schooner Exchange v. McFaddon*, p. 136.

⁶⁵ 1945 m. JT Chartija. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1, p. XVI; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 15-557, priedas „Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas“, 38 str. 1 d. b punktas. [interaktyvus. Žiūrėta

bylose nurodė TTT, du būtini tarptautinio papročio elementai yra valstybių praktika ir valstybių nuomonė, kad laikytis tokios praktikos yra teisinė pareiga (lot. *opinio juris*)⁶⁶. JAV Aukščiausiojo Teismo argumentai *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje leidžia manyti, kad teismas įžvelgė būtent bendrą valstybių praktiką taikyti užsienio valstybėms imunitetą. Ši bendra praktika vėliau tapo pagrindu tarptautiniams papročiams atsirasti. Šiandieninėje doktrinoje ir praktikoje dominuoja nuomonė, kad valstybės imuniteto doktrina yra būtent valstybėms privalomos tarptautinės paprotinės teisės dalis⁶⁷.

Taigi JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje ne tik davė pradžią valstybės imuniteto doktrinai ir atskleidė jos šaltinių problematiką. Paprastai laikomasi nuomonės, kad *Schooner Exchange v. McFaddon* precedentas pagrindžia vienos valstybės teisę į imunitetą ir kitos valstybės pareigą tą imunitetą taikyti. Tačiau *Schooner Exchange v. McFaddon* precedentas taip pat skatina abejones dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo. Teismo sprendimas yra kartais interpretuojamas kaip reiškiantis, kad valstybės yra laisvos spręsti, ar įgyvendinti savo jurisdikciją kitų valstybių atžvilgiu.

1.2. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės neigimas

Šiuolaikinėje teisės praktikoje ir doktrinoje yra sutinkamos įvairios nuomonės, kurios yra kritiškos tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo atžvilgiu. Kategoriškas, akivaizdus tokio požiūrio pavyzdys – tarptautinės valstybės imuniteto teisės egzistavimo neigimas. Vadovaujantis tokiu požiūriu, valstybės

2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_tr2=2.

⁶⁶ TTT. 1969 m. vasario 20 d. sprendimas *Šiaurės jūros kontinentinio šelfo byloje (Vokietijos Federacinė Respublika v. Belgija; Vokietijos Federacinė Respublika v. Nyderlandai)*, 77 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf>>.

⁶⁷ FOX, H. *The Law* <...>, p. 18-19, 59; YANG, X. *State* <...>, p. 35; BANKAS, E. K. *The State* <...>, p. 31.

imuniteto doktrina nėra laikoma tarptautinės teisės dalimi. Valstybės imuniteto taikymas nėra laikomas teisine valstybių pareiga.

Paradoksalu, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo neigimas seniausias tradicijas turi šios doktrinos tėvynėje – JAV. Kartais netgi laikoma, kad painiava dėl žodžio „teisė“ tarptautinės valstybės imuniteto teisės kontekste kyla būtent dėl JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimuose vartojamos kalbos⁶⁸. Turint omenyje kritišką JAV požiūrį į tarptautinę teisę apskritai, amerikiečių teisėjų pozicija valstybės imuniteto srityje neturėtų labai stebinti.

Amerikietiškas požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę yra glaudžiai susijęs su vieno žymiausių šių laikų tarptautinės teisės mokslininkų brito sero Herscho Lauterpachto (1897-1960) idėjomis. 1950 m. seras H. Lauterpachas padarė kontraversišką išvadą, kad tarptautinėje teisėje nėra bendros taisyklės, kuri įpareigotų užsienio valstybėms taikyti imunitetą. Tokia pozicija buvo grindžiama tuo, kad valstybės paprastai neprotestuoja dėl jų imuniteto apribojimo kaip tarptautinės teisės pažeidimo. H. Lauterpachtas taip pat atkreipė dėmesį į kai kurių valstybių praktiką valstybės imunitetą taikyti vadovaujantis abipusiškumo principu. Manyta, kad abipusiškumo principu vadovaujantis taikoma taisyklė neturėtų būti laikoma tarptautine teisine taisykle⁶⁹. Šios mintys padarė didelę įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės neigimui JAV⁷⁰.

Iki pat 1977 m., kai JAV įsigaliojo Užsienio suverenų imunitetų įstatymas, imuniteto taikymas užsienio valstybėms JAV savo esme buvo politinis, bet ne teisinis procesas⁷¹. Buvo nepripažįstamas nei tarptautinis, nei nacionalinis valstybės imuniteto teisinis pobūdis. Ar taikyti užsienio valstybei imunitetą, nulemdavo ne JAV teismai, bet vykdomoji valdžia – už užsienio politiką atsakingas JAV Valstybės departamentas. XIX a. pirmojoje pusėje JAV Aukščiausiasis Teismas suformulavo praktiką, pagal kurią bylose prieš

⁶⁸ DAMROSCH, L. F. *Changing <...>*, p. 1188.

⁶⁹ LAUTERPACHT, H. *Problem <...>*, p. 227-228.

⁷⁰ CAPLAN, L. M. *State <...>*, p. 763.

⁷¹ HILL, Thomas H. A Policy Analysis of the American Law of Foreign State Immunity. *Fordham Law Review*, 1981, Vol. 50, Issue 2, p. 173-174 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2505&context=flr>>.

užsienio valstybės teismai turi vadovautis Valstybės departamento nuomone. Nusistovėjo praktika, kad tokiose bylose savarankiškas teisminis tyrimas ir faktinių aplinkybių vertinimas net nebuvo atliekamas. Tokią poziciją nulėmė požiūris, kad vykdomoji valdžia galėjo geriau nei teismai numatyti, kokias pasekmes tarptautiniams santykiams turės užsienio valstybės įtraukimas atsakove į bylą JAV teisme⁷². Tuo metu valstybės imuniteto taikymas JAV buvo iš esmės vykdomosios valdžios politinės diskrecijos reikalas.

1952 m. JAV Valstybės departamento patarėjo teisės klausimais Jacko B. Tate'o laiškas JAV Teisingumo departamento vadovui apibrėžė valstybės imuniteto doktriną JAV, tačiau amerikietiško požiūrio į tarptautinę valstybės imuniteto teisę nepakeitė⁷³. JAV Valstybės departamentas nurodė, kad nuo šiol teikdamas rekomendacijas teismams laikysis riboto imuniteto teorijos suverenių užsienio valstybių atžvilgiu. Laiške konstatuota, kad toks požiūris atitinka JAV Valstybės departamento apžvelgtą valstybių praktiką. Vis dėlto laiške nebuvo jokių indikacijų, rodančių, kad paminėta tarptautinė praktika buvo laikoma teisiškai įpareigojančia JAV (pavyzdžiui, kaip tarptautiniai papročiai). Atvirkščiai, Tate'o laišką galima laikyti už JAV tarptautinius santykius atsakingo Valstybės departamento besikeičiančią politiką (bet ne teisinį požiūrį) apibrėžiančiu dokumentu.

JAV Valstybės departamento veikla atskleidė, kokias pasekmes turi požiūris, neigiantis valstybės imuniteto doktrinos teisinį pobūdį. JAV Valstybės departamento vaidmuo sprendžiant valstybės imuniteto klausimus buvo kritikuojamas⁷⁴. Departamentas siūlymus dėl imuniteto taikymo užsienio valstybėms teikė vadovaudamasis politinio naudingumo kriterijumi, neatsižvelgdamas į nuoseklumą ir principus. Departamento motyvai nebuvo skelbiami viešai, o sprendimai negalėjo būti skundžiami. Nebuvo aišku, kaip teismai turėtų spręsti situaciją, kai Valstybės departamentas rekomendacijos

⁷² JAV Aukščiausiasis Teismas. 1983 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas*, p. 487 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/480/case.html>>.

⁷³ JAV Valstybės departamentas. 1952 m. gegužės 19 d. laiškas JAV Teisingumo departamento vadovui „*Changing Policy Concerning the Granting of Sovereign Immunity to Foreign Governments*“. Iš BANKAS, E. K. *The State* <...>, p. 409-410.

⁷⁴ HILL, T. H. *A Policy* <...>, p. 175-176.

nepateikia. Tate'o laiškas situacijos iš esmės nepakeitė. Jis neapibrėžė kriterijų, kaip turėtų būti atskiriami privatinio pobūdžio valstybės veiksmai, kuriuos atlikdama valstybė negali tikėtis imuniteto. Politiniai sumetimai nulemdavo, kad JAV Valstybės departamentas imunitetą siūlydavo taikyti ir tais atvejais, kai jis pagal deklaruotą riboto imuniteto doktriną neturėtų būti taikomas⁷⁵.

Valstybės imunitetas JAV Valstybės departamento buvo laikomas lanksčia koncepcija, kuri veikia tarptautiniuose politiniuose santykiuose. Valstybės imuniteto teisiškumą neigiantis požiūris nulėmė, kad susiformulavo nenuoseklios taisyklės, kurios turėjo būti panašios į teises taisykles, tačiau jomis buvo manipuliuojama politiniais tikslais. Teisės doktrinoje pripažįstama, kad JAV Valstybės departamento formuluotoms valstybės imuniteto taikymo taisyklėms trūko tokių esminių teisės požymių kaip apibrėžtumas, bendras pobūdis ir neutralumas⁷⁶.

Siekdama išspręsti paminėtas problemas JAV įstatymų leidžiamoji valdžia – Kongresas – 1976 m. priėmė Užsienio suverenų imunitetų įstatymą. Jis išsamiai sureguliuo valstybės imuniteto klausimus priskirdamas juos išimtinai nacionalinių teismų kompetencijai⁷⁷. Užsienio suverenų imunitetų įstatymu siekta išlaisvinti JAV vyriausybę nuo diplomatinio spaudimo kiekvienoje atskiroje byloje, patikslinti valstybės imuniteto standartus ir užtikrinti ginčo šalis, kad sprendimai dėl valstybės imuniteto yra priimami vadovaujantis išimtinai teisiniais pagrindais ir teisingame procese⁷⁸. 1977 m. įsigaliojęs JAV Užsienio suverenų imunitetų įstatymas įtvirtino valstybės imuniteto doktriną, kaip JAV nacionalinės teisės dalį. Paminėtas įstatymas valstybės imuniteto doktrinai suteikė teisinį pobūdį, tačiau nacionalinį, bet ne tarptautinį.

⁷⁵ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1983 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas*, p. 487 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/480/case.html>>.

⁷⁶ HILL, T. H. A Policy <...>, p. 178 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2505&context=flr>>.

⁷⁷ 1976 m. JAV Užsienio suverenų imunitetų įstatymas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://sitemaker.umich.edu/drwcasebook/files/foreign_sovereign_immunities_act.pdf>.

⁷⁸ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1983 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas*, p. 488.

Užsienio suverenų imunitetų įstatymo priėmimas galėjo būti palaikytas ženklų, kad JAV pripažino tarptautinės valstybės imuniteto teisės egzistavimą. Įstatymo 1602 str., apibrėžiančiame įstatymo tikslus remiamasi tarptautine teise. Nurodoma, kad pagal tarptautinę teisę, imunitetas neapsaugo valstybių komercinėje veikloje ir jų turto, naudojamo tokioje veikloje. Įstatymo parengiamoji medžiaga atskleidžia, kad vienas pagrindinių įstatymo tikslų buvo kodifikuoti riboto valstybės imuniteto teoriją, pripažintą tuometinėje tarptautinėje teisėje⁷⁹. Tai leido manyti, kad JAV pripažino valstybės imuniteto doktrinos tarptautinį teisiškumą. Vis dėlto JAV Užsienio suverenų imunitetų įstatymo taikymo praktika pasuko kitu keliu ir atskleidė priešingą požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą.

JAV Aukščiausiasis Teismas suformulavo nuoseklią praktiką, kurioje imuniteto taikymą laiko pagarbos ir mandagumo (angl. *grace and comity*) užsienio valstybėms gestu, bet ne tarptautine teisine pareiga. *Schooner Exchange v. McFaddon* precedento nulemtos abejonės dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo šiandien vis dar aktualios. 1983 m. JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas*, apibendrinamas ankstesnę praktiką, konstatavo:

„Kaip aiškiai parodė *Schooner Exchange* [byla], užsienio suvereno imunitetas iš Jungtinių Amerikos Valstijų pusės yra mandagumo ir pagarbumo reikalas, tačiau ne Konstitucijos nustatytas apribojimas“⁸⁰.

2003 m. byloje *Dole Food Company v. Patrickson* JAV Aukščiausiasis Teismas konstatavo:

„Užsienio suverenų imunitetas <...> yra skirtas ne išvengti nepatogumų užsienio valstybėms ar jų institucijoms jiems vykdant veiklą, bet suteikti užsienio valstybėms ir jų institucijoms tam tikrą apsaugą nuo ieškinio keliamų nepatogumų kaip pagarbos gestą tarp Jungtinių Valstijų ir kitų suverenų“⁸¹.

⁷⁹ FOX, H. *The Law* <...>, p. 13.

⁸⁰ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1983 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas*, p. 486.

⁸¹ JAV Aukščiausiasis Teismas. 2003 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Dole Food Company v. Patrickson*, p. 10 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/supct/pdf/01-593P.ZO>>.

Plėtodamas paminėtą praktiką 2004 m. byloje *Austrijos Respublika v. Altman* JAV Aukščiausiasis Teismas nedviprasmiškai pabrėžė, kad valstybės imuniteto taikymas JAV visada buvo pagarbos gestas, bet ne teisinė pareiga:

*„Iki 1976 m. užsienio valstybės turėjo pateisinamą lūkestį, nulemtą pagarbos, kad Jungtinių Valstijų teismai suteiks joms imunitetą atliekant viešo pobūdžio veiksmus (jei Valstybės departamentas nerekomenduodavo kitaip)“*⁸².

*<...> pagrindinis užsienio suverenų imuniteto tikslas niekada nebuvo leisti užsienio valstybėms ir jų institucijoms modeliuoti jų elgesį pasikliaujant pažadu dėl imuniteto nuo ieškinio Jungtinių Valstijų teismuose*⁸³.

Naujausioje JAV Aukščiausiojo Teismo praktikoje – 2010 m. byloje *Samantar v. Yousuf* – atkartota nuomonė, kad valstybės imunitetas yra pagarbos ir mandagumo reikalas⁸⁴. Įdomu pažymėti, kad šioje byloje buvo analizuojami ne valstybių, bet panašūs – valstybių vadovų imuniteto nuo jurisdikcijos – klausimai. Vadovaudamasis savo pozicija valstybės imuniteto klausimais, JAV Aukščiausiasis Teismas ignoravo ir valstybės vadovų imunitetų tarptautinį teisinį pobūdį, ir šioje srityje aktualią tarptautinę paprotinę teisę – visiškai neanalizavo šią sritį reguliuojančių tarptautinių papročių ir tarptautinės teisės kaip šaltinio⁸⁵.

Nors JAV – tik viena iš daugybės valstybių, jos tvirtas požiūris, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė neegzistuoja, yra itin reikšmingas. Tai pirmiausia nulemia didelis JAV autoritetas tarptautinėje politikoje ir formuluojant tarptautinę teisę. Antra, skeptiškas JAV požiūris į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą gali pakirsti šią tarptautinės teisės sritį, kadangi būtent JAV teismai pirmieji pasaulyje suformulavo valstybės imuniteto doktriną.

⁸² JAV Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Austrijos Respublika v. Altman*, p. 10.

⁸³ JAV Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Austrijos Respublika v. Altman*, p. 16.

⁸⁴ JAV Aukščiausiasis Teismas. 2010 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Samantar v. Yousuf*, p. 5 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.supremecourt.gov/opinions/09pdf/08-1555.pdf>>.

⁸⁵ DAMROSCH, L. F. *Changing <...>*, p. 1188.

JAV požiūris į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą yra išskirtinis, tačiau ne vienintelis tarptautinėje bendrijoje. Valstybių įstatymų ir praktikos analizė atskleidžia dar bent du panašius atvejus kitose šalyse. Panašiai kaip JAV į valstybės imuniteto teisiškumą žiūrima kitokia politine, ekonomine ir teisine sistema pasižyminčioje Kinijos Liaudies Respublikoje. Kinų teismai sprenddami valstybės imuniteto klausimus deklaruoja, kad vadovaujasi ne tarptautine teise, bet vykdomosios valdžios politika. Pavyzdžiui, Hong Kongo specialiojo administracinio regiono Galutinės instancijos teismas 2011 m. plačiai nuskambėjusioje byloje *Kongo Demokratinė Respublika ir kiti v. FG Hemisphere Associates LLC* nurodė, kad kinų konstitucinė teisė neleidžia teismui taikyti valstybės imuniteto nesivadovaujant Kinijos Liaudies Respublikos Centrinės liaudies vyriausybės praktikuojama politika⁸⁶. Tokia teismo argumentacija rodo, kad valstybės imunitetas Kinijoje kildinamas iš vyriausybės politikos, bet ne tarptautinės teisės.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės neigimo požymių galima aptikti ir dar vienos valstybės – Indijos – teisinėje sistemoje. Indijos įstatymai valstybės imuniteto taikymą sieja ne su tarptautine teise, bet su Indijos vyriausybės politine valia⁸⁷. Indijos Civilinio proceso kodekso 86 str. 1 d. numato, kad „jokia užsienio valstybė negali būti paduota į jokią teismą <...>, išskyrus, kai [Indijos] Centrinė Vyriausybė raštu duoda sutikimą, kurį išduoda tos Vyriausybės Sekretorius“. Dėl valstybės imuniteto taikymo įstatymų ribose Indijoje sprendžia vykdomoji valdžia – šalies užsienio reikalų ministerija. Indijos Civilinio proceso kodekso 86 str. 2 d. riboja Indijos Vyriausybės politinę diskreciją numatydamą atvejus, kuomet vyriausybė negali atsisakyti duoti leidimo bylinėtis su užsienio valstybe.

Taigi abejoti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumu leidžia ir dar bent dviejų pasaulio valstybių – Indijos ir Kinijos – požiūris į šią sritį.

⁸⁶ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United* <...>, p. 397.

⁸⁷ BABU, R. Rajesh. Foreign State Immunity in Contracts of Employment with Particular Reference to Indian State Practice. *Journal of Indian Law Institute*, 2007, Vol. 49, No. 4, p. 16 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1461366>.

Tarptautinė valstybės imuniteto teisė neigiama ne tik valstybių praktikoje. 1950 m. H. Lauterpachto išsakytos idėjos, neigiančios tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą, sulaukia palaikymo ir naujoje teisės doktrinoje. Amerikiečio Lee M. Caplano nuomone, tarptautinėje teisėje niekada nebuvo bendros, nuosekliai taikomos taisyklės, nustatančios valstybės teisę į imunitetą⁸⁸. Australas Richardas Garnettas tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės neįžvelgia dėl to, kaip skirtingai valstybės supranta valstybės imuniteto klausimus. Kaip pavyzdys yra pateikiamas riboto imuniteto besilaikančių šalių skirtingas požiūris į tai, kas yra privatinio pobūdžio valstybės veikla, kurioje ji negali turėti imuniteto. Todėl pagal R. Garnettą valstybės imuniteto doktrina yra tik „šiek tiek daugiau nei kiekvienos valstybės nacionalinės teisės poškakis“⁸⁹.

Taigi valstybių praktika ir teisės mokslas atskleidžia požiūrį, kuris neigia tarptautinę valstybės imuniteto teisę. Vadovaujantis tokiu požiūriu, valstybės imunitetas yra kildinamas ne iš tarptautinės teisės, bet kitų šaltinių. Valstybės imunitetas yra kildinamas iš pagarbos ir mandagumo tarptautiniuose santykiuose, kaip tai daroma JAV, ar vykdomosios valdžios politikos – tokį požiūrį galima aptikti Kinijoje ir Indijoje. Vadovaujantis tokiu požiūriu, tarptautinė teisė neriboja valstybių diskrecijos spręsti valstybės imuniteto klausimus. Valstybės imuniteto doktrina laikoma tik valstybės nacionalinės teisės ir (arba) politikos reikalu.

1.3. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės ignoravimas

Kritiškas požiūris į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą gali pasireikšti ne tik kategorišku būdu – jį neigiant. Kritišką požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą valstybės gali reikšti ignoruodamos aktualią tarptautinę teisę. Nesant privalomų tarptautinių sutarčių valstybės imuniteto klausimais, sprendamos valstybės imuniteto klausimus valstybės gali

⁸⁸ CAPLAN, L M. *State <...>*, p. 763.

⁸⁹ GARNETT, Robert. Should Foreign State Immunity be Abolished? *Australian Yearbook of International Law*, 1999, Vol. 20, p. 175.

tiesiog nesivadovauti aktualia tarptautine teise kaip šaltiniu (nebūtinai ginčydamos tarptautinių papročių turinį – tiesiog jo neanalizuodamos ir nevertindamos, nors turėtų tai daryti). Todėl tarptautinės teisės ignoravimas – nesivadovavimas taikytiniais tarptautiniais papročiais – sprendžiant valstybės imuniteto klausimus kartais yra prilyginamas šios tarptautinės teisės srities neigimui⁹⁰.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimas savaime neturėtų būti laikomas jos neigimu. Valstybės imuniteto bylose nacionaliniai teismai gali vadovautis tarptautine paprotine teise, bet ją taikyti netinkamai. Tai gali nulemti, pavyzdžiui, tarptautinio valstybės imuniteto reguliavimo ypatumai. Tokie atvejai gali būti laikomi tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimu, bet ne jos ignoravimu. Kaip pavyzdį galima pateikti žymų Italijos Aukščiausiojo Teismo sprendimą *Ferrini v. Vokietija* byloje. Italų teismas konstatavo, kad imunitetas negali apsaugoti pamatinės *jus cogens* tarptautinės teisės normas pažeidusios valstybės. Pagrįsdamas šią išvadą teismas nuosekliai rėmėsi tarptautine teise valstybės imuniteto srityje ir bandė atskleisti tarptautinės valstybės imuniteto paprotinės teisės turinį⁹¹. Vis dėlto TTT *Jurisdikcinių imunitetų* byloje pripažino, kad tokia Italijos Aukščiausiojo Teismo išvada tarptautinės valstybės imuniteto teisės neatitinka⁹². Paminėtu atveju Italija tarptautinę valstybės imuniteto teisę pažeidė, bet jos neignoravo.

Prie tarptautinę valstybės imuniteto teisę ignoruojančių, ja nesivadovaujančių valstybių, be abejo, galima priskirti jau paminėtas valstybes, kurios iš viso neigia šios tarptautinės teisės srities egzistavimą. Tai – JAV, Kinijos Liaudies Respublika, Indija. Valstybės imunitetą jos laiko pagarbos, mandagumo ar politikos reikalu. Logiška, kad valstybė, kuri neigia patį tarptautinės teisės valstybės imuniteto egzistavimą, valstybės imuniteto klausimus spręš nesivadovaudama aktualiais tarptautinės teisės šaltiniais. Vis

⁹⁰ DAMROSCH, L. F. Changing <...>, p. 1188.

⁹¹ Italijos Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Ferrini v. Vokietija* <...>, 9.2, 10.1-11 pastr.

⁹² TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 83-91 pastr.

dėlto daugiau valstybių demonstruoja kritišką požiūrį į tarptautinę valstybės imuniteto teisę ne tokiu drastišku būdu – jos neneigdamos.

Tarptautinę valstybės imuniteto teisę ignoruojančiomis valstybėmis galima laikyti daugumą šalių, vis dar taikančių absoliutaus valstybės imuniteto principą. Šiandien tvirtai pripažįstama, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinį sudaro riboto imuniteto doktrina⁹³. Pagal tarptautinę teisę, valstybė neturi teisės į imunitetą užsiimdama privatinio pobūdžio veikla. Nepaisydamos aktualios tarptautinės teisės, bent 45 valstybės, 2013 m. duomenimis, vadovaujasi absoliutaus valstybės imuniteto principu⁹⁴. Šios valstybės imunitetą užsienio valstybėms taiko neatsižvelgdamos į tai, iš kokio pobūdžio santykių kilo konkretus ginčas.

Europoje tarptautinę valstybės imuniteto paprotinę teisę, kurios turinį šiandien sudaro riboto imuniteto doktrina, ignoruoja Andora, Armėnija, Baltarusija, Estija, Islandija, Juodkalnija, Moldova, Rumunija, Rusijos Federacija, Serbija, Slovakija, Ukraina. Azijoje absoliutaus valstybės imuniteto doktrina vadovaujasi Bangladešas, Indija, Indonezija, Iranas, Kinijos Liaudies Respublika, Kirgizija, Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika, Mianmaras, Šri Lanka, Tadžikija, Tailandas, Turkmėnija, Uzbekija. Pietų Amerikoje absoliutaus valstybės imuniteto doktrina vadovaujasi Čilė ir Bolivija. Centrinėje Amerikoje valstybės imuniteto neriboja Gvatemala, Hondūras ir Nikaragva. Afrikoje tokio požiūrio į valstybės imunitetą laikosi Angola, Beninas, Burkina Fosas, Dramblio Kaulo Krantas, Gabonas, Gana, Mozambikas, Nigeris, Pusiaujo Gvinėja, San Tomė ir Prinsipė.

Kai kurios iš paminėtų valstybių galėtų būti nesaistomos tarptautinės valstybės imuniteto teisės dėl taip vadinamos nuolatinio prieštaravimo

⁹³ YANG, X. *State <...>*, p. 13; TTK. *Valstybių ir jų turto <...>*, p. 36-40.

⁹⁴ VERDIER, Pierre-Hugues; VOETEN, Erik. How Does Customary International Law Change? The Case of State Immunity, priedas Nr. 1. „Suvereno imuniteto praktika“. Iš *American Political Science Association 2012 Annual Meeting Papers*, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lcil.cam.ac.uk/sites/default/files/LCIL/documents/lectures/Verdier_State_Immunity_Paper_%28DraftCambridge%29.pdf. P. H. Verdiero iš Virdžinijos universiteto Teisės mokyklos ir E. Voeteno iš Džordžtauno universiteto JAV atliktą valstybės imuniteto taikymo praktikos tyrimą galima laikyti patikimu ir išsamiu. Šis tyrimas buvo paremtas daugybe ankstesnių praktinių tyrimų, kuriuos valstybės imuniteto srityje atliko tarptautinės organizacijos, valstybių institucijos, nevyriausybinių organizacijų ir mokslininkai.

taisyklės (angl. *persistent objector rule*). Vadovaudamasi TTT praktika⁹⁵, valstybė galėtų nesilaikyti tarptautinio papročio, jeigu jo formavimosi metu nuolat jam prieštaravo. Valstybių, kurios savo praktikoje nuolat sistemingai prieštaravo valstybės riboto imuniteto principui, nebūtų galima priskirti tarptautinę valstybės imuniteto teisę ignoruojančioms valstybėms. Tačiau tokie atvejai yra mažai tikėtini. Analizuotoje doktrinoje ir praktikoje neidentifikuota atvejų, rodančių nuolatinį ir nuoseklų paminėtų valstybių prieštaravimą ribotam valstybės imunitetui. Dauguma paminėtų valstybių yra trečio pasaulio šalys, nepasižyminčios pažangiomis teisės sistemomis ir aktyvumu tarptautinės teisės srityje. Be to, nuolatinio prieštaravimo taisyklė nėra plačiai pripažįstama valstybių ir teismų praktikoje⁹⁶.

Valstybės imuniteto praktiką Afrikoje tyręs Ernestas K. Bankas teigė, kad riboto imuniteto doktrina nesaisto tų naujai susikūrusių Afrikos valstybių, kurios jai prieštaravo *post factum*⁹⁷. Tokia nuomonė neturi doktrininio palaikymo ir prieštarauja vyraujančiam požiūriui. Teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad naujai susikūrusios valstybės negali prieštarauti jau esamam tarptautiniam papročiu⁹⁸. Dauguma Afrikos valstybių susikūrė po dekolonizacijos XX a. 5-6 dešimtmečiuose. Tuo metu riboto imuniteto doktrina jau buvo įsigalėjusi tarptautinėje praktikoje. Todėl yra abejotina, ar Afrikos valstybės gali būti laikomos neįpareigotomis riboto valstybės imuniteto principo.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės ignoravimo tendenciją galima iliustruoti Rusijos pavyzdžiu, išsamiai atskleistu EŽTT byloje *Oleynikov prieš*

⁹⁵ TTT. 1950 m. lapkričio 20 d. sprendimas Kolumbijos-Peru prieglobsčio byloje (Kolumbija v. Peru), 277-278 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.icj-cij.org/docket/files/7/1849.pdf>; 1951 m. gruodžio 18 d. sprendimas Anglų-norvegų žvejybos zonų byloje (Jungtinė Karalystė v. Norvegija), 131 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.icj-cij.org/docket/files/5/1809.pdf>.

⁹⁶ CHARNEY, Jonathan I. The Persistent Objector Rule and the Development of Customary International Law. *British Yearbook of International Law*, 1985, Vol. 56, Issue 1, p. 4 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://bybil.oxfordjournals.org/content/56/1/1.full.pdf+html>.

⁹⁷ BANKAS, E. K. *The State <...>*, p. 161-173.

⁹⁸ CHARNEY, J. I. *The Persistent <...>*, p. 2.

*Rusija*⁹⁹. Rusija deklaravo besilaikanti tarptautinėje teisėje įtvirtinto riboto valstybės imuniteto principo. Rusijos prezidentas buvo bent du kartus nurodęs, kad riboto valstybės imuniteto doktrina yra pripažįstama tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Rusijos Aukščiausiasis Teismas 2001 m. sausio 18 d. laišku žemesnių instancijų teismams nurodė vadovautis riboto valstybės imuniteto doktrina. 2002 m. priimto Rusijos Komercinio proceso kodekso 251 str. apribojo užsienio valstybių imunitetą komercinio pobūdžio ginčiuose.

Vis dėlto Rusijos teismų praktikoje paminėto požiūrio į tarptautinę valstybės imuniteto teisę buvo nesilaikoma. Naujausia EŽTT praktika atskleidė, kad Rusijoje vis dar yra taikomas absoliutus valstybės imunitetas. Pavyzdžiui, 2004 m. vasario 16 d. sprendimu Chabarovsko regiono teismas galutiniu sprendimu pripažino, kad Rusijos pilietis negalėjo bylinėtis su Korėjos Liaudies Demokratinės Respublikos (KLDK) ambasados Rusijoje padaliniu. Ginčas byloje kilo dėl Šiaurės Korėjos ambasados padalinio Rusijos piliečiui negražintos paskolos. Rusų teismas savo sprendimą pagrindė absoliučiu valstybės imunitetu, kurio Šiaurės Korėja nagrinėtu atveju neatsisakė¹⁰⁰. Rusijos teismas net nevertino santykių, kuriuose dalyvavo užsienio valstybė, pobūdžio. Toks sprendimas patvirtino doktrinoje sutinkamą nuomonę, kad Rusijos teismai yra linkę ignoruoti tarptautinėje teisėje įtvirtintą valstybės imuniteto doktriną¹⁰¹. Turint omenyje Rusijos polinkį ignoruoti tarptautinę teisę, tokia rusų teismų pozicija tarptautinės valstybės imuniteto teisės atžvilgiu nestebina.

Tarptautinė valstybės imuniteto teisė gali būti ignoruojama ne tik tokiais principiniais klausimais kaip riboto imuniteto principas. Valstybės ignoruoja ir siauresnius tarptautinės valstybės imuniteto teisės aspektus. Pavyzdžiui, valstybės ne visada vadovaujasi tarptautinėje teisėje įtvirtintais kriterijais, pagal kuriuos yra apibrėžiami valstybių sudaromi komerciniai sandoriai. Kaip minėta, sudarydama komercinius sandorius valstybė negali tikėtis imuniteto.

⁹⁹ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją* (peticijos Nr. 36703/04), 15-32 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-117124?TID=rugfdcrst>>.

¹⁰⁰ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 14 pastr.

¹⁰¹ VERDIER, P.-H.; VOETEN, E. How Does <...>, p. 14.

Tarptautinėje teisėje esminiu, pagrindiniu kriterijumi laikomas valstybės sudaromų sandorių pobūdis, bet ne tikslas¹⁰². Sandorio komercinis pobūdis nulemia tai, kad sandoris laikomas komerciniu valstybės imuniteto tikslais. Nepaisydamos tarptautinės teisės turinio šioje srityje, kai kurios valstybės kvalifikuodamos užsienio valstybių sudaromus sandorius vadovaujasi ir tų sandorių tikslu¹⁰³.

Pavyzdžiui, Suomijoje 1998 m. sausio 21 d. sprendimu Helsinkio apygardos teismas byloje *Yrityspankki Skop Oy v. Estijos Respublika* nurodė, kad lemiamą reikšmę turi valstybės „sandorio pobūdis ir tikslas“. Japonijos Aukščiausiasis Teismas 2002 m. kovo 14 d. sprendimu byloje *X et al. v. Jungtinės Amerikos Valstijos* konstatavo, kad nagrinėtais užsienio valstybės veiksmais buvo įgyvendinamas suverenitetas sprendžiant pagal tų „veiksmų tikslą arba pobūdį“. Švedijos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. gruodžio 30 d. sprendimu byloje *Västerås kommun (Västerås savivaldybės vietinės valdžios institucija) v. Islandijos Švietimo ir kultūros ministerija* pasisakė, kad užsienio valstybės veiksmas turėtų būti kvalifikuojamas individualiai kiekvienu skirtingu atveju, atsižvelgiant „tiek į jo formą ir pobūdį, tiek į jo tikslą“.

Taigi kritišką valstybių požiūrį į tarptautinę valstybės imuniteto teisę rodo tendencija valstybės imuniteto klausimus spręsti ignoruojant aktualią tarptautinę teisę. Daugiau nei 40 valstybių šiandien neriboja valstybės imuniteto privatinio pobūdžio santykiuose¹⁰⁴ – priešingai nei reikalauja tarptautinė teisė. Pavienės valstybės ignoruoja konkrečias tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisykles. Pavyzdžiui, ne visos valstybės nuosekliai taiko tarptautinėje teisėje įtvirtintus viešo ir privatinio pobūdžio valstybės veiksmų atskyrimo kriterijus. Išskyrus kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės

¹⁰² YANG, X. *State <...>*, p. 86; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 20 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf>.

¹⁰³ HAFNER, G; KOHEN, M. G.; BREAU, S. *State <...>*, p. 33-34.

¹⁰⁴ VERDIER, P.-H.; VOETEN, E. *How Does <...>*, priedas Nr. 1. „Suvereno imuniteto praktika“. Iš *American Political Science Association 2012 Annual Meeting Papers*, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lcil.cam.ac.uk/sites/default/files/LCIL/documents/lectures/Verdier_State_Immunity_Paper_%28DraftCambridge%29.pdf>.

imuniteto teisės teisiškumą formas, tikslinga įvertinti, kaip į šią tarptautinės teisės sritį yra žiūrima Lietuvoje.

1.4. Lietuvos teismų požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę

Nacionalinis valstybės imuniteto reguliavimas Lietuvoje yra skurdus. Iki 2003 m. Lietuvos įstatymuose buvo viena valstybės imuniteto doktriną įtvirtinanti nuostata. Iš sovietinės teisės paveldėta 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹⁰⁵ 479 str. 1 d. pareikšti ieškinį užsienio valstybei, užtikrinti ieškinį ir nukreipti išieškojimą į užsienio valstybės turtą, esantį Lietuvos Respublikoje, leido tik su kompetentingų atitinkamos užsienio valstybės institucijų sutikimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 1998 m. kontraversišku¹⁰⁶ ir precedentiniu sprendimu *V. S. v. JAV ambasada* byloje paminėtai normai suteikė riboto imuniteto turinį¹⁰⁷. Tokią išvadą teismas padarė remdamasis istoriniu teisės aiškinimo metodu – atsižvelgęs į nuo normos priėmimo pasikeitusias aplinkybes ir tarptautines aktualijas.

2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame dabartiniame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse užsienio valstybių imunitetą nuo Lietuvos teismų jurisdikcijos numatančių nuostatų nebeliko¹⁰⁸. Nustačius, kad ginčas su užsienio valstybe kilo iš viešosios teisės reglamentuojamų santykių ir užsienio valstybei nedavus sutikimo dėl bylos nagrinėjimo, taikoma Civilinio proceso

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Vyriausybės žinios*, 1964, Nr. 19-139 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20467&p_tr2=2>.

¹⁰⁶ Teisės doktrinoje šis sprendimas laikomas teisės aiškinimo *contra legem*, t. y., prieš įstatymo raidę, pavyzdžiu (tiesa, nekritikuojamu). LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. Civilinio <...>, p. 113.

¹⁰⁷ LAT Civilinių bylų skyrius. *1998 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. JAV ambasada*, Nr. 3k-1/1998 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27196>. Tokį 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 479 str. 1 d. aiškinimą vėliau aprobavo LAT Senatas. Žr. LAT Senatas. *2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 aprobuota „Teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“*, 5.6 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26343>.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=479147>.

kodekso 293 str. 1 d., kuri numato tik itin bendrą taisyklę, kad byla nutraukiama, jeigu ji yra nenagrinėtina teisme civilinio proceso tvarka¹⁰⁹.

Kaip atskleidžia nacionalinių teismų praktikos analizė, pačių teismų ankstesni sprendimai taikomi kaip iš esmės vienintelis privalomas valstybės imuniteto taisyklių šaltinis Lietuvoje. Sprędami valstybės imuniteto klausimus Lietuvos teismai vadovaujasi *V. S. v. JAV ambasada* precedentu ir kitais ankstesniais teismų sprendimais¹¹⁰. Valstybės imuniteto bylose Lietuvos teismai iš esmės nesiremia bendraisiais teisės principais, kaip teisės šaltiniu. Kai kuriose lietuviškose valstybės imuniteto bylose yra minima „šiuolaikinė tarptautinės teisės doktrina“¹¹¹. Tačiau Lietuvos teismai nenurodo konkrečių teisės mokslininkų darbų valstybės imuniteto srityje, kuriais vadovautųsi. Keliose bylose sprędami valstybės imuniteto klausimus teismai rėmėsi kitu šaltiniu – užsienio valstybių praktika. Lietuvos teismų rėmimasis užsienio valstybių praktika valstybės imuniteto bylose reikalauja atskiro aptarimo, siekiant įsitikinti, ar taip Lietuvos teismai nesiekė remtis tarptautiniais papročiais.

Vienais atvejais Lietuvos teismai vertino konkrečių užsienio valstybių, kurios nagrinėtose bylose buvo atsakovėmis, – JAV¹¹², Lenkijos¹¹³ ir

¹⁰⁹ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*, Nr. 3k-3-142/2007 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=644892fd-b9ec-4d88-8731-c59c85f5aaef>>.

¹¹⁰ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada*, Nr. 2-2247/2011 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=340daaa4-01d4-49b4-8559-98303a93826b>>.

¹¹¹ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada*.

¹¹² LAT Civilinių bylų skyrius. 1998 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. JAV ambasada*.

¹¹³ LAT Civilinių bylų skyrius. 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada*, Nr. 3k-3-203/2001 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11188>. Po EŽTT pralaimėtos bylos *Cudak prieš Lietuvą* ši byla buvo atnaujinta. Žr. LAT Civilinių bylų skyrius. 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada*, Nr. 3k-3-404/2010 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a842827e-e9db-4f5b-84d4-b141c7f22ec4>>.

Švedijos¹¹⁴ – praktiką taikant valstybės imunitetą. Kitais atvejais teismai paminėdavo tarptautines konvencijas – kaip apibendrintos užsienio valstybių praktikos šaltinį. Lietuvos teismai cituoja tiek 1972 m. Europos Tarybos priimtą Europos konvenciją dėl valstybės imuniteto (toliau – **Europos valstybės imuniteto konvencija**), tiek JT valstybės imuniteto konvenciją¹¹⁵. Vis dėlto užsienio valstybių praktika Lietuvos teismų sprendžiamose valstybės imuniteto bylose nėra laikoma svarbiu teisės šaltiniu. Pats atsakovės pozicijos valstybės imuniteto klausimais vertinimas sprendžiant, ar jai taikyti valstybės imunitetą, yra abipusiškumo principo išraiška. Abipusiškumas valstybės imuniteto kontekste yra laikomas jo teisiškumo neigimo požymiu, neteisiniu argumentu¹¹⁶. Paminėtas tarptautines konvencijas valstybės imuniteto srityje Lietuvos teismai laiko „tarptautinės teisės raidos tendencijomis valstybių imuniteto doktrinos srityje“, tačiau, kaip atskleidžia tolesnė teismų praktikos analizė, konkrečiomis jų nuostatomis nesivadovauja – bylas sprendžia ne pagal tai, ką numato teisėjų minimos konvencijos¹¹⁷.

Kritišką Lietuvos teismų požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą atskleidžia jų įsitikinimas, kad nėra Lietuvai privalomų tarptautinių teisinių valstybės imuniteto taisyklių. Lietuvos teismų praktikoje valstybės imuniteto bylose tarptautinė teisė yra minima nuolat. Pavyzdžiui, teismų argumentuose abstrakčiai nurodoma, kad tarptautinėje teisėje yra pripažįstama riboto valstybės imuniteto doktrina¹¹⁸. Tai rodo Lietuvos teismų supratimą, kad tarptautinė teisė valstybės imuniteto klausimus reguliuoja. Vis dėlto nei vienoje

¹¹⁴ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada.

¹¹⁵ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje V. J. K. v. Rusijos Federacija, Nr. 2-1469/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=311abc78-933a-4d9e-9a32-0fb82819d52c>>.

¹¹⁶ LAUTERPACHT, H. *Problem <...>*, p. 228.

¹¹⁷ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje V. J. K. v. Rusijos Federacija.

¹¹⁸ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada.

iš nagrinėtų valstybės imuniteto bylų Lietuvos teismai nenurodo, kad privalo vadovautis jų minima tarptautine teise.

Atvirksčiai, Lietuvos teismų praktikoje yra pateikiami argumentai, kurie leidžia manyti, kad Lietuvos teisėjai valstybės imuniteto taikymą laiko ne tarptautinės teisės, bet Lietuvos diskrecijos, pasirinkimo reikalu. Pavyzdžiui, precedentinėje *V. S. v. JAV ambasada* byloje LAT valstybės imuniteto teisės normos aiškinimą susiejo su „*pasikeitusia Lietuvos valstybės vidaus ir užsienio politika*“. Šioje byloje sprendamas, ar apriboti užsienio valstybės imunitetą Lietuvoje, teismas rėmėsi Lietuvos politika nereikalauti imuniteto užsienio valstybių teismuose, kai Lietuvai buvo keliami privatinio pobūdžio reikalavimai¹¹⁹. Kitoje byloje LAT neižvelgė esamų įpareigojančių tarptautinės teisės normų, kaip kvalifikuoti ginčo santykius valstybės imuniteto tikslais, todėl teigė, kad tokius atvejus „*sprendžia kiekviena valstybė*“¹²⁰. Šie argumentai būdingi tarptautinės valstybės imuniteto teisės neigimui ir rodo, kad Lietuvoje tarptautiniai valstybės imuniteto papročiai nėra pripažįstami teisiškai įpareigojančiu šaltiniu.

Sprendami valstybės imuniteto klausimus Lietuvos teismai nesivadovauja tarptautinės teisės šaltiniais. Lietuvos teismai mini Europos valstybės imuniteto konvenciją ir JT valstybės imuniteto konvenciją, tačiau savo sprendimų jomis nepagrindžia. Laikoma, kad šios konvencijos kodifikavo valstybės imunitetą reguliuojančius klausimus¹²¹. Vis dėlto Lietuvos teismai pabrėžia, kad Lietuva nei vienos iš šių konvencijų nėra ratifikavusi. Todėl deklaruojama, kad Lietuva šių konvencijų nuostatų laikytis neprivalo. Teismai nurodo, kad paminėtos konvencijos gali būti analizuojamos tik lyginamuoju aspektu¹²².

Lietuvos teismų konkrečiuose ginčiuose pateikiami argumentai, aptariami toliau, patvirtina, kad Lietuvos teismuose paminėta reikšmė

¹¹⁹ LAT Civilinių bylų skyrius. 1998 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. JAV ambasada*.

¹²⁰ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*.

¹²¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. K. v. Rusijos Federacija*.

¹²² LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*; 1998 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. JAV ambasada*.

konvencijoms priskiriama deklaratyviai. Valstybės imuniteto klausimai yra sprendžiami vadovaujantis LAT suformuluota riboto valstybės imuniteto doktrina. Lietuvos teismai vertina, ar ginčo santykiai tarp užsienio valstybės ir asmenų yra reguliuojami privatinės teisės. Tokį vertinimą atlikti įpareigoja ir tarptautinė teisė. Tačiau atlikdami šį vertinimą Lietuvos teismai daugumoje bylų ignoravo tarptautinėje teisėje įtvirtintus valstybės viešo ir privataus pobūdžio veiksmų atskyrimo kriterijus. Teismai yra linkę neatsižvelgti į tarptautinėje teisėje pagrindiniu laikomą¹²³ valstybės sandorių pobūdžio kriterijų. Lietuvos teismai taip pat ignoruoja tarptautinėje teisėje egzistuojantį sutarimą dėl kai kurių valstybės sandorių kvalifikavimo. Kai kurie sandoriai tarptautinėje teisėje laikomi savaime turintys privatinį pobūdį ir dėl to reikalaujantys išimties iš bendro valstybės imuniteto principo¹²⁴. Konkretūs neatitikimo tarptautinei valstybės imuniteto teisei pavyzdžiai pateikiami tolesnėje Lietuvos teismų argumentų analizėje.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problematiką galima iliustruoti Lietuvos teismų praktika darbo ginčiuose prieš užsienio valstybes. Tarptautinės paprotinės teisės taisyklės šioje srityje yra detalios kodifikuotos¹²⁵. Valstybės negali turėti imuniteto užsienio valstybių teismuose nagrinėjamuose ginčiuose, kurie kyla iš darbo santykių, susiklosčiusių tose kitose valstybėse, nebent abi valstybės yra susitariusios kitaip arba egzistuoja kuris nors iš išimtinių tarptautinės teisės apibrėžtų atvejų¹²⁶. Lietuvos teismai, nagrinėdami darbo ginčus prieš užsienio valstybes, mini konkrečias tokiose situacijose taikytinas tarptautinių sutarčių normas, tačiau, kaip rodo tolesnė teismų argumentų analizė, jomis nesivadovauja. Cituojami Europos valstybės imuniteto konvencijos 5 str. ir (arba) JT valstybės imuniteto konvencijos 11 str. Vis dėlto pabrėžiama, kad šios nuostatos Lietuvos neįpareigoja, kadangi

¹²³ YANG, X. *State <...>*, p. 86; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 20.

¹²⁴ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13, 531-532; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 22-23.

¹²⁵ FOX, H. *The Law <...>*, p. 547-563.

¹²⁶ Europos valstybės imuniteto konvencija. CETS Nr. 074, 5 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800730b1>>; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 41-44.

paminėtų konvencijų ji neratifikavo¹²⁷. Lietuvos teismai visiškai netiria, ar paminėtose konvencijose įtvirtintos nuostatos jų neįpareigoja kaip tarptautinė paprotinė teisė.

LAT laiko, kad užuot vadovavęsi aktualiomis tarptautinėmis sutartimis, bylas nagrinėjantys teismai turėtų individualiai įvertinti, ar tarp užsienio valstybės ir ambasados darbuotojo susiklostė santykiai viešosios teisės reguliuojamoje srityje, kurioje valstybė turi imunitetą. LAT nuomone, nėra vieningos tarptautinės praktikos, kaip turėtų būti atliekamas toks vertinimas. Todėl jis laikomas kiekvienos valstybės apsisprendimo reikalu¹²⁸. Taigi Lietuvos teismų nuomone, jie yra laisvi savo nuožiūra valstybės imuniteto taikymo tikslais kvalifikuoti tarp darbuotojo ir užsienio valstybės susiklosčiusius santykius.

Nenuostabu, kad sprendami darbo ginčus su užsienio valstybėmis Lietuvos teismai taiko jokiame tarptautinės teisės šaltinyje neapibrėžtus, pačių Lietuvos teismų suformuluotus kriterijus. Atsižvelgiama į tokius kriterijus kaip užsienio valstybės valia dėl buvimo atsakove, darbovietės pobūdis, darbuotojo statusas, teismo vietos ir darbo vietos valstybių teritorinis ryšys, ieškinio pobūdis¹²⁹, pats ambasados, kaip viešosios valdžios funkcijas vykdančios valstybės atstovybės, statusas¹³⁰. Valstybės imuniteto klausimų sprendimas vadovaujantis užsienio valstybės valia arba jos statusu iš esmės reiškia absoliutaus imuniteto doktrinos laikymąsi. Tokios Lietuvos teismų išsakomų argumentų atžvilgiu kritiškos pozicijos laikomasi ir teisės doktrinoje¹³¹. Remdamiesi tokia argumentacija, teismai turėtų vertinti, ar užsienio valstybė sutinka būti atsakove byloje. Arba teismai turėtų pripažinti, kad valstybė ir jos ambasada pagal apibrėžimą vykdo viešosios valdžios funkcijas ir todėl visada

¹²⁷ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada; 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada.

¹²⁸ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada.

¹²⁹ LAT Civilinių bylų skyrius. 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada.

¹³⁰ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada.

¹³¹ SMALIUKAS, A, GOLDAMMER, Y. *The Restrictive <...>*, p. 111-132.

turi teisę į imunitetą. Tokia pozicija paneigia šiuolaikinės tarptautinės teisės, įtvirtinančios ribotą valstybės imunitetą, esmę. Tokia argumentacija prieštarauja paties LAT nacionalinėje teisėje įtvirtintam riboto imuniteto principui.

Lietuvos teismų praktika kitokuose nei darbo ginčiuose patvirtina jų kritišką požiūrį į tarptautinę valstybės imuniteto teisę. Lietuvos teismai bent tris kartus analogiškose bylose dėl sovietine okupacija ir represijomis padarytos žalos atlyginimo sprendė dėl Rusijos Federacijos, kaip Sovietų Sąjungos teisių tęsėjos, imuniteto. Visose bylose buvo padaryta išvada, kad ginčas kilo iš viešosios teisės reguliuojamų santykių¹³². Todėl pripažinta, kad Rusijos Federacija turėjo teisę į imunitetą. Du kartus Lietuvos apeliacinis teismas ginčo teisinius santykius kvalifikavo vadovaudamasis tarptautinėje teisėje neįtvirtintais kriterijais. Priešingai nei reikalauja tarptautinė teisė, Lietuvos apeliacinis teismas nevertino ginčų objektu buvusiu Sovietų Sąjungos veiksmų pobūdžio. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat neatsižvelgė į detaliai kodifikuotą tarptautinės paprotinės teisės taisyklę, ribojančią valstybių imunitetą bylose dėl teismo vietos valstybėje padarytų deliktų¹³³. Paminėtose bylose ginčo santykiai be išsamesnio paaiškinimo buvo pripažįstami viešo pobūdžio¹³⁴ remiantis tuo, kad Lietuvoje yra priimtas specialus įstatymas dėl derybų su Rusija dėl sovietine okupacija padarytos žalos atlyginimo¹³⁵.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės ignoravimą atskleidžia ir Lietuvos apeliacinio teismo pozicija dėl užsienio valstybės, kurios ambasada

¹³² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje V. J. K. v. Rusijos Federacija; 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Z. V. L. ir B. P. v. Rusijos Federacija, Nr. 2-331/2008 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=4282c616-6581-435b-83a2-0191040e4ca3>>; Kauno apygardos teismas. 2009 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. Rusijos Federacija, Nr. 2-613-343/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=483c4f0c-4b87-4e88-b854-7715b8fbb2b5>>.

¹³³ Europos valstybės imuniteto konvencijos 11 str.; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 44-46.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 52-1486 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.103905?jfwid=rivwzvpvg>>.

¹³⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje V. J. K. v. Rusijos Federacija; 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Z. V. L. ir B. P. v. Rusijos Federacija.

tariamai paskleidė garbę ir orumą, dalykinę reputaciją pažeidžiančią informaciją, imuniteto. Byloje *V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada* Lietuvos apeliacinis teismas pripažino, kad JAV turėjo teisę į imunitetą¹³⁶. Priešingai nei reikalauja tarptautinė teisė, Lietuvos apeliacinis teismas nevertino ginčo objektu buvusių JAV veiksmų pobūdžio. Teismas savo išvadą pagrindė tuo, kad „atstovybės atliekamos funkcijos neatskiriamos nuo atstovaujamos valstybės suvereniteto įgyvendinimo“. Šis teismo argumentas leidžia manyti, kad užsienio valstybės ambasada turi teisę į imunitetą dėl savo statuso, t. y., vien dėl to, kad ji yra ambasada. Valstybės imuniteto klausimų sprendimas vadovaujantis užsienio valstybės ambasados statusu iš esmės reiškia absoliutaus imuniteto doktrinos laikymąsi ir nesivadovavimą tarptautine teise. Remdamiesi tokia argumentacija, teismai turėtų pripažinti, kad užsienio valstybė turi imunitetą bet kuriame ginče, kurio šalimi yra jos ambasada.

Kai kuriose Lietuvos teismų spęstose bylose valstybės imuniteto taikymas iš esmės atitiko tarptautinę teisę. Keliose bylose spęsdami, ar taikyti imunitetą užsienio valstybei, Lietuvos teismai vertino jos veiksmų pobūdį iš esmės taip kaip reikalauja tarptautinė teisė. Lietuvos apeliacinis teismas taikė imunitetą JAV byloje dėl jos teisėsaugos institucijų veiksmais – Lietuvos jūrininkų sulaikymu, areštu ir kalinimu – padarytos žalos atlyginimo¹³⁷. Pasiremta tuo, kad „JAV pareigūnai, sulaikydami ieškovus, įtardami juos nusikaltimo padarymu, vykstant teismo procesams bei jiems pasibaigus vykdydami kitus veiksmus, vykdė viešąsias valstybės funkcijas“. Kauno apygardos teismas taikė imunitetą Rusijos Federacijai byloje dėl sovietinėmis represijomis padarytos žalos atlyginimo¹³⁸. Pasiremta tuo, kad sovietinės institucijos vykdė „valstybei priskirtas viešojo pobūdžio administracines funkcijas“. LAT byloje dėl Rusijos Federacijos ambasados skyriaus padaryto

¹³⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada*.

¹³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. liepos 30 d. nutartis civilinėje byloje *I. N., et al. v. Jungtinės Amerikos Valstijos*, Nr. 2-703/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=67ef5f9a-3d52-4812-b395-9f3670917084>>.

¹³⁸ Kauno apygardos teismas. 2009 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje *L. S. v. Rusijos Federacija* <...>.

patalpų nuomos sutarties pažeidimo padarė išvadą, kad atsakovė negalėjo remtis imunitetu nuo Lietuvos teismų jurisdikcijos¹³⁹. Nurodyta, kad „ambasados skyrius sudarė nuomos sutartį, kaip privatus asmuo, nes tokios sutarties sudarymą reglamentuoja privatinės teisės normos“.

Vis dėlto nei vienoje iš paminėtų bylų Lietuvos teismai nenurodė, kad užsienio valstybės veiksmų pobūdį vertina, nes yra įpareigoti tai daryti pagal tarptautinę teisę. Atlikdami paminėtą vertinimą Lietuvos teismai nesivadovavo aktualiame srityse nuosekliai kodifikuota tarptautine paprotine teise. Spręsdami dėl Rusijos Federacijos veiksmų, kuriais buvo atimta gyvybė, sužalota sveikata ar sugadintas turtas, Lietuvos apeliacinis teismas ir Kauno apygardos teismas nesivadovavo tokiose situacijose aktuali kodifikuota tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės taisykle, apribojančia valstybių imunitetą bylose dėl jų padarytų deliktų¹⁴⁰. Spręsdamas dėl Rusijos Federacijos imuniteto byloje dėl patalpų nuomos sutarties nutraukimo, LAT taip pat nesivadovavo tokiose situacijose aktuali kodifikuota tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės taisykle, apribojančia valstybių imunitetą bylose dėl jų sudarytų komercinių sandorių¹⁴¹.

Vienintele išimtimi iš Lietuvos teismų praktikos nesivadovauti tarptautine valstybės imuniteto teise galima laikyti LAT sprendimą, priimtą byloje, atnaujintoje po EŽTT pralaimėtos bylos *Cudak prieš Lietuvą*¹⁴². Šioje byloje teismas apsiribojo EŽTT argumentų dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės atkartojimu, įskaitant argumentą, kad JT valstybės imuniteto konvencija Lietuvai yra privaloma pagal tarptautinę paprotinę teisę. LAT buvo įpareigotas peržiūrėti savo sprendimą pagal EŽTT pateiktus argumentus. Vėlesnėje Lietuvos teismų praktikoje paminėtu sprendimu vadovaujamosi nebuvo¹⁴³.

¹³⁹ LAT Civilinių bylų skyrius. 2003 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje *Vilnius Property AS v. Rusijos Federacija*, Nr. 3K-3-566/2003 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=8898>.

¹⁴⁰ Europos valstybės imuniteto konvencijos 11 str.; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 44-46.

¹⁴¹ Europos valstybės imuniteto konvencijos 7 str.; 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 36-40.

¹⁴² LAT Civilinių bylų skyrius. 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada*.

¹⁴³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada*.

Todėl paminėtą LAT sprendimą kol kas sunku laikyti Lietuvos teismų požiūrio į tarptautinę valstybės imuniteto teisę pokyčiu.

Atlikta Lietuvos teismų praktikos analizė rodo, kad jie nesivadovauja tarptautiniais papročiais kaip valstybės imuniteto doktrinos šaltiniu.

Tokią poziciją galima laikyti ne tik nesuderinama su tarptautine teise, bet ir prasilenkiančia su Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁴⁴. Tarptautiniai papročiai Lietuvos teisės sistemoje laikomi teisės šaltiniu. Lietuvos Konstitucijos 135 str. 1 d. numato, kad Lietuva, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Konstitucinė formuluotė „visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai ir normos“ laikoma nuoroda į tarptautinę paprotinę teisę¹⁴⁵. Lietuvos Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad paminėta norma įpareigoja Lietuvą vadovautis tarptautinės teisės principais ir normomis. Pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra laikoma atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisine tradicija ir konstituciniu principu¹⁴⁶. Naujausioje praktikoje Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y., konstitucinis principas *pacta sunt servanda* reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti iš tarptautinės paprotinės (bendrosios) teisės kylančius įsipareigojimus¹⁴⁷. Aiškindamas Konstitucijos 135 str. 1 d., Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Lietuva pripažįsta tarptautinės bendrijos papročius. Laikoma, kad Lietuva negali vidaus teisės

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; *Lietuvos Aidas*, 1992, Nr. 220 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=460132>.

¹⁴⁵ BIRMONTIENĖ, Toma, et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 264 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ebooks.mruni.eu/reader/lietuvos-konstitucin-teise>>.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl draudimo asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų, būti renkamam Seimo nariu“, III d. 6 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta18/content>>.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, IV d. 5.2 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta125/content>>.

sistemoje taikyti iš esmės kitokių standartų nei užsienio politikoje¹⁴⁸. Naujausioje praktikoje Konstitucinis Teismas tarptautinę teisę iš esmės laiko minimaliu konstituciniu standartu nacionalinei teisei¹⁴⁹. Paminėta Konstitucinio Teismo praktika ir teisės doktrina leidžia teigti, kad Lietuvos teismai ir kitos institucijos privalo vadovautis tarptautine paprotine teise. Todėl Lietuvos teismų polinkį nesivadovauti tarptautine valstybės imuniteto teise reikėtų vertinti kritiškai ir nacionaliniu konstituciniu požiūriu.

Atlikta Lietuvos teismų praktikos analizė Lietuvą leidžia priskirti prie valstybių, kuriose tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumas vertinamas kritiškai. Lietuvos teismų argumentai leidžia manyti, kad valstybės imuniteto taikymą jie laiko ne tarptautinės teisės, bet Lietuvos pasirinkimo reikalu. Iš esmės visose Lietuvos teismų sprendose valstybės imuniteto byloje nebuvo vadovaujama tarptautine valstybės imuniteto teise (tarptautiniais papročiais šioje srityje) kaip šaltiniu. Spręsdami valstybės imuniteto klausimus Lietuvos teismai taiko nenuoseklius kriterijus. Tai atveria kelią valstybės imuniteto taikymui, pagrįstam neteisiningais argumentais, – pavyzdžiui, tuo, kokia konkreči užsienio valstybė byloje yra atsakovė. Todėl didesnė Lietuvos teismų sprendimų ir juose pateiktų argumentų dalis valstybės imuniteto klausimais neatitiko tarptautinės valstybės imuniteto teisės.

1.5. Kritiško požiūrio į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą priežastys

Siekiant suprasti, kodėl valstybės tarptautinę valstybės imuniteto teisę neigia ir ignoruoja, svarbu apžvelgti šios tarptautinės teisės srities šaltinius ir įvertinti specifiką, kuria pasižymėjo ši sritis iki darbe vėliau analizuojamų naujovių. Analizuojant tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinius, galima pasiremti klasikiniu visos tarptautinės teisės šaltinių sąrašu, pateiktu TTT statuto 38 str. 1

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės“, 3.2 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>>.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. kovo 18 d. nutarimas, IV d. 5.2 pastr.

d. Tarptautinės teisės, o kartu ir tarptautinės valstybės imuniteto teisės, šaltiniais gali būti laikomos tarptautinės sutartys, tarptautiniai papročiai, visuotinai pripažinti bendrieji teisės principai, teismų praktika, skirtingų tautų viešosios teisės aukščiausios kvalifikacijos specialistų doktrina.

Tarptautinės sutartys laikomos svarbiausiu šiuolaikinės tarptautinės teisės šaltiniu. Tarptautinės sutartys leidžia tarptautinę teisę kurti modernesniu ir sąmoningesniu būdu nei, pavyzdžiui, tarptautiniai papročiai¹⁵⁰. Nėra nei vienos galiojančios universalios tarptautinės sutarties, kuri įtvirtintų išsamias valstybės imuniteto taisykles. Valstybės imuniteto instituto reguliavimas tarptautinėmis sutartimis yra fragmentiškas. Tarptautinės sutartys reguliuoja tik kai kuriuos valstybės imuniteto aspektus ir (arba) tik tam tikruose regionuose.

1926 m. Tarptautinė (Briuselio) konvencija dėl tam tikrų taisyklių, susijusių su valstybei priklausančių laivų imunitetu, įtvirtino ribotą valstybių imunitetą privatinio pobūdžio laivyboje. Pagal šią konvenciją, jūromis plaukiantiems laivams, priklausantiems valstybėms ar jų valdomiems, joms priklausantiems kroviniams ir kroviniams bei keleiviams, gabenamiems valstybei priklausančiais laivais, taip pat valstybėms, kurioms priklauso ar kurios valdo tokius laivus ir kurioms priklauso tokie kroviniai, kiek tai susiję su reikalavimais dėl tokių laivų valdymo arba dėl tokių krovinių gabenimo, taikomos tokios pačios atsakomybės taisyklės ir tokios pačios prievolės kaip ir tos, kurios taikomos privatiems laivams, kroviniams ir įrangai¹⁵¹. Imunitetas pagal konvenciją turėjo būti taikomas valstybei priklausantiems ar jos valdomiems laivams, kurie atlieka valdžios arba nekomercines funkcijas¹⁵².

1928 m. Tarptautinės privatinės teisės konvencija pabandyta įtvirtinti riboto valstybės imuniteto doktriną regioniniu lygiu – Šiaurės ir Pietų Amerikose. Ši konvencija jos autoriaus, žymaus Kubos teisininko Antonio

¹⁵⁰ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 121-122.

¹⁵¹ 1926 m. Tarptautinė konvencija dėl tam tikrų taisyklių, susijusių su valstybei priklausančių laivų imunitetu, ir jos 1934 m. papildomas protokolai, 1 ir 2 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.].
Prieiga per internetą:
<<http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/1926%201934%20IC%20for%20the%20Concerning%20the%20Immunity%20of%20State-owned%20Vessels%20and%20Additional%20Protocol-pdf.pdf>>.

¹⁵² 1926 m. Tarptautinė konvencijos dėl tam tikrų taisyklių, susijusių su valstybei priklausančių laivų imunitetu, 3 str.

Sánchezo de Bustamante y Sirvenbuvo (1865-1951) garbei buvo pavadinta Bustamante kodeksu. Konvencija nustatė, kad viena jos šalis turės imunitetą nuo teismo proceso kitų konvencijos šalių teismuose. Imunitetas pagal Bustamante kodeksą neturėjo būti taikomas valstybės veiksams, kuriuos ji atliko kaip fizinis arba privatus asmuo¹⁵³. Konvenciją pasirašė 20, o ratifikavo 15 valstybių. Plataus pripažinimo konvencija nesulaukė. JAV jos nepasirašė. Tokios valstybės kaip Meksika ir Kolumbija jos neratifikavo. Dauguma konvenciją ratifikavusių valstybių padarė išlygas, nacionaliniams įstatymams suteikiančias prioritetą prieš konvenciją¹⁵⁴.

Tarptautinės sutartys taip pat fragmentiškai apribojo valstybių imunitetą ginčiuose dėl branduolinių nelaimių. Taip imunitetą reguliuoja 1960 m. Konvencijos dėl atsakomybės prieš trečiąją šalį atominės energijos srityje (vadinamos Paryžiaus konvencija)¹⁵⁵ 13 str. e dalis. Analogiškai valstybės imunitetą apribojo 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą¹⁵⁶ 14 str. Šią konvenciją yra ratifikavusi ir Lietuva.

1972 m. Europos Taryba priėmė pirmą daugiašalę tarptautinę sutartį, turėjusią išsamiai sureguliuoti riboto valstybės imuniteto klausimus – Europos konvenciją dėl valstybės imuniteto (dar vadinama Bazelio konvencija). 1976 m. įsigaliojusi Europos valstybės imuniteto konvencija šiuo metu yra vienintelė galiojanti tokio pobūdžio tarptautinė sutartis. Konvencijoje valstybės teisė į imunitetą yra laikoma bendro pobūdžio taisykle¹⁵⁷. Konvencijoje apibrėžti atvejai, kada valstybės negali turėti imuniteto užsienio valstybių teismuose. Šios išimtys yra susijusios su valstybės sudaromomis sutartimis, darbo santykiais, kuriuose dalyvauja valstybė, ir kita privatinio pobūdžio valstybės

¹⁵³ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 3.

¹⁵⁴ Amerikos valstybių organizacija. *Bendroji informacija apie 1928 m. Tarptautinės privatinės teisės konvenciją* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-31.html>>.

¹⁵⁵ 1960 m. Konvencija dėl atsakomybės prieš trečiąją šalį atominės energijos srityje, pakeista 1964 m. papildomu protokolu ir 1982 m. protokolu [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html>.

¹⁵⁶ 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1063, p. 265; *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 72-1345 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19843&p_tr2=2>.

¹⁵⁷ Europos valstybės imuniteto konvencijos 15 str.

veikla¹⁵⁸. Visais išimtiniais atvejais reikalaujama, kad tarp valstybės veiklos, kurioje ji naudojasi imunitetu, ir teismo vietos valstybės teritorijos būtų ryšys.

Vis dėlto plataus valstybių pripažinimo Europos valstybės imuniteto konvencija nesulaukė. Europos valstybės imuniteto konvenciją ratifikavo tik 8 Europos valstybės: Austrija, Belgija, Jungtinė Karalystė, Kipras, Liuksemburgas, Nyderlandai, Šveicarija, Vokietija. Konvenciją taip pat pasirašė Portugalija¹⁵⁹. Daugiau valstybių konvencijos neratifikavo dėl jos sudėtingumo, reikalaujamos sąsajos tarp išimčių iš imuniteto taisyklės ir teismo vietos valstybės teritorijos ir konvencijos valstybėms suteiktos galimybės laisvai spręsti dėl imuniteto nuo vykdymo veiksmų¹⁶⁰.

Nors dauguma valstybių nėra saistomos sutarčių valstybės imuniteto srityje, tarptautinė teisė vis tiek jas įpareigoja taikyti šią doktriną. Nuo pirmųjų valstybės imuniteto bylų nacionaliniai teismai šią doktriną taiko ne kaip vien nacionalinį procesinį institutą – pačių sukurtą ar jau įtvirtintą nacionalinėje teisėje. Taikydami valstybės imuniteto doktriną, teismai yra linkę pabrėžti, kad tai daro įpareigoti tarptautinės teisės ir jos nustatytose ribose. Valstybės imuniteto teisinė galia kyla iš tarptautinių papročių, kaip privalomo tarptautinės teisės šaltinio.

Didelį autoritetą tarptautinėje teisėje turinti TTK dar 1980 m., atlikusi išsamią valstybių praktikos analizę, konstatavo, kad valstybės imunitetas yra „bendra tarptautinės paprotinės teisės taisyklė, įsitvirtinusi dabartinėje valstybių praktikoje“¹⁶¹. Tokį požiūrį patvirtina gausi nacionalinių aukščiausių ir žemesnių instancijų teismų, tarptautinių teismų ir kitų institucijų praktika, nacionalinių parlamentų vykdoma teisėkūra ir teisės doktrina. Valstybių nacionalinių teismų praktikos analizė rodo, kad valstybės imunitetą jie taiko

¹⁵⁸ Europos valstybės imuniteto konvencijos 4-12 str.

¹⁵⁹ Europos Taryba. *Europos valstybės imuniteto konvenciją pasirašiusių ir ratifikavusių valstybių lentelė* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=074&CM=&DF=&CL=ENG>>.

¹⁶⁰ FOX, H. *The Law* <...>, p. 187.

¹⁶¹ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law* <...>, p. 14.

būtent kaip tarptautinės paprotinės teisės (tarptautinės bendrosios teisės) principą¹⁶².

Tarptautiniu papročiu šiuolaikinėje teisėje laikoma visuotinė praktika, pripažinta teisės norma¹⁶³. Kaip minėta, du būtini tarptautinio papročio elementai yra valstybių praktika ir valstybių nuomonė, kad laikytis tokios praktikos yra jų teisinė pareiga (lot. *opinio juris*)¹⁶⁴. Tam, kad valstybių praktika taptų teisiškai privalomu papročiu, ji turi būti tęstinė, vieninga, nuosekli¹⁶⁵. Valstybių praktika atsispindi jų vadovų pareiškimuose, jų priimamuose teisės aktuose, jų nacionalinių teismų sprendimuose, jų veiksmuose tarptautinėje bendrijoje ir tarptautinėse organizacijose¹⁶⁶. Tarptautiniai papročiai laikomi ne tokiu pažangiu, mažesnio apibrėžtumo tarptautinės teisės šaltiniu. Pagal tarptautinius papročius sunkiau nustatyti teisės turinį ir tai atveria kelią teisiniam neapibrėžtumui šioje srityje¹⁶⁷. Tarptautiniai papročiai yra dažnai kodifikuojami tarptautinėmis sutartimis.

Tarptautinė valstybės imuniteto teisė reguliuoja vienos valstybės statuso kitos valstybės teisinėje sistemoje klausimus. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymas yra vienašalis vienos valstybės veiksmas, atliekamas jos teisinės sistemos ribose. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra taikoma valstybių nacionaliniams teismams sprendžiant bylas prieš užsienio valstybes, parlamentams priimant užsienio valstybių imunitetą reguliuojančius įstatymus. Todėl tarptautinių papročių valstybės imuniteto srityje turinį atskleidžia būtent nacionalinių teismų praktika ir nacionaliniai įstatymai.

Tarptautinę valstybės imuniteto teisę galima laikyti bendrumų tarp nacionalinių teisinių sistemų, rezultatu¹⁶⁸. Šie bendrumai atitinka tęstinumo, vieningumo, nuoseklumo reikalavimus, keliamus tarptautiniams papročiams.

¹⁶² YANG, X. *State <...>*, p. 35-37.

¹⁶³ TTT statuto 38 str. 1 d. b punktas.

¹⁶⁴ TTT. 1969 m. vasario 20 d. sprendimas *Šiaurės jūros kontinentinio šelfo bylose*, 77 pastr.

¹⁶⁵ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 77.

¹⁶⁶ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 82.

¹⁶⁷ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 73.

¹⁶⁸ ZALESKIS, Julius. The State Immunity Doctrine as the Result of the Constant Convergence between the National Legal Systems. Iš *The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence? (Conference Papers)*, Vilnius University, 2013, p. 403-410 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Admin/Doktorant%C5%B3_konferencija/Zaleskis.pdf>.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės yra tiek, kiek yra tam tikrą laiką besitęsiančios, vieningos ir nuoseklios valstybių praktikos reguliuojant ir taikant valstybės imuniteto doktriną nacionalinėse teisinėse sistemose. Todėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės analizė laikoma labiau lyginamosios nei tarptautinės teisės dalyku¹⁶⁹. Taikant valstybės imunitetą pagal tarptautinę teisę būtina pažinti valstybių nacionalines teisines sistemas, žinoti jų mažiausią bendrą vardiklį valstybės imuniteto srityje. Valstybės imuniteto klausimus sprendžiantys teisėjai ir įstatymų leidėjai ne visuomet turi pakankamai žinių, laiko ir kitų išteklių, kad atliktų tokią analizę.

Tarptautiniai papročiai, kaip tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinis, nulemia šios tarptautinės teisės srities neapibrėžtumą ir abejones dėl jos teisiškumo. Nesant aiškaus ir tvirto valstybės imuniteto reguliavimo, gali būti lengviau neigti šios tarptautinės teisės srities teisiškumą. Teismams gali kilti abejonių, kaip turėtų būti nagrinėjami ieškiniai, pareikšti užsienio valstybėms. Įstatymų leidėjams gali kilti neaiškumų sprendžiant, ar ir kaip reguliuoti valstybės imuniteto sritį teisės norminiais aktais.

Valstybių polinkį valstybės imunitetą palikti vystytis tarptautinėje paprotinėje teisėje galima paaiškinti šios doktrinos reguliuojamų situacijų pobūdžiu. Nacionalinio teismo galimybė vertinti užsienio valstybės veiksmų teisėtumą ar taikyti jai atsakomybę kelia politinę įtampą¹⁷⁰. Teisminio ginčo dalyku neretai tampa su valstybės esminiais interesais susiję arba joms jautrūs klausimai, pavyzdžiai, saugumas, ginkluoti konfliktai, tarptautiniai nusikaltimai, didelio masto tarptautiniai sandoriai. Valstybės vengia įsipareigoti sprendžiant joms jautrius klausimus, siekia pasilikti manevro laisvę konkrečiais atvejais tiek spręsti dėl užsienio valstybių teisinio statuso savo jurisdikcijoje, tiek apsaugoti savo interesus užsienio valstybių teisinėse sistemose.

Be tarptautinių papročių, kiti tarptautinės teisės šaltiniai valstybės imuniteto srityje yra svarbūs, bet ne esminiai. Bendrieji teisės principai

¹⁶⁹ FOX, H. *The Law <...>*, p. 20.

¹⁷⁰ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13.

tarptautinėje teisėje kaip ir kitose teisės sistemose paprastai leidžia užpildyti teisės spragas arba spręsti normų konkurencijos problemas. Valstybės imuniteto byloje visuotinai pripažintais principais paprastai nesiremiama. Tokie principai kaip įsipareigojimų privalomumas (lot. *pacta sunt servanda*), teisingumas ar teisės galiojimo atgal draudimas (lot. *lex retro non agit*) sprendžiant valstybės imuniteto klausimus gali būti taikomi taip pat kaip ir kitose teisės srityse.

Teismų praktikos, kaip tarptautinės teisės šaltinio, reikšmė tarptautinei valstybės imuniteto teisei nėra vienareikšmė. Teismų sprendimai tarptautinėje teisėje laikomi antriniu šaltiniu, skirtu teisės normų turiniui nustatyti¹⁷¹. Nėra teisminių institucijų, turinčių universalią privalomą jurisdikciją spręsti tarptautinės teisės klausimus, įskaitant valstybės imuniteto klausimus. Iki XX a. tokie tarptautiniai teismai kaip TTT ir EŽTT nebuvo suformulavę tarptautinei valstybės imuniteto teisei svarbios praktikos. Nacionalinių teismų sprendimai, kaip minėta, gali būti laikomi valstybių praktikos valstybės imuniteto srityje įrodymu, bet ne tarptautinės teisės šaltiniu.

Teisės doktrina valstybės imuniteto srityje visuomet buvo svarbiu šaltiniu. Vis dėlto teisės mokslas, kaip ir teismų praktika, yra pagalbinis tarptautinės teisės šaltinis¹⁷². Kaip minėta, valstybės imuniteto, reguliuojamo tarptautiniais papročiais, turinį atskleidžia valstybių įstatymai ir nacionalinių teismų praktika. Todėl valstybių praktikos analizė, lyginimas ir apibendrinimas teisės doktrinoje stipriai prisidėjo prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės raidos. Išskirtinio paminėjimo nusipelnė TTK – didelį autoritetą turinti patariamoji JT Generalinės Asamblėjos institucija. TTK atliktos tarptautinių papročių kodifikacijos rezultatas – didelę doktrininę reikšmę turintis 1991 m. paskelbtas 1991 m. TTK projekto komentaras.

Taigi kritišką požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą paaiškina šios tarptautinės teisės srities šaltinių specifika. Kaip atskleidė aktualių tarptautinės teisės šaltinių analizė, nors tarptautinėje bendrijoje

¹⁷¹ TTT statuto 38 str. 1 d. d punktas.

¹⁷² TTT statuto 38 str. 1 d. d punktas.

bendrai pripažįstama, kad iš tarptautinės teisės valstybėms kyla su valstybės imunitetu susijusių pareigų, valstybės nėra linkusios tarptautinėmis sutartimis priimti aiškių rašytinių įsipareigojimų šioje srityje. Valstybės imuniteto klausimai iki šiol nėra sureguliuoti galiojančiomis universaliomis tarptautinėmis sutartimis. Vartojant *Schooner Exchange v. McFaddon* precedento terminiją, valstybės imuniteto kelias vis dar nėra iki galo pramintas. Pagrindiniu tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniu vis dar lieka iš bendros valstybių praktikos kylantys tarptautiniai papročiai, kuriems būdingas žemo lygio apibrėžtumas. Valstybės į tarptautinius papročius žiūri lanksčiau nei į tarptautines sutartis. Vangų valstybių dalyvavimą tarptautinėse valstybės imuniteto sutartyse galima paaiškinti noru pasilikti manevro laisvę sprendžiant politinę įtampą keliančius, jautrius klausimus. Bylose tarp savo asmenų ir užsienio valstybių valstybės įgyja progą vertinti užsienio valstybių veiksmus. Toks vertinimas gali skirtis priklausomai nuo konkrečios atsakove esančios valstybės, taip pat nuo ginčo aplinkybių. Todėl valstybės nėra linkusios įsprausti savęs į griežtus tarptautinius valstybės imuniteto rėmus.

2. TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS TEISIŠKUMO KRITERIJAI

2.1. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problemos kontekstas

Nepaisant dominuojančio požiūrio, kad valstybės imuniteto taisyklės įpareigoja valstybes kaip tarptautinės teisės dalis, teisės moksle ir praktikoje šių taisyklių buvimas teise vis dar kelia abejones, panašias į tas, kurios lydi visą tarptautinę teisę. Valstybės plačiai taiko valstybės imunitetą, tačiau šios praktikos taip ir nepavertė aiškiais sutartiniais rašytiniais įsipareigojimais viena kitai. Kai kurios valstybės, taikydamos užsienio valstybėms imunitetą, atvirai deklaruoja, kad tai daro savo laisvu apsisprendimu, o ne saistomos tarptautinės teisės¹⁷³. Kai kurios valstybės, nors ir neneigia, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė egzistuoja, nėra linkusios vadovautis konkrečiomis šios teisės srities taisyklėmis¹⁷⁴. Nors bendrai pripažįstamas tarptautinis teisinis valstybės imuniteto doktrinos pobūdis, jos taikymo praktika konkrečiais atvejais leidžia abejoti, ar iš tiesų egzistuoja atitinkama tarptautinės teisės sritis¹⁷⁵.

Nors teisės doktrinoje valstybės imuniteto klausimais skiriama dėmesio idėjai, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė nebūtinai yra teisė, atsakymas, kaip galima būtų išmatuoti ir įvertinti jos teisiškumą – buvimą teise – šioje doktrinoje nepateikiamas. Specialioje, valstybės imuniteto klausimams skirtoje teisės doktrinoje nėra autoritetingai apibrėžti kriterijai, pagal kuriuos būtų galima įvertinti, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė turi teisei būdingus požymius, ar ir kaip keičiasi jos teisiškumas. Todėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijų reikia ieškoti kitur.

¹⁷³ JAV Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Austrijos Respublika v. Altman*, p. 10.

¹⁷⁴ HAFNER, G.; KOHEN, M. G.; BREAU, S. *State <...>*, p. 33-34.

¹⁷⁵ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13-19.

Visa tarptautinė teisė sulaukia kritikos, kuri yra panaši į šios teisės sistemos dalies – tarptautinės valstybės imuniteto teisės – kritiką¹⁷⁶. Apie tarptautinę teisę keliami panašūs klausimai kaip apie tarptautinę valstybės imuniteto teisę. Ar tarptautinė teisė yra teisė? Ar tarptautinė teisė turi visus teisei būdingus požymius? Ar tarptautinė teisė valstybėms yra privaloma? Nuo tarptautinės teisės teisiškumo problemos paprastai prasideda išsamesnės tarptautinės teisės studijos¹⁷⁷.

Skeptišką požiūrį į tarptautinę teisę nulemia įvairios priežastys¹⁷⁸. Skeptišką požiūrį į tarptautinę teisę pirmiausia skatina atvejai, kai ji nepadeda išspręsti tarptautinei bendrijai svarbių problemų. Skeptikai akcentuoja plačiai nušviečiamus tarptautinės teisės pažeidimus, kurie lieka be atsako. Be konkrečių įvykių, skepticizmą gali skatinti politinės pažiūros (pavyzdžiui, esama teisė neatitinka politinės vertintojo ideologijos) ar nenoras į tarptautinės teisės veikimą investuoti didelių išteklių.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių nagrinėjimą tikslinga susieti su visos tarptautinės teisės teisiškumo problema, nes pastarosios analizė atskleidžia svarbius tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo konteksto aspektus. Tarptautinės teisės teisiškumo tyrimai pirmiausia atskleidžia kriterijus, pagal kuriuos galima įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo problema teisės moksle nėra nagrinėta taip išsamiai ir konceptualiai kaip tarptautinės teisės teisiškumas. Paprastai apsiribojama vertinimu, ar valstybės privalo vadovautis valstybės imuniteto doktrina, ar vis dėlto turi diskrecinę laisvę¹⁷⁹. Teisės doktrinoje skiriama dėmesio pavyzdžiams, iliustruojantiems laisvą valstybių požiūrį į valstybės imunitetą¹⁸⁰. Šie pavyzdžiai pasitelkiami pagrindžiant, kad valstybės imuniteto doktrina

¹⁷⁶ AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 171; HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 213-214; KELSEN, H. *Pure* <...>, p. 320-322; SHAW, M. N. *International* <...>, p. 2.

¹⁷⁷ PAYANDEH, M. *The Concept* <...>, p. 969.

¹⁷⁸ MÉGRET, Frédéric. *International Law as Law*. Iš CRAWFORD, James; KOSKENNIEMI, Martti. *The Cambridge Companion to International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 73.

¹⁷⁹ FOX, H. *The Law* <...>, p. 13.

¹⁸⁰ LAUTERPACHT, H. *Problem* <...>, p. 227-228.

nebūtinai laikoma valstybėms privaloma teise. Nepaisant to, konceptualus vertinimas, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė turi teisės požymius, valstybės imunitetui skirtoje teisės doktrinoje paprastai nėra pateikiamas.

Tarptautinės teisės teisiškumo problema teisės doktrinoje yra išnagrinėta plačiai¹⁸¹. Ilgainiui teisės moksle buvo išgryninti, pagrįsti ir peržiūrėti aiškūs metodologiniai kriterijai, kuriais remiantis galima vertinti tarptautinės teisės ir atskirų jos sričių teisiškumą. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą galima nagrinėti vadovaujantis tais kriterijais, kuriais remiantis kritikuojamas arba ginamas visos tarptautinės teisės teisiškumas, nes tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra jos dalis. Siekiant nustatyti, kaip tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės paveikė jos teisiškumą, tikslinga vertinti, ar dėl tų naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo teisės požymių, dėl kurių diskutuota tarptautinės teisės kontekste. Jei tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo arba įgijo daugiau teisei priskiriamų požymių, galima laikyti, kad jos teisiškumas sustiprėjo.

Tikslumo dėlei svarbu pažymėti, kad šiame darbe nėra plačiau analizuojami visi teisės teorijoje sutinkami požiūriai į tarptautinės teisės buvimą teise, kurių yra daug ir žymiai įvairesnių nei tie, kurie tiriame darbe. Pavyzdžiui, prancūzų akademikas Frédéricas Mégret yra išskyręs net penkis teisės ir tarptautinių santykių moksluose sutinkamus požiūrius į tarptautinės teisės teisiškumo problemą¹⁸². Autoriams, vadinamiems neigėjais, tarptautinės teisės instituciniai trūkumai reiškia, kad tarptautinė teisė nėra teisės sistema. Idealistų nuomone, tarptautinės bendrijos ypatumai neturi įtakos tarptautinės teisės teisiškumui, kadangi jį nulemia kiti faktoriai. Reformatoriams tarptautinės bendrijos ypatumai yra priežastis keisti tarptautinę teisę, siekiant ją paversti panašesne į nacionalinę teisę. Apologetai siūlo tiesiog geriau pažinti tarptautinę teisę kaip kitokio pobūdžio teisę. Kritikai pačią diskusiją dėl tarptautinės teisės teisiškumo vadina klaidinančia, kadangi ji nukreipia dėmesį nuo tikrų klausimų apie tarptautinės teisės tikslus.

¹⁸¹ MÉGRET, F. *International <...>*, p. 64-92.

¹⁸² MÉGRET, F. *International <...>*, p. 73.

Siekiant atskleisti valstybės imuniteto teisiškumo problemos kontekstą ir identifikuoti patikimus teisiškumo kriterijus, būtina išanalizuoti pagrindinius teisės teorijoje išplėtotus argumentus dėl tarptautinės teisės teisiškumo.

Siekiant koncentruotumo ir objektyvumo, apsiribojama dviem pamatiniais, vienas kitam priešingais teoriniais požiūriais, kurie padeda įvertinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės buvimą teise. Pirmiausia galima išskirti seną ir įtakingą pozityvistinį kritišką požiūrį į tarptautinės teisės teisiškumą. Verta išskirti tuos teisės požymius, kurių autoritetinių teisinio pozityvizmo mokyklai priskiriamų kritikų įsitikinimu, tarptautinei teisei trūksta tam, kad ji galėtų būti laikoma pilnaverte teise. Tuomet pravartu įvertinti tiesioginį atsaką kritiškam požiūriui ir alternatyvius teisės požymius, kuriais vadovaujantis buvo ginama idėja, kad tarptautinė teisė vis dėlto yra teisė.

Dėl minėtų priežasčių darbe išsamiau nesiremiama jurisprudencijoje svarbiu realistiniu požiūriu į tarptautinę teisę, sutinkamu tarp tarptautinių santykių ir tarptautinės teisės mokslininkų. Šioje teorijoje, kurios šiuolaikiniais autoritetais yra laikomi Jackas Goldsmithas ir Ericas Posneris, pagrindinis dėmesys skiriamas ne tam, ar tarptautinė teisė turi teisei būdingus požymius, bet tam, kad tarptautinėje bendrijoje ji užima antraeilę vietą, kadangi negali stipriai apriboti valstybių egoistinių interesų galios žaidimuose¹⁸³. Toks požiūris reikalautų labiau politinio nei teisinio tarptautinės valstybės imuniteto teisės vertinimo, neatskleidžia aiškių teisiškumo kriterijų, todėl jis šiame darbe plačiau nėra analizuojamas.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių nagrinėjimą tikslinga susieti su tarptautinės teisės teisiškumo problema ir dėl to, kad pastarosios analizė atskleidžia aplinkos, kurioje veikia tarptautinė valstybės imuniteto teisė, ypatumus. Akademinė diskusija dėl tarptautinės teisės teisiškumo sukasi apie tarptautinės bendrijos ypatumus ir tarptautinės teisės skirtumus nuo nacionalinės teisės. Tarptautinės teisės teisiškumo kritikams šie

¹⁸³ PAYANDEH, M. The Concept <...>, p. 970 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/21/4/2121.pdf>>.

ypatumai yra pagrindiniai argumentai¹⁸⁴. Tarptautinės teisės teisiškumo gynėjams tarptautinės bendrijos ir tarptautinės teisės ypatumai, lyginant juos su nacionaline piliečių visuomene ir nacionaline teise, yra objektyvi, neišvengiama realybė¹⁸⁵. Todėl šių autorių nuomone, juos sureikšminti nėra prasminga. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė pasižymi tais instituciniais ypatumais, kurie būdingi visai tarptautinei teisei.

Tarptautinė bendrija, kurioje veikia tarptautinė valstybės imuniteto teisė, skiriasi nuo valstybėje gyvenančios piliečių visuomenės. Tarptautinę bendriją sudaro valstybės – dideli ir galingi dariniai. JT Chartijoje pripažįstama kiekvienos valstybės autonomija ir suverenitetas¹⁸⁶. Valstybės nėra pavaldžios viena kitai. Valstybės turi savo egoistinius interesus. Valstybės stipriai skiriasi savo organizuotumu, išsivystymo lygiu, struktūromis, politinėmis, kultūrinėmis ir religinėmis tradicijomis. Dauguma valstybių užima dideles teritorijas. Jose paprastai gyvena didelės, dažnai nevienalytės bendruomenės. Viena valstybė nėra tiesiog vienetas, aiškiai, greitai ir paprastai reiškiantis savo poziciją. Kiekvienoje valstybėje veikia didelė visuomenė ir, paprastai, sudėtinga institucinė struktūra. Visuomenėje ir nacionalinėse institucijose yra balansuojama daug skirtingų, o dažnai ir priešingų, visuomenės narių interesų. Dominuojantys interesai gali per trumpą laiko tarpą stipriai pasikeisti. Todėl tarptautinių santykių teorijoje tarptautinė bendrija yra apibūdinama kaip anarchiška, horizontali, decentralizuota, homogeniška, nekryptinga ir abipusiai prisitaikanti¹⁸⁷.

Sunku įsivaizduoti, kad paminėtomis sąlygomis veiktų mechanizmas, kuris užtikrintų efektyvią ir darnią visos tarptautinės bendrijos kontrolę ir valdymą. Panašu, kad efektyvus visiško visos tarptautinės bendrijos valdymo mechanizmas šiandien tiesiog yra neįmanomas. Vieno pagrindinių šių laikų tarptautinių santykių teoretikų, politinio neorealizmo pradininko Kennetho

¹⁸⁴ AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 171; HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 213-214; KELSEN, H. *Pure* <...>, p. 320-322; SHAW, M. N. *International* <...>, p. 2.

¹⁸⁵ HENKIN, L. *International* <...>, p. 3-4; BROWNLIE, I. *The Rule* <...>, p. 11-17; SHAW, M. N. *International* <...>, p. 5-8; PAYANDEH, M. *The Concept* <...>, p. 967-995.

¹⁸⁶ JT Chartijos 2 str. 1 d.

¹⁸⁷ WALTZ, Kenneth W. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Co., 1979, p. 111-112.

Waltzo (1924-2013) nuomone, valstybių bendrijoje, pasižyminčioje mažu darnumu, bandymai sukurti pasaulinę vyriausybę žlugtų dėl to, kad kuriama centrinė valdžia nesugebėtų sutelkti išteklių, kurie yra reikalingi sukurti ir išlaikyti sistemos vienovę, reguliuojant ir valdant jos dalis¹⁸⁸. Tokiomis aplinkybėmis tarptautinėje bendrijoje, ko gero, negali veikti ir centralizuotai nacionalinei teisei analogiškas reiškinys.

Tiriant tarptautinės valstybės imuniteto buvimą teise, būtina atsižvelgti į tarptautinės bendrijos, kurioje veikia ši tarptautinės teisės sritis, ypatumus. Tarptautinėje bendrijoje nėra įstatymų leidžiamosios valdžios, tokios kaip parlamentai nacionalinėse teisės sistemose. Nėra institucijos, kuri priima bendro pobūdžio visoms valstybėms privalomus teisės aktus, panašius į nacionalinius įstatymus. Priešingai nei nacionalinę teisę, tarptautinę teisę paprastai kuria jos pagrindiniai subjektai: valstybės, taip pat tarptautinės organizacijos. Tarptautinė teisė yra santykinai horizontalaus pobūdžio. Pagrindiniu šiuolaikinės tarptautinės teisės šaltiniu yra valstybių ir (arba) tarptautinių organizacijų sudaromos tarptautinės sutartys. Kitas svarbus šaltinis – tarptautiniai papročiai – yra tarp tų pačių valstybių susiklostanti ir teisiškai įpareigojanti praktika. JT Generalinė Asamblėja yra atstovaujamoji institucija – ją sudaro visos JT narėmis esančios valstybės¹⁸⁹. Tačiau priešingai nei nacionaliniai parlamentai, JT Generalinė Asamblėja paprastai priima rekomendacijas, o ne visuotinai privalomus teisės aktus¹⁹⁰.

Tarptautinėje bendrijoje nėra teisminės valdžios, turinčios privalomą universalią jurisdikciją. Nėra tarptautinio teismo, kuris galėtų spręsti bet kurią ginčą tarp bet kurių valstybių ir (arba) tarptautinių organizacijų. Autoritetingiausias tarptautinis teismas – TTT – ginčus gali spręsti tik tada, kai valstybės sutinka su privaloma jo jurisdikcija¹⁹¹.

Tarptautinėje bendrijoje nėra vykdomosios valdžios ir kitų institucijų, kurios įgyvendina tarptautinę teisę. Nacionalinėje teisės sistemoje paprastai

¹⁸⁸ WALTZ, K. W. *Theory <...>*, p. 113.

¹⁸⁹ JT Chartijos 9 str. 1 d.

¹⁹⁰ JT Chartijos 10 str.

¹⁹¹ TTT statuto 36 str. 1 d. ir 2 d.

veikia vyriausybė, kitos teisę įgyvendinančios, priežiūros ir teisėsaugos institucijos. Jos užtikrina, kad nacionalinė teisė būtų veiksminga, jos būtų laikomasi, į pažeidimus būtų reaguojama, o pažeidėjai būtų nubausti. Tarptautinėje teisėje tokių institucijų nėra. JT Saugumo Taryba yra panaši į vykdomosios valdžios, priežiūros arba teisėsaugos instituciją. JT Saugumo Taryba priima valstybėms privalomus sprendimus¹⁹². Vis dėlto JT Saugumo Tarybos kompetencija yra apribota viena sritimi – tarptautinės taikos ir saugumo palaikymu¹⁹³. Be to, bet kurį JT Saugumo Tarybos sprendimą, kuris turėtų užtikrinti pagarbą tarptautinei teisei, gali vetuoti tarybos nuolatinės narės: JAV, Jungtinė Karalystė, Kinijos Liaudies Respublika, Prancūzija ir Rusija¹⁹⁴.

Tarptautinėje teisėje nėra centralizuotos sankcijų, taikomų pažeidėjams, sistemos. Tokia sistema pasižymi nacionalinės teisės sistemos. Tarptautinė teisė kai kuriais atvejais leidžia naudoti prievartą prieš pažeidėjus. JT Saugumo Taryba gali taikyti sankcijas, nustačiusi grėsmę taikai, jos pažeidimą ar agresijos aktą¹⁹⁵. JT Saugumo Taryba gali sankcionuoti neginkluotą prievartą prieš pažeidėjus, o išimtiniais atvejais – ir ginkluotos jėgos naudojimą¹⁹⁶. Vis dėlto sankcijos gali būti taikomas tik tada, kai jų nevetuoja nei viena nuolatinė JT Saugumo Tarybos narė. Tarptautinė teisė taip pat leidžia naudoti jėgą individualiai ir kartu su kitomis valstybėmis ginantis nuo ginkluoto užpuolimo¹⁹⁷. Vis dėlto teisės doktrinoje laikoma, kad savigny neturėtų būti laikoma sankcijomis¹⁹⁸. Savigny atveju prievartą prieš tarptautinės teisės pažeidėją naudoja ne supranacionalinė valdžia ar tarptautinė bendrija, bet pavienės jos narės – ginkluoto užpuolimo auka ir (arba) jos sąjungininkės.

Tarptautinė valstybės imuniteto teisė veikia tarptautinėje bendrijoje kaip tarptautinės teisės dalis. Jau patys tarptautinės teisės ypatumai nulemia tarptautinės valstybės imuniteto teisės ypatumus. Tarptautinėje teisėje nesant

¹⁹² JT Chartijos 25 str.

¹⁹³ JT Chartijos 24 str. 1 d.

¹⁹⁴ JT Chartijos 27 str. 3 d.

¹⁹⁵ JT Chartijos 39 str.

¹⁹⁶ JT Chartijos 41 ir 42 str.

¹⁹⁷ JT Chartijos 51 str.

¹⁹⁸ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 5.

supranacionalinių teisėkūros, teisminių, vykdomosios valdžios institucijų ir centralizuotos sankcijų sistemos, yra nepagrįsta tikėtis, kad tokiomis institucijomis ir sankcijomis pasižymėtų tarptautinės teisės dalimi esanti tarptautinė valstybės imuniteto teisė. Nereikėtų tikėtis, kad tarptautinę valstybės imuniteto teisę turi kurti supranacionalinė teisėkūros institucija, vykdomosios valdžios ir teisminės institucijos turi užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės laikymąsi, o to nedarančios valstybės sulauktų centralizuotai taikomų teisinių sankcijų. Tarptautinė valstybės imuniteto teisė tiesiog negali būti tokia pati kaip nacionalinė teisė. Todėl nereikėtų tikėtis, kad ji atitiktų tokio pat lygio teisiškumo kriterijus kaip nacionalinė teisė.

2.2. Formalistiniai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijai

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijų pirmiausia galima ieškoti tarptautinės teisės teisiškumo kritikų darbuose. Tarptautinę teisę neigiančios nuomonės lydi ją nuo atsiradimo. Tarptautinės teisės teisiškumo kritikos ištakomis galima laikyti filosofų italo Niccolò Machiavelli (1469-1527), brito Thomaso Hobbeso (1588-1679), olando Barucho Spinozos (1632-1677), prancūzo Jeano-Jacqueso Rousseau (1712-1788) idėjas apie valstybę ir tautų tarpusavio santykius. Paminėtų filosofų teorijose pagrindinis vaidmuo visose žmogaus gyvenimo srityse teko valstybei. Pagal juos, valstybė turėjo absoliutų suverenitetą ir niekam nepakluso. Santykiuose su kitomis valstybėmis viską lėmė valstybės turima jėga. Suprantama, kad tokiose teorijose valstybes įpareigojantys susitarimai ir tarptautinė teisė tiesiog neegzistavo¹⁹⁹.

Šiuolaikinės ir tyrimui aktualios tarptautinės teisės teisiškumo kritikos autoriai yra teisės teoretikai, atstovaujantys taip vadinamą teisinio pozityvizmo mokyklą. Teisinio pozityvizmo požiūriu, teisės egzistavimą rodo socialiniai

¹⁹⁹ LACHS, Manfred. *The Teacher in International Law: Teachings and Teaching. Second Revised Edition*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 13-15.

faktai – forma, bet ne teisės turinys. Tai, ar visuomenėje yra teisinė sistema, priklauso nuo tam tikrų valdymo struktūrų buvimo. Kiek teisė atitinka teisingumo, demokratijos ir teisės viršenybės idealus, yra atskiras, teisės egzistavimui nereikšmingas klausimas. Teisė yra socialinė konstrukcija. Teisė yra tai, kas nustatyta (angl. *posited*) visuomenėje. Teisinio pozityvizmo atstovams teisė yra neatsiejama nuo institucijų²⁰⁰. Kaip minėta, tarptautinė bendrija ir tarptautinė teisė institucijų, būdingų valstybėms, neturi.

Formalistinį tarptautinės teisės vertinimo modelį išsamiai plėtojo teisės teoretikai pozityvistai Johnas Austinas (1790–1859), Herbertas Lionelis Adolphusas Hartas (1907-1992) ir Hansas Kelsenas (1881-1973). J. Austiną galima laikyti šiuolaikinės tarptautinės teisės teisiškumo kritikos klasiku. J. Austinas pasiūlė paprastą ir aiškų teisės modelį. 1832 m. savo veikale „The Province of Jurisprudence Determined“ J. Austinas teisę apibūdino kaip suvereno, kuriam paklūsta visuomenė ir kuris pats nepaklūsta niekam kitam, įsakymus (angl. *commands*) visuomenei. Šių įsakymų nevykdymas asmenims sukelia žalingas pasekmes – suvereno taikomas sankcijas²⁰¹.

Akivaizdu, kad tarptautinė teisė, kaip ir tarptautinė valstybės imuniteto teisė, tokio teisės modelio neatitinka. Pagal J. Austino teoriją, tarptautinė teisė, egzistuojanti tarp suverenų, nepagrįstai vadinama teise, nes tokia nėra. XIX a. viduryje J. Austinas tarptautinę teisę laikė ne suvereno įsakymais jam paklūstantiems subjektams, o bendra tautų nuomone. Be to, J. Austino manymu, pareigų, numatytų tarptautinėje teisėje, vykdymas užtikrinamas ne suvereno taikomomis sankcijomis, bet moralinėmis sankcijomis. Suverenai ir tautos tarptautinės teisės laikosi iš baimės susilaukti bendro kitų suverenų ir tautų priešiško. Iš priešiško gali kilti, bet nebūtinai kyla neigiamos pasekmės²⁰². Po J. Austino mirties išleistame jo darbe „Lectures on Jurisprudence: Or, The Philosophy of Positive Law“ teigta, kad tarptautinė

²⁰⁰ GREEN, Leslie. Legal Positivism. Iš *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Red. ZALTA, Edward N. Stanford: Stanford University, 2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-positivism>>.

²⁰¹ AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 21, 165, 166.

²⁰² AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 171.

teisė galėtų įgyti teisinį pobūdį, jeigu jos taisykles kurtų teismai ir teisėkūros institucija²⁰³.

Supaprastintas J. Austino požiūris į tarptautinę teisę buvo išsamiai peržiūrėtas XX a. viduryje, stipriai pasikeitus tarptautinei bendrijai, kito teisinio pozityvizmo klasiko H. L. A. Harto.

Teisė H. L. A. Harto sampratoje yra pirminių ir antrinių taisyklių visuma²⁰⁴. Pirminės taisyklės nustato pareigas. Iš asmenų jos reikalauja imtis tam tikrų veiksmų arba susilaikyti nuo jų. Pirminių taisyklių gali užtekti tam, kad veiktų primityvi, nedidelė visuomenė. Vis dėlto pirminės taisyklės turi trūkumų: jos gali būti neapibrėžtos, statiškos ir neefektyvios. Todėl H. L. A. Hartas pirmines taisykles siūlo papildyti antrinėmis. Antrinės taisyklės yra susijusios su pirminėmis. Antrinės taisyklės leidžia ištaisyti pirminių taisyklių trūkumus. Antrinės taisyklės H. L. A. Harto sampratoje primityvų pirminių taisyklių režimą paverčia išsivysčiusia teisės sistema.

Svarbiausia antrinė taisyklė yra pripažinimo taisyklė (angl. *rule of recognition*). Ji leidžia identifikuoti pirmines taisykles ir išspręsti pirminių taisyklių neapibrėžtumo problemą. Pripažinimo taisyklė yra H. L. A. Harto teisės sistemą vienijantis pamatas. Kitos antrinės taisyklės, vadinamos keitimo taisyklėmis (angl. *rules of change*), nustato, kaip galima kurti naujas ir keisti jau esamas pirmines taisykles. Keitimo taisyklės leidžia išspręsti pirminių taisyklių statiškumo problemą. Antrinės taisyklės, vadinamos ginčų sprendimo taisyklėmis (angl. *rules of adjudication*), apibrėžia, kaip konstatuojami pirminių taisyklių pažeidimai ir už jas centralizuotai taikomos sankcijos.

Vadovaudamasis savo teisės samprata, H. L. A. Hartas pripažįsta, kad tarptautinė teisė savo forma yra panaši į primityvią teisę – pareigas nustatančių pirminių taisyklių rinkinį, bet ne į išsivysčiusią teisės sistemą²⁰⁵. Tokį požiūrį nulemia tai, kad tarptautinė teisė neturi antrinių taisyklių. Tarptautinėje teisėje nėra keitimo taisyklių, kuriomis būtų sukurta teisėkūros institucija. Tarptautinėje teisėje nėra ginčų sprendimo taisyklių, kuriomis būtų sukurtas

²⁰³ LACHS, M. *The Teacher* <...>, p. 15.

²⁰⁴ HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 79-101.

²⁰⁵ HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 213-214.

teismas su universalia jurisdikcija ir centralizuotas sankcijų taikymo mechanizmas. Tarptautinėje teisėje nėra ir pripažinimo taisyklės, kuri apibrėžtu kriterijus, leidžiančius identifikuoti tarptautinę teisę ir tarptautinės teisės šaltinius, ir taip suvienytą tarptautinę teisę.

H. L. A. Hartas kritikavo J. Austino poziciją, kad tarptautinė teisė nėra teisė²⁰⁶. Tarptautinė teisė H. L. A. Hartui yra teisė, nes ją sudarančios pirminės taisyklės yra privalomos. Tam, kad pirminės taisyklės būtų privalomos, užtenka pripažinti, kad jų yra faktiškai laikomasi ir kad yra socialinis spaudimas jų laikytis²⁰⁷. Vis dėlto tarptautinės teisės, neturinčios teisėkūros institucijos, teismo su universalia privaloma jurisdikcija ir centralizuoto sankcijų taikymo mechanizmo, negalima laikyti išsivysčiusia teisės sistema. Tokia yra tarptautinės teisės teisiškumo kritika H. L. A. Harto teorijoje. Toks požiūris sumenkina tarptautinės teisės teisiškumą. Ši kritika remiasi tokia teisės sistemos požymiu kaip antrinių taisyklių – pripažinimo, keitimo ir ginčų sprendimo – buvimas. Vadovaujantis H. L. A. Harto teorija, šie trūkumai nulemia tarptautinės teisės, o kartu – ir tarptautinės valstybės imuniteto teisės, neapibrėžtumą, statiškumą ir neefektyvumą.

Kitas teisinio pozityvizmo autoritetas H. Kelsenas teisę laikė normų, reguliuojančių žmonių elgesį, sistema²⁰⁸. Teisės normos galiojimą jam nulėmė kita, aukštesnės galios teisės norma. Teisės normų sistemos viršuje buvo pamatinė norma (vok. *Grundnorm*), kuri nėra teisinė norma. Jos galiojimas yra ne nulemtas aukštesnės galios normos, bet tiesiog preziumuojamas visuomenėje²⁰⁹. Būtinasis teisės požymis H. Kelsenui buvo jos prievartinis pobūdis. Teisė leidžia kompetentingiems asmenims naudoti prievartą – sankcijas – prieš asmenis, kurie padarė teisės pažeidimą – deliktą²¹⁰.

H. Kelseno požiūriu, išdėstytu 1956 m. darbe „Pure Theory of Law“, tarptautinė teisė yra teisė, nes ji pasižymi prievartiniu pobūdžiu. Abejonių dėl

²⁰⁶ PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 975-976.

²⁰⁷ HART, H. L. A. *The Concept <...>*, p. 234.

²⁰⁸ KELSEN, H. *Pure <...>*, p. 4.

²⁰⁹ KELSEN, H. *Pure <...>*, p. 193-195.

²¹⁰ KELSEN, H. *Pure <...>*, p. 33-35.

tarptautinės teisės teisiškumo H. Kelsenui nekilo²¹¹. Priešingai nei J. Austinas ir H. L. A. Hartas, H. Kelsenas tarptautinėje teisė įžvelgė sankcijas, nors ir decentralizuotas. Valstybės padarytas tarptautinės teisės pažeidimas – tarptautinis deliktas – nulemia kitų valstybių teisę taikyti sankcijas. Sankcijomis tarptautinėje teisėje laikyti valstybių atsakomieji veiksmai – represalijos – ir karas, H. Kelseno manymu, sureguliuotas 1928 m. Kellogo-Briando paktu ir JT Chartija. Šios sankcijos, H. Kelseno įsitikinimu, savo turiniu nesiskyrė nuo sankcijų nacionalinėje teisėje. Jos pasireiškia gyvybės, laisvės ir kitų vertybių, ypač ekonominių, atėmimu.

Vis dėlto pripažindamas tarptautinės teisės buvimą teise, H. Kelsenas, panašiai kaip H. L. A. Hartas, pabrėžė jos institucinius trūkumus²¹². H. Kelsenas pabrėžė, kad tarptautinė teisė neturi specialių institucijų, kurios galėtų priimti ir taikyti jos normas. Tarptautinės teisės normas kuria pačios valstybės – tarptautinėmis sutartimis ir tarptautiniais papročiais. Pačios valstybės turi nuspręsti dėl to, ar egzistuoja tarptautinės teisės pažeidimas, už kurį yra atsakinga kita valstybė. Jei valstybių nuomonė šiuo klausimu išsiskiria, nėra institucijos, kuri objektyviai pagal teisinę procedūrą galėtų tą ginčą išspręsti. Pačios valstybės, kurių teisės yra pažeidžiamos, yra įgalintos reaguoti į pažeidimus sankcijomis. Todėl tarptautinė teisė pasižymi didele decentralizacija ir primena primityvios visuomenės, kurioje asmenys gina savo teises patys, teisę. H. Kelseno nuomone, tarptautinėje teisėje prasidėjo institucinis vystymosi etapas, kuris nacionalinėje teisėje jau pasibaigė. Stipresnis institucionalizavimas H. Kelsenui buvo kryptis, kuria turėtų judėti tarptautinė teisė tam, kad pasiektų labiau išsivysčiusios valstybės teisės lygį²¹³.

Taigi pozityvistinis požiūris į tarptautinę teisę yra aprioriškas, formalistinis. Tarptautinė teisė yra vertinama pagal iš anksto nustatytą teisės modelį. Teisės modeliui būdingi formalūs požymiai. Pavyzdžiui, teisės modelyje svarbu, kas nustato teises taisykles arba kokios yra sankcijos už tų taisyklių nesilaikymą. Teisės modelis yra aiški ir nuosekli sistema. Tą sistemą

²¹¹ KELSEN, H. *Pure <...>*, p. 320-322.

²¹² KELSEN, H. *Pure <...>*, p. 320-322.

²¹³ VON BERNSTORFF, J. *The Public <...>*, p. 92.

sudaro tokio paties pobūdžio taisyklės. Joms būdingas vieningumas. Vertindami tarptautinės teisės teisiškumą, teisiniai pozityvistai lygina tarptautinę teisę su aprioriniu teisės modeliu. Jei tarptautinė teisė turi iš anksto apibrėžtus formalius požymius, ji laikoma teise. Pozityvistiniame modelyje tai, kaip tarptautinė teisė veikia realybėje, reikšmės neturi.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą pirmiausia galima vertinti vadovaujantis formalistiniais kriterijais, išplėtotais tarptautinę teisę kritikavusių teisinių pozityvistų darbuose. Jie teigė, kad tarptautinė teisė neturi teisei būdingų požymių (J. Austino požiūriu) arba turi primityviai, neišsivysčiusiai teisei būdingus požymius (H. L. A. Harto ir H. Kelseno požiūriais). Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą galima vertinti pagal tai, ar ji numato valstybėms privalomas taisykles ir sankcijas už jų nesilaikymą (J. Austino teorija), ar turi institucinius mechanizmus, leidžiančius apibrėžti teisę, ją kurti, įgyvendinti, spręsti kylančius ginčus ir taikyti sankcijas už teisės pažeidimus (H. L. A. Harto ir H. Kelseno teorijos).

2.3. Pragmatiniai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijai

Tarptautinės teisės teisiškumą galima vertinti ir pagal teisės kriterijus, kurie buvo išgryninti pozityvistinį požiūrį į tarptautinę teisę kritikavusių autorių darbuose²¹⁴. Tarptautinės teisės teorijoje susiformavo teisiniam pozityvizmui alternatyvus doktrininis požiūris į tarptautinės teisės teisiškumą.

Alternatyvaus požiūrio šalininkams nekyla abejonių, kad tarptautinė teisė realybėje yra teisė²¹⁵. Tarptautinė teisė užtikrina, kad sklandžiai vyktų daugybė procesų, kurie šiandien yra neatsiejamos gyvenimo tarptautinėje bendrijoje ir visuomenėje dalys. Beveik visos valstybės santykius su kitomis valstybėmis plėtoja ir ginčus sprendžia nenaudodamos karinės jėgos. Valstybės nuolat sudaro tarptautines sutartis, reguliuojančias vis platesnius visuomeninius

²¹⁴ HENKIN, L. *International <...>*, p. 3-4; BROWNLIE, I. *The Rule <...>*, p. 11-17; SHAW, M. N. *International <...>*, p. 5-8; PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 967-995.

²¹⁵ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 5-8.

santykius. Diplomatai kasdien netrukdomi atstovauja savo valstybių interesus kitose valstybėse. Tūkstančiai orlaivių gabena krovinius ir keleivius po pasaulį. Viso to nebūtų, jei tarptautinė teisė neegzistuotų kaip teisė. Tokius pavyzdžius galima laikyti įrodymu, kad tarptautinė teisė veikia.

Į realų tarptautinės teisės veikimą ir jos teikiamą naudą orientuotą jos vertinimo modelį galima apibendrintai vadinti pragmatiniu. Pragmatinio požiūrio į tarptautinę teisę šalininkų daugiausiai yra tarp autorių, kuriems tarptautinė teisė buvo pagrindinė akademinė interesų sritis ir (arba) kurie dirbo tarptautinių santykių srityje. Pragmatiniame modelyje tarptautinės teisės teisiškumą patvirtina jos laikymasis (angl. *compliance*). Tarptautinė teisė atlieka funkciją, kurią turėtų atlikti teisė, – efektyviai reguliuoja tarptautinės bendrijos narių santykius. Pragmatinį požiūrį į tarptautinę teisę atspindi klasikine tapusi XX a. tarptautinės teisės mokslo autoriteto amerikiečio Louiso Henkino (1917-2010) išvada „beveik visos tautos laikosi beveik visų tarptautinės teisės principų ir beveik visų savo įsipareigojimų beveik visą laiką“²¹⁶.

Pragmatinę poziciją užimantys autoriai yra kritiški pozityvistinio tarptautinės teisės supratimo atžvilgiu. Iliustruoti pragmatinį požiūrį į tai, ar tarptautinė teisė yra teisė, galima tarptautinių santykių klasikinio realizmo teorijos tėvo²¹⁷, JAV Valstybės departamento konsultanto Hanso Morgenthau (1904-1980) mintimi. H. Morgenthau tvirtino, kad neigti, kad tarptautinė teisė egzistuoja kaip įpareigojančių teisinių taisyklių sistema, reiškia nusispjauti į visus priešingus įrodymus²¹⁸.

²¹⁶ HENKIN, Louis. *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*, London: Pall Mall Press Limited, 1968, p. 42.

²¹⁷ Klasikinio realizmo tarptautinių santykių teorijos mokykla yra pagrįsta idėja, kad valstybės, kaip ir žmonės, iš prigimties egoistiškai siekia jėgos ir dominavimo. Žr. DUNNE, Tim; SCHMIDT, Brian C. Realism. Iš BAYLIS, John; SMITH, Steve; OWENS, Patricia. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Fifth Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 89. Vadovaujantis tokiu požiūriu, tarptautinė teisė neturi esminės reikšmės galia paremtuose santykiuose tarp valstybių. Pats H. Morgenthau pripažino tarptautinę teisę. Nuo jos jis pradėjo savo akademinę karjerą. Vis dėlto dėl tarptautinės teisės decentralizacijos H. Morgenthau abejojo jos efektyvumu reguliuojant ir ribojant kovą dėl galios tarptautinėje arenoje. Žr. MORGENTHAU, H. *Politics <...>*, p. 211.

²¹⁸ MORGENTHAU, Hans. *Politics <...>*, p. 211.

Pozityvistų požiūris į tarptautinę teisę kritikuotas ne dėl išvados, kad tarptautinė teisė neturi pozityvistinių teisei, teisės sistemai arba išsivysčiusiai teisei būdingų požymių. Pragmatikams vien klausimo, ar tarptautinė teisė yra teisė, kėlimas yra savitiksliis ir beprasmiis. Pragmatiniu požiūriu, pozityvistai tarptautinės teisės teisiškumą vertina vadovaudamiesi pernelyg formaliais, aprioriniais, nuo realybės atsietais kriterijais. Kad tarptautinė teisė yra teisė pragmatikams patvirtina ne jos lyginimas su teoriniu modeliu (pavyzdžiui, nacionaline teise), bet realybė.

L. Henkiną, dirbusį JAV Valstybės departamente, galima laikyti pagrindiniu pragmatinio tarptautinės teisės požiūrio autoritetu. L. Henkino požiūriu, tarptautinės teisės teisiškumo kritikai kelia neteisingus klausimus apie tarptautinę teisę²¹⁹. Svarbu yra ne tai, ar tarptautinė teisė turi teisėkūros, teismines ir vykdomosios valdžios institucijas. Svarbu yra tai, ar tarptautinė teisė atsispindi valstybių politikoje ir tarptautiniuose santykiuose. Svarbu yra tai, ar tarptautinė teisė reaguoja į besikeičiančius poreikius besikeičiančioje visuomenėje. Svarbu yra tai, ar tarptautiniai ginčai yra sprendžiami organizuotai ir pagal tarptautinę teisę. Svarbu yra tai, ar tarptautinės teisės yra laikomasi, ar ji daro įtaką valstybių elgesiui. L. Henkinas siūlo vertinti, ar tarptautinė teisė realybėje veikia taip kaip veikia teisė arba teisės sistema. L. Henkinas kritikavo formalistinį, institucinį požiūrį į tarptautinę teisę.

L. Henkinui tarptautinė teisė yra teisės sistema, nes veikia kaip teisės sistema ir be centrinių valdžios institucijų²²⁰. Funkcijos, kurias turi atlikti valdžios institucijos nacionalinėje teisės sistemoje, tarptautinėje teisėje yra atliekamos. Tarptautinėje teisėje nėra teisėkūros institucijos, bet tarptautinė teisė yra kuriama. Tarptautinėje teisėje nėra vykdomosios valdžios ir prievartinio teisės įgyvendinimo mechanizmo, bet tarptautinės teisės yra bendrai laikomasi. Tarptautinėje teisėje nėra teismų su universalia privaloma jurisdikcija, bet ginčai yra sprendžiami, o teisė yra tobulinama.

²¹⁹ HENKIN, L. *How Nations <...>*, p. 28.

²²⁰ HENKIN, L. *International <...>*, p. 3-4.

Kitas išskirtinas pragmatikas – tarptautinės teisės mokslo ir praktikos autoritetas britas Ianas Brownlie (1932-2010). Tarptautinės teisės teisiškumo nagrinėjimą jis laikė savitiksliu teoretizavimu. Tarptautinė teisė I. Brownlie įsitikinimu yra teisės sistema, nes efektyviai veikia. Savo kurse apie teisės viršenybę tarptautinėje bendrijoje, išdėstytame Hagos Tarptautinės teisės akademijoje, I. Brownlie kritikavo H. L. A. Harto požiūrį į teisę, kaip į loginę pirminių ir antrinių taisyklių sistemą. Toks požiūris įvertintas kaip aprioriškas, neparemtas empiriniais duomenimis, pernelyg supaprastintas ir susietas su nacionalinės teisės modeliu²²¹.

I. Brownlie H. L. A. Hartą priskyre teisės teoretikams, kurie tarptautinę teisę spraudė į savo teorijas neišmanydami tarptautinių reikalų ir juose nedalyvaudami²²². I. Brownlie laikėsi nuomonės, kad teisės teorija paremtas požiūris į tarptautinę teisę neduoda realios naudos ir užgožia svarbesnius klausimus. Tarptautinės teisės ir teisės pamatas yra ne formalūs teisiniai kriterijai, bet efektyvus funkcionavimas. Tarptautinė teisė yra teisės sistema, nes valstybės ja neabejotinai vadovaujasi. Svarbiau ir prasmingiau klausti, ne ar tarptautinė teisė yra teisė, bet kiek ji yra efektyvi. I. Brownlie teigė, kad per mažai dėmesio yra skiriama realiam tarptautinės teisės veikimui, tiek kasdieniniuose valstybių santykiuose, tiek įtemptomis politinėmis aplinkybėmis. I. Brownlie, kaip ir L. Henkinui, tarptautinės teisės teisiškumą patvirtino jos efektyvus veikimas ir laikymasis²²³.

Pragmatikams galima priskirti ir britų tarptautinės teisės akademiką ir praktiką Malcolmą Nathaną Shaw. Jo požiūris į tarptautinės teisės teisiškumą panašus į L. Henkino ir I. Brownlie. M. Shaw nuomone, tarptautinės teisės teisiškumą patvirtina faktas, kad valstybės jaučiasi suvaržytos tarptautinės teisės taisyklių²²⁴. Šalys laikosi tarptautinės teisės ir pažeidimai yra sąlyginai reti. Kai kurie pažeidimai yra stipriai išviešinami ir smogia teisės sistemos pamatams. Tačiau kaip ir nacionalinėje teisės sistemoje, tokie pažeidimai

²²¹ BROWNLIE, I. *The Rule* <...>, p. 3-6.

²²² BROWNLIE, I. *The Rule* <...>, p. 6-7.

²²³ BROWNLIE, I. *The Rule* <...>, p. 11-17.

²²⁴ SHAW, M. N. *International* <...>, p. 5-8.

atskleidžia tarptautinės teisės silpnas vietas, bet nepaneigia jos. Šalys laikosi tarptautinės teisės dėl įvairių priežasčių. Pareigos laikytis tarptautinės teisės pagrindu M. Shaw, kaip ir konsensualistais laikomi teoretikai, laikė bendrą valstybių sutarimą (angl. *consensus*) dėl tarptautinės teisės reikalingumo²²⁵.

Išsamų pragmatinį požiūrį į tarptautinės teisės teisiškumą naujausiais laikais išplėtojo vokietis Mehrdadas Payandehas. Kritikuodamas H. L. A. Harto požiūrį M. Payandehas pripažįsta, kad tarptautinė teisė yra panaši į teisės sistemą²²⁶. Tarptautinė teisė H. L. A. Hartui nėra teisės sistema, nes neturi antrinių taisyklių. M. Payandeho nuomone, šiandien svarbiau yra tai, kad tarptautinėje teisėje yra priemonių, kurios leidžia pasiekti antrinių taisyklių tikslus. M. Payandeho įsitikinimu, tarptautinėje teisėje yra priemonių, kurios eliminuoja tarptautinės teisės trūkumus: statiškumą, efektyvumą ir neapibrėžtumą²²⁷.

Tarptautinėje teisėje M. Payandehas išvelgia parlamentinę teisėkūrą primenančių mechanizmų, kurie tarptautinei bendrijai leidžia vertybes įdiegti į tarptautinę teisę. Pavyzdžiais galima laikyti tarptautinių sutarčių rengimą tarptautinėse institucijose, paprastėjantį tarptautinių papročių identifikavimą, pavienius tarptautinių organizacijų priimamus norminio pobūdžio aktus, *jus cogens* normų svarbos didėjimą. Tarptautinėje teisėje egzistuoja mechanizmai, leidžiantys tarptautinius ginčus spręsti efektyviai: specializuoti tarptautiniai ir regioniniai teismai, populiarėjantis tarptautinės teisės taikymas nacionaliniuose teismuose, institucinės ir *ad hoc* komisijos, tiriančios tarptautinės teisės pažeidimus. Tarptautinėje teisėje plėtojasi mechanizmai, kurie leidžia į teisės pažeidimus reaguoti ne tik pažeidimų aukoms, bet visai tarptautinei bendrijai. Pavyzdžiais galima laikyti kolektyvinę savigyną nuo ginkluoto užpuolimo, visų valstybių teisę ir pareigą reaguoti į *erga omnes* įsipareigojimų pažeidimus, tarptautinę valstybės pažeidėjos izoliaciją.

M. Payandehas kritikuoja ir H. L. A. Harto mintį, kad tarptautinėje teisėje nėra ją vienijančios pripažinimo taisyklės. TTT statuto 38 str. 1 d.

²²⁵ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 10-11.

²²⁶ PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 979-981.

²²⁷ PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 982-993.

aiškiai išvardina tarptautinės teisės šaltinius. Tarptautinėje teisėje yra priemonių, atliekančių ir kitą antrinių taisyklių funkciją – apibrėžti santykį tarp skirtingų teisės šaltinių. Normatyvinę tvarką tarptautinėje teisėje padeda užtikrinti bendri teisės normų kolizijų sprendimo principai ir *jus cogens* normų samprata.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą galima vertinti vadovaujantis ne vien pozityvistiniais, bet ir pragmatiniais kriterijais, išplėtotais tarptautinės teisės teorijoje atsakant į pozityvistinę kritiką tarptautinei teisei. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, tarptautinė teisė yra pilnavertė teisė, nes iš tiesų veikia kaip teisė. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą galima vertinti pagal tai, ar joje atliekamos teisėkūros, ginčų sprendimo ir teisės įgyvendinimo funkcijos (L. Henkino teorija), ar jos realiai laikomasi (I. Brownlie ir M. Shaw teorijos), ar yra priemonių, leidžiančių išspręsti jos statiškumo, efektyvumo ir neapibrėžtumo problemas (M. Payandeho teorija).

2.4. Siūlomas tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo vertinimo modelis

Teisės teorijoje pateikiamų idėjų apie tarptautinės teisės teisiškumą analizė atskleidė, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą galima vertinti vadovaujantis skirtingais – formalistiniais ir pragmatiniais – ir skirtingų autorių analizuotais kriterijais. Siekiant, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo vertinimas būtų išsamus ir objektyvus, tikslinga apibrėžti vieningą tokio vertinimo modelį.

Vertinant, ar ir kaip tarptautinė valstybės imuniteto teisė keičiasi kaip teisė, svarbu vadovautis formalistiniais teisiškumo kriterijais. Tokį metodologinį pasirinkimą galima pagrįsti keliais argumentais. Tarptautinę teisę kritikavę pozityvistai akcentavo objektyvius tarptautinės teisės trūkumus. Tarptautinę teisę jie vertino vadovaudamiesi išsamiai argumentuotais, autoritetingais, iki šiol visuotinai pripažįstamais (H. Kelseno ir H. L. A. Harto

atvejais) teoriniais teisės modeliais. Pozityvistai tarptautinę teisę nagrinėjo, ko gero, išsamiausiai iš visų teisės teorijos mokyklų²²⁸. Pozityvistinis požiūris į tarptautinę teisę teisės doktrinoje nėra iš esmės paneigtas. Realistai siūlė į tarptautinę teisę žvelgti kitu kampu, bet ne neigti pozityvistinę teisės sampratą. Pozityvistinis požiūris teisės doktrinoje yra gyvas iki šiol. Abejonės dėl tarptautinės teisės teisiškumo teisės doktrinoje iki šiol yra grindžiamos instituciniais tarptautinės teisės trūkumais²²⁹. Be to, pozityvistinis modelis gerai atspindi buitinį skepticizmą dėl tarptautinės teisės teisiškumo ir efektyvumo – didelį dėmesį tarptautinės teisės neveiksmingumui kai kurių sunkių pažeidimų atveju.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą tikslinga vertinti pirmiausia pagal tokius formalistinius kriterijus kaip teisinės taisyklės, leidžiančios apibrėžti valstybės imuniteto taisyklių turinį, keisti tas taisykles, spręsti kylančius ginčus, įgyvendinti taisykles ir taikyti sankcijas už jų nesilaikymą. Šie kriterijai atspindi H. L. A. Harto aptartas antrines – pripažinimo, keitimo ir ginčų sprendimo – taisykles kaip būtiną teisės sistemos elementą. H. L. A. Hartas išsamiai ir nuosekliai sukritikavo J. Austino teisiškumo kriterijų – suvereno taisyklių ir sankcijų – trūkumus ir šiuos kriterijus išplėtojo. Be to, galima laikyti, kad H. L. A. Harto ginčų sprendimo taisyklių kriterijus apima J. Austino akcentuotą sankcijų kriterijų. Todėl vertinant tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą, J. Austino teisiškumo kriterijais galima atskirai nesiremti.

Paminėti formalistiniai teisiškumo kriterijai iš dalies apima H. Kelseno tarptautinės teisės teisiškumo modelį. Galima laikyti, kad H. L. A. Harto ginčų sprendimo taisyklių kriterijus apima teisės prievartinį pobūdį. Jis H. Kelsenui buvo būtinas teisės požymis, panašiai kaip J. Austinui – sankcijų buvimas. H. Kelsenas tarptautinę teisę laikė primityvia teise vadovaudamasis tokiais kriterijais kaip teisę kuriančių ir taikančių institucijų buvimas. Šių institucijų buvimas H. Kelsenui nebuvo būtinas teisės požymis. Tačiau tokios institucijos

²²⁸ PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 970.

²²⁹ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 3.

H. Kelsenai buvo labiau išsivysčiusios, pažangesnės teisės požymis – taip pat kaip ir H. L. A. Hartui. Šie kriterijai yra iš esmės analogiški tokiam H. L. A. Harto teisiškumo kriterijui kaip antrinių taisyklių buvimas. Antrinės taisyklės leidžia keisti valstybės imuniteto doktriną, spręsti kylančius ginčus, įgyvendinti jos taisykles ir taikyti sankcijas už doktrinos nesilaikymą. Būtent pagal antrines taisykles veikia teisėkūros, vykdomosios valdžios ir teisminės institucijos, dėl kurių nebuvimo H. Kelsenas kritikavo tarptautinę teisę. Be to, reikia pripažinti, kad H. L. A. Hartas tarptautinės teisės teisiškumą nagrinėjo išsamiau ir visapusiškiau nei H. Kelsenas.

Kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo vertinimas būtų išsamesnis ir objektyvesnis, tikslinga vadovautis ne tik formalistiniais, bet ir pragmatiniais tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijais. Tokį tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo vertinimą galima pagrįsti keliais argumentais. Pragmatiniame tarptautinės teisės modelyje atskleisti formalistinio modelio trūkumai, kuriuos paneigti būtų sunku. Tarptautinė teisė, kartu ir tarptautinė valstybės imuniteto teisė, iš tiesų realybėje funkcionuoja ir veikia kaip teisė nepaisant to, kaip ji yra vertinama iš formalios, institucinės pusės. Tai patvirtina daugybė kasdieninių pavyzdžių iš realybės. Pragmatinio modelio šalininkai iš tiesų buvo ir yra labiau susipažinę su tarptautinių santykių specifika nei formalistai. Pragmatinis modelis teisės doktrinoje nėra sulaukęs autoritetingos kritikos.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą tikslinga papildomai vertinti pagal tokius pragmatinius kriterijus priemonės, kurios užtikrina šios tarptautinės teisės srities apibrėžtumą, dinamiškumą ir efektyvumą. Toks vertinimas yra paremtas funkciniu L. Henkino požiūriu į tarptautinę teisę. L. Henkinui tarptautinės teisės teisiškumą patvirtino tai, kad joje yra atliekamos funkcijos, kurias nacionalinėje teisėje atlieka teisėkūros, teisminės ir vykdomosios valdžios institucijos. Vadovaujantis H. L. A. Harto antrinių taisyklių teorija, nacionalinių institucijų tikslas ir yra eliminuoti primityvios teisės trūkumus: neapibrėžtumą, statiškumą ir neefektyvumą. Iš esmės taip į tarptautinę teisę siūlo žiūrėti ir M. Payandehas. Jo požiūriu, svarbiau yra ne tai,

ar tarptautinėje teisėje yra antrinės taisyklės, kurias akcentavo H. L. A. Hartas, bet tai, ar tarptautinėje teisėje yra atliekamos antrinių taisyklių funkcijos.

Išgryninti pragmatiniai tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo kriterijai savo esme apima I. Brownlie ir M. Shaw idėjas dėl tarptautinės teisės teisiškumo, jas detalizuoja. Šiems autoriams, kaip ir L. Henkinui ir M. Payandehui, tarptautinės teisės teisiškumą patvirtino efektyvus jos funkcionavimas ir jos laikymasis. Priešingai nei L. Henkinas ir M. Payandehas, I. Brownlie ir M. Shaw išsamiai neplėtojo konkrečių tarptautinės teisės realaus veikimo ir jos laikymosi požymių. Pastarieji autoriai pabrėžė tarptautinės teisės veiksmingumo svarbą, bet neplėtojo konkrečių veiksmingumo kriterijų.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaką šios tarptautinės teisės srities teisiškumui yra tikslinga vertinti vadovaujantis formalistinių ir pragmatinių teisiškumo kriterijų kombinacija. Siekiant nustatyti, ar tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės padidino, sustiprino jos teisiškumą, siūloma įvertinti, ar dėl šių naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo arba įgijo daugiau pozityvistiniame ir realistiniame modelyje išgrynintų išsivysčiusios teisės požymių.

Konkrečiai, reikėtų išanalizuoti tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujoves ir įvertinti, ar jos reiškia tai, kad dėl šių naujovių tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje atsirado bent viena iš toliau nurodytų taisyklių ar priemonių:

- privalomos taisyklės, kurios leidžia apibrėžti tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinį;
- privalomos taisyklės, kurios leidžia keisti tarptautinę valstybės imuniteto teisę;
- privalomos taisyklės, kurios leidžia efektyviai spręsti dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės kylančius ginčus;
- privalomos taisyklės, kurios leidžia taikyti sankcijas už tarptautinės valstybės imuniteto teisės nesilaikymą;

- kitos priemonės, kurios leidžia užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą;
- kitos priemonės, kurios leidžia užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės dinamiškumą;
- kitos priemonės, kurios leidžia užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumą.

3. JT VALSTYBĖS IMUNITETO KONVENCIJOS REIKŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI

3.1. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimas ir priėmimas

Viena didžiausių šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių yra pirmos universalios tarptautinės sutarties šioje srityje – JT valstybės imuniteto konvencijos – priėmimas 2004 m. Poreikis universalia tarptautine sutartimi kodifikuoti neapibrėžtumu pasižyminčią valstybės imuniteto sritį sustiprėjo po Antrojo pasaulinio karo. Iniciatyvos ėmėsi JT, įkurtos, be kitų tikslų, plėtoti tarptautinę teisę. Siekiant įvertinti, kokią įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui padarė JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, pirmiausia svarbu atskleisti jos rengimo ir priėmimo ypatumus ir tikslus – ar jie sudarė prielaidas tarptautinei valstybės imuniteto teisei įgyti teisės požymių, kurių jai trūko.

Dėmesį į valstybės imuniteto kodifikavimo klausimą JT Sekretoriatas atkreipė dar 1949 m. memorandume, skirtame nubrėžti gaires TTK darbui kodifikuojant tarptautinę teisę. Šiame memorandume pažymėta, kad valstybės imuniteto klausimai nacionaliniuose teismuose kyla dažniau nei kiti tarptautinės teisės klausimai ir gali ir turi būti kodifikuoti. JT Sekretoriatas nurodė, kad tarp valstybių egzistavo platus sutarimas dėl bendro valstybės imuniteto principo, bet skirtumai ir neapibrėžtumai taikant šį principą yra akivaizdūs lyginant ne tik skirtingų valstybių praktiką, bet ir praktiką toje pačioje valstybėje²³⁰.

TTK, paskatinta JT Generalinės Asamblėjos, 1978 m. nusprendė į savo darbo programą įtraukti valstybių ir jų turto imuniteto klausimą. Specialiuoju pranešėju šiam klausimui TTK paskyrė tailandietį Sompongą Sucharitkulą²³¹.

²³⁰ JT Generalinis sekretorius. *Tarptautinės teisės apžvalga dėl Tarptautinės teisės komisijos kodifikavimo darbų, 1949*, 52 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_1_rev1.pdf>.

²³¹ TTK. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo trisdešimtojoje sesijoje, 1978*, 187-190 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/documentation/english/A_33_10.pdf>.

Vadovaudamasi S. Sucharitkulo pranešimais, TTK 1986 m. pateikė pirmąjį būsimos universalios sutarties, turėjusios sureguliuoti valstybės imuniteto klausimus, projektą valstybių komentarams²³². Atsižvelgusi į valstybių pastabas dėl paminėto projekto, 1991 m. TTK priėmė galutinį Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projektą kartu su jį paaiškinančiais komentarais ir rekomendavo JT Generalinei Asamblėjai sušaukti tarptautinę konferenciją, kurioje projektas būtų apsvarstytas ir jo pagrindu būtų priimta konvencija²³³.

1991 m. JT valstybės imuniteto konvencijos projekte buvo įtvirtinta valstybių praktikoje vyravusi riboto valstybės imuniteto doktrina. Projekto 5 str. įtvirtino bendrą valstybių teisę į imunitetą nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos. Projekto 10-17 str. pateikė privatinio pobūdžio ginčų, kuriuose valstybė imunitetu remtis negali, sąrašą. Pagal projektą, valstybė neturėjo teisės į imunitetą užsienio valstybių teismų nagrinėjamuose ginčiuose dėl komercinių sandorių, darbo sutarčių, valstybių padarytos žalos sveikatai ir turtui, nekilnojamojo turto, intelektinės ir pramoninės nuosavybės, dalyvavimo bendrovėse ir kituose juridiniuose asmenyse, valstybės valdomų laivų, kurie yra naudojami kitais nei nekomerciniais vyriausybiniais tikslais, arbitražinių susitarimų. 1991 m. TTK projekto komentaras rodo, kad kiekviena projekto nuostata plačiai atspindi valstybių praktiką ir yra paremta jos lyginamąja analize. Tai rodo siekį kodifikuoti tarptautinius papročius ir suteikti tarptautinei valstybės imuniteto teisei apibrėžtumą.

Vertinant JT valstybės imuniteto konvencijos įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui, būtina atskleisti šios konvencijos priėmimo ir valstybių požiūrio į ją ypatumus. JT Generalinė Asamblėja, atsižvelgusi į valstybių komentarus dėl Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projekto, 1991 m. įsteigė specialią Šeštojo komiteto Darbo

²³² TTK. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo trisdešimt aštuntojoje sesijoje, 1986*, p. 8-12 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_41_10.pdf&lang=EFSSXP>.

²³³ TTK. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo keturiasdešimt trečiojoje sesijoje, 1991*, p. 13-62 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_46_10.pdf&lang=EFSSXP>.

grupę. Darbo grupei buvo iškeltas tikslas išnagrinėti esmines Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projekto problemas ir taip palengvinti būsimos konvencijos priėmimą bendru sutarimu²³⁴. Tiek diskusijų paminėtoje darbo grupėje, tiek vėlesnių neformalių diskusijų Šeštajame komitete metu išryškėjo, kad trūkta valstybių sutarimo dėl penkių probleminių straipsnių projekto klausimų. Šalys nesutarė dėl valstybės apibrėžimo, ypač dėl to, kiek imunitetu gali naudotis federacinių valstybių administraciniai vienetai, komercinio sandorio apibrėžimo, darbo sutarčių išimties iš valstybės imuniteto taisyklės, valstybinių įmonių sudaromų komercinių sandorių, valstybių turto imuniteto nuo užtikrinimo ir vykdymo veiksmų²³⁵. Kompromiso paminėtais klausimais paieškos užtruko.

Siekdama išnagrinėti likusius esminius nesutarimus dėl Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projekto 1998 m. JT Generalinė Asamblėja darskart įsteigė Šeštojo komiteto darbo grupę²³⁶. Be kitų klausimų, darbo grupėje buvo apsvastyta ir valstybės imuniteto kodifikacijos rezultato forma. Dalis valstybių delegacijų laikėsi pozicijos, kad dėl teisinio apibrėžtumo, nuoseklumo ir aiškumo valstybės imuniteto taisyklių kodifikacija turėtų būti įforminta konvencija. Šios valstybės pabrėžė, kad valstybės imuniteto taisyklės yra taikomos nacionalinių teismų ir tik formaliai privalomas teisės aktas galėtų užtikrinti vienodą valstybių praktiką. Kitų valstybių delegacijos valstybės imuniteto sritį siūlė kodifikuoti pavyzdiniu valstybės imuniteto nacionaliniu įstatymu. Šios valstybės laikėsi nuomonės, kad neprivaloma tokio dokumento forma leis pasiekti platesnį tarptautinės bendrijos sutarimą valstybės imuniteto klausimais²³⁷.

²³⁴ JT Generalinė Asamblėja. 1991 m. gruodžio 9 d. rezoliucija Nr. A/RES/46/55 „Straipsnių dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų projekto svarstymas“, 4 p. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/55&Lang=E&Area=RESOLUTION>.

²³⁵ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 6-7.

²³⁶ JT Generalinė Asamblėja. 1999 m. sausio 20 d. rezoliucija Nr. A/RES/53/98 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“, 1 p. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/53/98&Lang=E>.

²³⁷ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 8.

Šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės kodifikavimo, apibrėžtumo ir teisiškumo šioje srityje didinimo darbai JT pasistūmėjo link pabaigos JT Generalinei Asamblėjai 2001 m. įsteigus *Ad hoc* komitetą dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų. Šiam komitetui buvo pavesta, vadovaujantis 1991 m. Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projektu ir diskusijomis Šeštojo komiteto darbo grupėje, parengti tokį dokumentą, kuris būtų priimtinas valstybėms²³⁸.

2002 m. sesijoje *Ad hoc* komitetas ėmėsi spręsti penkis esminius probleminius dar Šeštojo komiteto diskusijose kilusius klausimus dėl Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projekto. Stipriai pasistūmėta link kompromiso dėl valstybės apibrėžimo ir valstybių turto imuniteto nuo užtikrinimo ir vykdymo veiksmų²³⁹.

2003 m. sesijoje *Ad hoc* komitetas likusius probleminius valstybės imuniteto taisyklių kodifikavimo klausimus padalino dviem neformaliom konsultacinėm grupėm²⁴⁰. Pirmoji grupė nagrinėjo kriterijus, leidžiančius atskirti komercinį sutarčių ar sandorių pobūdį. Antroji grupė nagrinėjo valstybinės įmonės arba kitokio darinio apibrėžimą komercinių sandorių kontekste, darbo sutarčių išimtį iš valstybės imuniteto taisyklės, straipsnių projekto netaikymo baudžiamajam procesui ir jų santykio su kitais tarptautiniais dokumentais, reguliuojančiais valstybės imuniteto sritį, klausimus. Likusius turinio klausimus, taip pat valstybės imuniteto taisyklių kodifikacijos rezultato formos klausimą *Ad hoc* komitetas sprendė pilnos sudėties darbo grupėje. Užbaigti JT valstybės imuniteto konvencijos projektą leido *Ad hoc* komitete pasiekti susitarimai dėl konkrečių probleminių projekto nuostatų. Vėliau šie susitarimai tapo priimtoms JT valstybės imuniteto konvencijos priedu. *Ad hoc* komitete buvo iškeltas klausimas ir dėl valstybės imuniteto fundamentalių tarptautinės teisės (*jus cogens*) normų pažeidimo atveju. Bendras požiūris buvo, kad atitinkama išimtis iš valstybės imuniteto

²³⁸ JT Generalinė Asamblėja. 2001 m. sausio 12 d. rezoliucija Nr. A/RES/55/150 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“, 4 p. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/55/150&Lang=E>.

²³⁹ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 8.

²⁴⁰ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 9.

taisyklės neįgijo ir panašu, kad greitai metu neįgis tarptautinio papročio statuso. Paminėtos išsamios ir aktyvios diskusijos rodo, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės kodifikacija JT atspindi platų tarptautinės bendrijos supratimą apie valstybės imuniteto klausimus. JT valstybės imuniteto konvencija nebuvo tik kelių valstybių ar ją rengusių biurokratų siaurų interesų atspindys. Tai leidžia kodifikacijos rezultatus laikyti autoritetingais ir didinančiais tarptautinių valstybės imuniteto papročių apibrėžtumą, kartu – ir jų teisiškumą.

Paskutinėje, 2004 m. sesijoje *Ad hoc* komitetas dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų parengė JT valstybės imuniteto konvencijos projekto preambulę ir baigiamąsias nuostatas ir taip iš esmės užbaigė valstybės imuniteto teisės kodifikavimo darbus. *Ad hoc* komitetas JT Generalinei Asamblėjai pateikė rekomendaciją priimti konvenciją²⁴¹.

Ad hoc komiteto pirmininkas Gerhardas Hafneris 2004 m. spalio 25 d. pranešimu pristatė JT valstybės imuniteto konvencijos projektą JT Generalinės Asamblėjos Šeštajam komitetui. G. Hafneris pažymėjo, kad konvencijos projekto tekstą pavyko užbaigti tik dėl to, kad kelios skirtingoms teisinėms sistemoms ir skirtingiems regionams priklausančios valstybės padarė reikšmingų nuolaidų ir pademonstravo didelį lankstumą. *Ad hoc* komiteto pirmininkas pabrėžė, kad JT valstybės imuniteto konvencijos taikymas kartu su 1991 m. TTK projekto komentaru leis išspręsti kylančius konvencijos aiškinimo klausimus²⁴².

JT valstybės imuniteto konvencija buvo priimta be balsavimo (pagal įprastą praktiką) JT Generalinės Asamblėjos 2004 m. gruodžio 2 d. rezoliucija Nr. 59/38²⁴³. Kaip rodo šios rezoliucijos preambulė, konvencija buvo priimta pabrėžiant jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų teisės vienodumo ir aiškumo svarbą ir konvencijos reikšmę šiuo klausimu. Rezoliucija pritarta *Ad hoc* komitete dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų pasiektam

²⁴¹ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 10.

²⁴² JT Generalinė Asamblėja. *Generalinės Asamblėjos 59-osios sesijos Šeštojo komiteto 13 posėdžio 2004 m. spalio 25 d. sutrumpintas protokolas*. Iš FOX, H. *The Law <...>*, p. 769-771.

²⁴³ JT Generalinė Asamblėja. *2004 m. gruodžio 2 d. rezoliucija Nr. A/RES/59/38 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004_resolution.pdf>.

sutarimui, kad konvencija neturėtų būti taikoma baudžiamajame procese (rezoliucijos 2 p.).

Šiandien JT valstybės imuniteto konvencija nėra įsigaliojusi, nes jos neratifikavo 30 valstybių, kaip reikalauja konvencijos 30 str. 1 d.²⁴⁴. JT valstybės imuniteto konvenciją yra pasirašiusios 28 valstybės: Austrija, Belgija, Kinijos Liaudies Respublika, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Islandija, Indija, Iranas, Japonija, Libanas, Madagaskaras, Meksika, Marokas, Norvegija, Paragvajus, Portugalija, Rumunija, Rusija, Saudo Arabija, Senegalas, Siera Leonė, Slovakija, Švedija, Šveicarija, Rytų Timoras, Jungtinė Karalystė. 16 šalių konvenciją ratifikavo: Austrija, Suomija, Prancūzija, Iranas, Italija, Japonija, Kazachstanas, Latvija, Libanas, Norvegija, Portugalija, Rumunija, Saudo Arabija, Ispanija, Švedija, Šveicarija.

Išanalizuota JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimo istorija rodo, kad poreikį šiai konvencijai nulėmė valstybių praktikoje kylantys neaiškumai ir nenuoseklumai. JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga (*travaux préparatoires*) rodo, kad rengiant konvenciją siekta tarptautinei valstybės imuniteto teisei suteikti teisinio apibrėžtumo ir aiškumo ir taip kartu palengvinti jos taikymą. Jos priėmimas 2004 m. užbaigė 26 metus trukusius valstybių praktikos analizės ir tarptautinių papročių valstybės imuniteto srityje kodifikavimo procesus. Rengiant ir priimant konvenciją buvo keliskart aiškiai apibrėžtas tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinis – tarptautiniai papročiai, dėtos pastangos atskleisti šio šaltinio turinį. Paminėti procesai gali padidinti tik tarptautiniais papročiais reguliuojamos tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą, o kartu – ir jos teisiškumą, kadangi priemonės, užtikrinančios teisės apibrėžtumą pagal pragmatinį požiūrį yra būtinas teisės požymis. JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos buvo bent kelis kartus valstybių plačiai išdiskutuotos ir peržiūrėtos JT darbo grupėse ir komitetuose. Tai leidžia teigti, kad JT valstybės imuniteto konvencija yra plataus sutarimo

²⁴⁴ JT. 2004 m. *JT valstybės imuniteto konvencijos dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų statusas* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-13&chapter=3&lang=en>.

tarp valstybių – tarptautinės paprotinės teisės, o ne vien jos rengėjų valios atspindys.

3.2. JT valstybės imuniteto konvencijos tikslai ir objektas

Tarptautinių sutarčių tikslus ir objektą (reguliuojamus santykius) pirmiausia apibrėžia jų preambulės. JT valstybės imuniteto konvencija nėra išimtis. Kaip daugumos tarptautinių sutarčių preambulių, JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė neįtvirtina tiesiogiai veikiančių nuostatų. Tačiau JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė atskleidžia konvencijos tikslą ir objektą, kartu – apibrėžia kontekstą, kuriame ši tarptautinė sutartis buvo priimta. Į JT valstybės imuniteto konvencijos preambulę būtina atsižvelgti taikant ir aiškinant konvenciją pagal 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės (toliau – **Vienos tarptautinių sutarčių konvencija**) 31 str. 1 d., numatančią, kad sutartis turi būti aiškinama atsižvelgiant į jos tikslą ir objektą²⁴⁵. Siekiant įvertinti, kaip JT valstybės imuniteto konvencija paveikė tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą, svarbu nustatyti, ar jos tikslai yra susiję su teisės savybių suteikimu šiai tarptautinės teisės sričiai ir ar jos objektas – santykiai, kuriuos norėta sureguliuoti, – leidžia tuos tikslus pasiekti.

JT valstybės imuniteto konvencija buvo priimta atsižvelgiant į tai, kad valstybių ir jų turto jurisdikciniai imunitetai yra bendrai laikomi tarptautinės paprotinės teisės principu (konvencijos preambulės 1 pastraipa), JT Chartijoje įtvirtintus tarptautinės teisės principus (konvencijos preambulės 2 pastraipa), taip pat pokyčius valstybių praktikoje dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų (konvencijos preambulės 4 pastraipa). JT valstybės imuniteto konvencija buvo priimta tikintis, kad ji sustiprins teisės viršenybę ir teisinį apibrėžtumą, ypač sandoriuose tarp valstybių ir fizinių ar juridinių asmenų, ir prisidės prie tarptautinės teisės kodifikavimo ir plėtros, taip pat praktikos

²⁴⁵ 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1155, p. 331; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480[interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=159769&p_query=&p_tr2=>.

valstybės imuniteto srityje harmonizavimo (konvencijos preambulės 3 pastraipa). JT valstybės imuniteto konvencijos rengėjai patvirtino, kad tarptautinės paprotinės teisės taisyklės toliau reguliuos klausimus, kurie nėra sureguliuoti konvencija (konvencijos preambulės 5 pastraipa).

JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė atskleidžia kelis tarpusavyje susijusius, vienas nuo kito priklausomus konvencijos tikslus. JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 1 pastraipa, taip pat nuoroda į tarptautinės teisės kodifikaciją ir plėtrą preambulės 3 pastraipoje pirmiausia atskleidžia siekį patvirtinti, kad valstybės imuniteto srityje egzistuoja tarptautinė teisė ir, konkrečiai, – tarptautinė paprotinė teisė. Toks konvencijos tikslas leidžia paneigti abejones dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės egzistavimo ir ypač požiūrį, kad valstybės imuniteto taikymas yra valstybės pasirinkimo, diskrecijos, politikos reikalas.

Kaip matyti iš paminėtų JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatų, konvencija yra paremta iki jos parengimo ir priėmimo egzistavusiais teisiniais principais. Kaip pabrėžiama teisės doktrinoje, konvencija siekiama užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės tęstinumą, bet ne sulaužyti tradicijas ar perrašyti šią tarptautinės teisės sritį²⁴⁶. Svarbu pažymėti, kad JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė patvirtina, kad jurisdikciniai valstybės imunitetai turi tarptautinės teisės principų, bet ne tarptautinės teisės taisyklių statusą. Teisės doktrinoje valstybės imunitetą siūloma laikyti būtent tarptautinės teisės principu²⁴⁷. Patvirtindama tarptautinį teisinį valstybės jurisdikcinių imunitetų statusą, JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė kartu leidžia pripažinti šioje srityje egzistuojančios tarptautinės teisės abstraktumą, bendrumą. Teisės abstraktumas nulemia neaiškumus, praktines jos taikymo problemas, todėl gali būti laikomas viena iš priežasčių ją kodifikuoti.

JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 3 pastraipa įvardina antrąjį, pamatinį konvencijos tikslą – kodifikuoti tarptautinę valstybės

²⁴⁶ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 30.

²⁴⁷ FINKE, J. *Sovereign <...>*.

imuniteto teisę. Tarptautinės teisės kodifikacija yra suprantama kaip tikslesnis tarptautinės teisės taisyklių formulavimas ir sisteminimas srityse, kuriose jau yra daug valstybių praktikos, precedentų ir teisės doktrinos²⁴⁸. JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga patvirtina, kad pamatinis konvencijos tikslas yra būtent suformuluoti tarptautinės teisės taisykles dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų²⁴⁹.

Pagrindiniu tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniu visuomet buvo nerašyti tarptautiniai papročiai, kylantys iš valstybių praktikos, kurią jos laiko teisiškai privaloma. Taigi JT valstybės imuniteto konvencijos tikslas – kodifikuoti būtent tarptautinius papročius. Šis tikslas nėra pernelyg ambicingas ir deklaratyvus. Jis atspindi apžvelgtą ilgametį TTK, JT Generalinės Asamblėjos Šeštojo komiteto darbo grupių, *Ad hoc* komiteto dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų darbą atliekant lyginamąją valstybių praktikos analizę, išskiriant, apžvelgiant, aptariant ir sisteminant tarptautines tendencijas. JT valstybės imuniteto konvencija nepretenduoja į baigtinę tarptautinės valstybės imuniteto teisės kodifikaciją. Tai matyti iš JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 1 ir ypač 5 pastraipos, pabrėžiančios tarptautinių papročių reikšmę valstybės imuniteto srityje. JT valstybės imuniteto konvencijoje nekodifikuoti, joje aiškiai neapibrėžti valstybės imuniteto klausimai turi būti sprendžiami analizuojant nekodifikuotą tarptautinę paprotinę teisę.

JT valstybės imuniteto konvencija siekiama ne vien kodifikuoti nusistovėjusią tarptautinę teisę, bet taip pat ją plėtoti. Šis tikslas yra įtvirtintas JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 3 pastraipoje, kurioje minimas ir susijęs siekis harmonizuoti praktiką valstybės imuniteto srityje. Be to, JT valstybės imuniteto konvencija buvo priimta atsižvelgiant į pokyčius valstybių praktikoje (konvencijos preambulės 4 pastraipa). Taigi JT valstybės imuniteto konvencija gali būti laikoma ne vien tarptautinės paprotinės teisės, bet ir

²⁴⁸ JT Generalinė Asamblėja. *Tarptautinės teisės komisijos statusas, patvirtintas 1947 lapkričio 21 d. rezoliucija Nr. 174 (II)*, 15 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>>.

²⁴⁹ 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 13.

besivystančios valstybių praktikos atspindžiu. Tokios formuluotės atskleidžia dinamišką tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip nuolat besivystančios tarptautinės teisės srities, pobūdį. JT valstybės imuniteto konvencijoje nėra paaiškinama, kas yra „pokyčiai valstybių praktikoje“, į kuriuos atsižvelgė konvencijos rengėjai. Tačiau teisės doktrinoje ši formuluotė suprantama kaip nuoroda į valstybių praktikoje įsigalėjusius valstybės imuniteto apribojimus privatinio pobūdžio santykiuose²⁵⁰.

Visi paminėti JT valstybės imuniteto konvencijos tikslai – tarptautinės valstybės imuniteto teisės pripažinimas, kodifikavimas ir pažangi plėtra – leidžia pasiekti konvencijos preambulės 3 pastraipoje nurodytą fundamentalų tikslą – sustiprinti teisinį apibrėžtumą ir teisės viršenybę šioje srityje. Šis tikslas yra ypač suprantamas, atsižvelgiant į tai, kad pagrindiniam dabartiniam tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniui – tarptautiniams papročiams – yra būdingas neapibrėžtumas. Tarptautinių papročių neapibrėžtumas nulemia sunkumus nustatant teisės turinį ir taikant teisę²⁵¹. Aiškios, nuoseklios, į sistemą sujungtos taisyklės, kurias siekta nustatyti JT valstybės imuniteto konvencija, leidžia neapibrėžtumo problemą išspręsti. JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 3 pastraipos formuluotė leidžia teigti, kad teisinio apibrėžtumo ypač trūksta ir konvencija jo turėtų suteikti asmenims, kurie dalyvauja sandoriuose su suvereniomis valstybėmis.

JT valstybės imuniteto konvencijos objektas, nurodytas tiek konvencijos preambulėje, tiek jos 1 str., – valstybės ir jos turto imunitetas nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos. JT valstybės imuniteto konvencijos objektas apima valstybės imunitetą tiek nuo užsienio valstybės teismų jurisdikcijos, tiek nuo užsienio valstybės atliekamų užtikrinimo ir vykdymo veiksmų pirmosios valstybės turto atžvilgiu. Pirmajai JT valstybės imuniteto konvencijos objekto pusei yra skirtos II ir III konvencijos dalys, antrajai – IV konvencijos dalis. Iš esmės visos JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos, apibrėžiančios jos

²⁵⁰ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 30.

²⁵¹ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 73.

objektą, yra suformuluotos plačiai ir apima pagrindinius valstybės imuniteto doktrinos klausimus.

Priešingai nei galima suprasti iš paminėtų formuluočių, apibūdinančių JT valstybės imuniteto konvencijos objektą, konvencija iš esmės reguliuoja imunitetą ne nuo konkrečiai teismo veiksmų, kuriais šis įgyvendina savo jurisdikciją, bet nuo bet kokių veiksmų, nebūtinai atliekamų teismo, susijusių su jurisdikcijos ir teisminių funkcijų įgyvendinimu.

Pagal JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamąją medžiagą, jurisdikcinis imunitetas yra suprantamas ne tik kaip suverenios valstybės teisė į išimtį iš kitos valstybės teismų jurisdikcijos nagrinėti ginčus, kylančius jos teisės sistemoje. Jurisdikcinis imunitetas neleidžia įgyvendinti ir visų kitų administracinių ir vykdomosios valdžios galių, susijusių su teisiniu procesu, nepaisant to, kokios institucijos šias galias įgyvendina ir kokiomis priemonėmis ir pagal kokią procedūrą tai daro. Pavyzdžiui, jurisdikcinis valstybės imunitetas pagal JT valstybės imuniteto konvenciją apima imunitetą nuo antstolio veiksmų, vykdančių teismo priimtus sprendimus. JT valstybės imuniteto konvencija reguliuoja valstybės imunitetą nuo viso teismo proceso bet kurioje jo stadijoje: nuo jo inicijavimo, procesinių dokumentų įteikimo, tyrimo, nagrinėjimo, teisminių posėdžių, laikinųjų apsaugos priemonių taikymo iki sprendimų visose instancijose priėmimo ir jų vykdymo²⁵².

Paminėtą požiūrį į JT valstybės imuniteto konvencijos objektą patvirtina konvencijoje vartojama „teismo“ sąvoka. JT valstybės imuniteto konvencijos 2 str. 1 d. a punktas teismą apibrėžia kaip bet kokią valstybės instituciją, nesvarbu kaip ji pavadinta, galinčią įgyvendinti teismines funkcijas. Teismai JT valstybės imuniteto konvencijos kontekste yra suprantami kaip visų instancijų teismai, ne vien teisminės, bet ir administracinės institucijos. JT valstybės imuniteto konvencijos objekto požiūriu, svarbiausia yra tai, ar konkreči institucija vykdo teismines funkcijas. Teisminės funkcijos apima

²⁵² 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 13.

ginčų sprendimą, faktų ir teisės klausimų sprendimą, laikinųjų apsaugos priemonių taikymą ir sprendimų vykdymą²⁵³.

JT valstybės imuniteto konvencijos objekto apibrėžimui svarbi ir „valstybės“ sąvoka. Ši sąvoka atskleidžia valstybės imuniteto taisyklių subjektą – paaiškina, kokie konkrečiai asmenys gali naudotis JT valstybės imuniteto konvencijos numatytais imunitetais. Pagal JT valstybės imuniteto konvencijos 2 str. 1 d. b punktą, valstybės imuniteto taisyklių subjektas apibrėžiamas plačiai. Į apibrėžimą patenka visi paprastai valstybės suverenios valdžios funkcijas vykdančios asmenys. Teisę į imunitetą turi keturių kategorijų asmenys. Pirmiausia tai – pati valstybė ir įvairios jos valdžios institucijos. Imunitetą turi federacinių valstybių sudedamosios dalys ir valstybių politiniai vienetai, kurie turi teisę atlikti suverenią galią įgyvendinančius veiksmus ir veikia pagal šią kompetenciją. Imunitetu taip pat naudojasi valstybės agentūros, įstaigos ir kiti dariniai tiek, kiek jie turi teisę atlikti ir faktiškai atlieka suverenią galią įgyvendinančius veiksmus. Paskutinė asmenų, galinčių naudotis valstybės imunitetu, kategorija – valstybės atstovai, veikiantys pagal savo kompetenciją.

Į JT valstybės imuniteto konvencijos objektą nepatenka valstybių imuniteto baudžiamajame procese klausimai. Nors pačioje JT valstybės imuniteto konvencijoje tai nenumatyta, tokią poziciją priimdama konvenciją išreiškė JT Generalinė Asamblėja²⁵⁴. Toks požiūris atitinka ir doktrininį požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės objektą²⁵⁵.

JT valstybės imuniteto konvencijos objektas yra apibrėžtas atribojant tarptautinę valstybės imuniteto teisę nuo kitų panašių, bet atskirai besivystančių ir kitais teisės šaltiniais reguliuojamų tarptautinės teisės sričių. JT valstybės imuniteto konvencijos 3 str. numato, kad ji nereguliuoja diplomatinių, konsulinių, specialiųjų misijų, misijų tarptautinėms organizacijoms, delegacijų tarptautinių organizacijų institucijoms ir tarptautinėms konferencijoms imunitetų, taip pat asmeninių valstybės vadovų

²⁵³ 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 14.

²⁵⁴ JT Generalinė Asamblėja. 2004 m. gruodžio 2 d. rezoliucija Nr. A/RES/59/38 <...>, 2 p.

²⁵⁵ FOX, H. *The Law* <...>, p. 33.

imunitetų, valstybių valdomų ar naudojamų orlaivių ir kosminių objektų imunitetų.

JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė atskleidžia, kad fundamentalus JT valstybės imuniteto konvencijos tikslas – padidinti teisinį apibrėžtumą valstybės imuniteto srityje. Vadovaujantis pragmatiniu teisės supratimu, priemonės, leidžiančios užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą yra būtinos, kad ji iš viso būtų laikoma teise. Taigi JT valstybės imuniteto konvencijos tikslas kartu yra padidinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą. JT valstybės imuniteto konvencijos preambulė taip pat autoritetingai apibrėžia tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį – tarptautinius papročius, kuriuose reiškia ieškoti tarptautinės valstybės imuniteto teisės. JT valstybės imuniteto konvencijos objektas – valstybių imunitetai nuo užsienio teismų jurisdikcijos – yra apibrėžtas plačiai ir atspindi įprastą tarptautinės valstybės imuniteto teisės supratimą²⁵⁶, t. y., reguliuoja tuos dalykus, kurie patenka į tarptautinės valstybės imuniteto teisės apimtį. Taigi JT valstybės imuniteto konvencijos objekto apibrėžimas leidžia sustiprinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą.

3.3. JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtinti valstybės imuniteto standartai

Tai, ar JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, iš tiesų padidino tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą ir teisiškumą, priklauso nuo jos nuostatų: koku būdu ir kokias valstybės imuniteto taisykles ši konvencija nustatė. Siekiant atskleisti šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės esmę ir jos teisiškumo pokyčius, svarbu apžvelgti JT valstybės imuniteto konvencijos struktūrą, principines nuostatas, įvertinti, ar jos įtvirtintos būdu, kuris padeda aiškiai suprasti, ko valstybės imuniteto srityje reikalauja šiuolaikinė tarptautinė teisė.

²⁵⁶ FOX, H. *The Law <...>*, p. 26-99; SUCHARITKUL, Sompong. Immunities of Foreign States before National Authorities. Iš *Collected Courses of the Hague Academy of International Law 149*. Leiden: Martinus Nijhoff Online, 1976, p. 93-125; BANKAS, E. K. *The State <...>*, p. 33-68.

JT valstybės imuniteto konvencijos esmines nuostatas galima išskirti į tris pagrindines grupes. Pirma, JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtina valstybės imunitetą nuo užsienio teismų jurisdikcijos ir apibrėžia su šia teise susijusius procesinius klausimus (konvencijos II dalis „Bendrieji principai“). Antra, JT valstybės imuniteto konvencija pateikia išimčių iš paminėtos bendrosios taisyklės, kai valstybė negali remtis imunitetu, sąrašą (konvencijos III dalis „Procesai, kuriuose valstybės imunitetas negali būti taikomas“). Trečia, JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtina draudimą nukreipti užtikrinimo ir vykdymo veiksmus į valstybės turtą ir šio draudimo išimtis (konvencijos IV dalis „Valstybės imunitetas nuo užtikrinimo ir vykdymo priemonių, susijusių su teisiniu procesu“).

JT valstybės imuniteto konvencijos 5 str. įtvirtina pamatinę, bendrą jos taisyklę, į kurią atsiremia konvencijos struktūra: valstybė naudojasi imunitetu, savo ir savo turto atžvilgiu, nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos pagal šios konvencijos nuostatas. Ši nuostata apibrėžia valstybės imuniteto principą tarptautinėje teisėje, kaip jis yra įvardijamas JT valstybės imuniteto konvencijos preambulėje. Ši nuostata įtvirtina vienos valstybės teisę į imunitetą ir kitos valstybės – teismo vietos valstybės – pareigą taikyti imunitetą pirmajai. Vadovaujantis JT valstybės imuniteto konvencijos 5 str., valstybės imunitetas turi būti taikomas, nebent konkretus teisminis ginčas su užsienio valstybe patenka į kurią nors JT valstybės imuniteto konvencijos III dalyje numatytą išimtį.

JT valstybės imuniteto konvencijos 5 str. buvo suformuluotas atlikus išsamią valstybių teismų, vykdomosios valdžios institucijų ir įstatymų leidėjų praktikos, tarptautinių sutarčių ir teisės doktrinos analizę. Nors ši nuostata įtvirtina pamatinę valstybės imuniteto idėją, jos formulavimas buvo sudėtingas ir delikatus procesas.

TTK dar 1980 m., atlikusi išsamią valstybių praktikos analizę, konstatavo, kad valstybės imunitetas yra „bendra tarptautinės paprotinės teisės

taisyklė, įsitvirtinusi dabartinėje valstybių praktikoje²⁵⁷. Vis dėlto egzistuoja ir kitas požiūris, kad valstybės imunitetas yra ne bendras principas ar bendra taisyklė, bet išimtis iš kito tarptautinės teisės principo – suvereniteto ir teritorinės jurisdikcijos principo. Toks požiūris turi galias tradicijas amerikiečių teisės sistemoje. Jis kildinamas iš JAV Aukščiausiojo Teismo istorinėje *Schooner Exchange v. McFaddon* byloje išsakytų argumentų, suabsoliutinančių valstybės teisę įgyvendinti jurisdikciją savo teritorijoje²⁵⁸. Pozicija, kad valstybės imunitetas yra ne bendra taisyklė, bet išimtis iš kitos taisyklės, yra plėtojama amerikiečių teisės doktrinoje²⁵⁹.

Kaip matyti iš JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamosios medžiagos, rengdama JT valstybės imuniteto konvencijos 5 str., TTK teorines problemas dėl valstybės imuniteto pobūdžio ir pagrindo paliko nuošalyje. TTK pragmatiškai vadovavosi neginčijamu sutarimu tarptautinėje bendrijoje, kad įgyvendindama suverenios valdžios galias valstybė turi imunitetą. TTK pripažino, kad aplink šį tarptautinės valstybės imuniteto teisės branduolį – kituose teisiniuose santykiuose, kuriuose dalyvauja valstybės, – yra tam tikra pilkoji zona, kur yra skirtingų nuomonių ir valstybių praktikos²⁶⁰.

JT valstybės imuniteto konvencijos III dalis suteikia daug aiškumo būtent paminėtai pilkajai zonai. JT valstybės imuniteto konvencijos 10-17 straipsniai įtvirtina 8 išimtinius atvejus – apibrėžia teisinius procesus, kuriuose valstybė negali naudotis imunitetu. Iš esmės visos paminėtos išimtys detalizuoja šiandieninėje valstybių praktikoje įsigalėjusį riboto valstybės imuniteto principą. Pagal šį principą, valstybė imunitetu gali remtis atlikdama tik viešo, suverenaus pobūdžio veiksmus (taip vadinamus *acta jure imperii*), bet ne privatinio pobūdžio veiksmus (taip vadinamus *acta jure gestionis*). JT valstybės imuniteto konvencijos 10-17 straipsniai apibrėžia konkrečius privatinio pobūdžio teisinius santykius, kuriuose dalyvauja valstybės. Kaip rodo JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga, kiekviena iš

²⁵⁷ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law <...>*, p. 14.

²⁵⁸ JAV Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon*, p. 136.

²⁵⁹ CAPLAN, L M. *State <...>*, p. 763.

²⁶⁰ 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 23.

išimčių buvo apibrėžta atlikus išsamią valstybių teismų praktikos, nacionalinių įstatymų, tarptautinių iniciatyvų ir teisės doktrinos analizę²⁶¹. Tai pasakytina iš esmės apie kiekvieną iš svarbiausių JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatų. 1991 m. TTK projekto komentaras atskleidžia, kad konvencijos nuostatos atitinka TTK išanalizuotą ir apžvelgtą bendrą valstybių praktiką, turinčią tarptautinių papročių požymius.

Universalus supratimo, kaip atskirti valstybės privatinio pobūdžio veiksmus, nėra²⁶². Skirtingose valstybėse, ypač tose, kurios nėra priėmusios išsamių nacionalinių valstybės imuniteto įstatymų ir valstybės imuniteto klausimus palieka teismų praktikai, į užsienio valstybių veiklos kvalifikavimą žiūrima skirtingai. Pagal istoriškai susiklosčiusį požiūrį į riboto imuniteto principą, turi būti vertinamas valstybės veiksmų pobūdis. Universalus valstybių privatinio pobūdžio sandorių apibrėžimo vėlgi nėra. Taip pat gali būti vertinamas, pagal dominuojantį požiūrį – nepagrįstai, valstybės veiksmų tikslas. Kartais atsižvelgiama ir į kitus kriterijus. Paminėtam abstrakčiam sandorių komercinio pobūdžio kriterijui trūksta apibrėžtumo. Dėl to jis ne visuomet padeda teismams spręsti valstybės imuniteto klausimus pagal tarptautinę teisę²⁶³.

JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtino alternatyvų, labiau apibrėžtą požiūrį į ribotą valstybės imunitetą. JT valstybės imuniteto konvencija pateikia išimčių iš bendros valstybės imuniteto taisyklės sąrašą, leidžiantį atsiriboti nuo valstybės sandorių pobūdžio vertinimo kiekvienu konkrečiu atveju. Toks riboto imuniteto reguliavimas leidžia tiksliau atskirti viešo ir privatinio pobūdžio veiksmus ir atitinka šiuolaikines tendencijas²⁶⁴. Riboto imuniteto principą iš esmės taip pat detalizavo Europos Taryba 1972 m. priimdama Europos valstybės imuniteto konvenciją²⁶⁵, išsamius nacionalinius valstybės imuniteto

²⁶¹ 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 33-56.

²⁶² FOX, H. *The Law <...>*, p. 513-518; HAFNER, G; KOHEN, M. G.; BREAU, S. *State <...>*, p. 31-40.

²⁶³ FOX, H. *The Law <...>*, p. 530.

²⁶⁴ FOX, H. *The Law <...>*, p. 531.

²⁶⁵ Europos valstybės imuniteto konvencijos 4-12 str.

įstatymus priėmusios ir, ko gero, valstybės imuniteto srityje labiausiai pažengusios valstybės: JAV²⁶⁶, Jungtinė Karalystė²⁶⁷, Australija²⁶⁸.

Svarbiausia JT valstybės imuniteto konvencijos išimtis iš bendros valstybės imuniteto taisyklės yra skirta apriboti valstybių imunitetą komerciniuose sandoriuose²⁶⁹. Kritinė „komercinio sandorio“ sąvoka apibrėžiama kaip: (i) bet kokia komercinė sutartis ar sandoris dėl prekių pardavimo ar paslaugų teikimo; (ii) bet kokia paskolos sutartis ar kitas finansinio pobūdžio sandoris, įskaitant bet kokią garantinę ar kompensavimo prievolę, susijusią su tokia paskola ar sandoriu; (iii) bet kokia kitokia komercinio, pramoninio, prekybinio ar profesinio pobūdžio sutartis ar sandoris, bet ne darbo sutartis²⁷⁰.

Paminėtos JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos pateikia pagrindinius komercinių sandorių pavyzdžius, leidžiančius aiškiai atskirti sritis, kuriose valstybė negali naudotis imunitetu. Kita vertus, komercinio sandorio apibrėžimas palieka erdvę individualiam sandorio komerciškumo vertinimui. Sprendžiant, ar sutartis ar sandoris yra komercinis sandoris JT valstybės imuniteto konvencijos prasme, pirmiausia reikia vadovautis, kaip reikalauja šiandieninėje praktikoje dominuojantis požiūris, sutarties ar sandorio pobūdžiu. Į sutarties ar sandorio tikslą turėtų būti atsižvelgiama tik esant išimtinėm aplinkybėm: (i) jeigu sutarties ar sandorio šalys susitarė dėl tokio jų sandorio kvalifikavimo arba (ii) jeigu to reikalauja teismo vietos valstybės praktika²⁷¹.

Kita kritinė riboto imuniteto principą detalizuojanti JT valstybės imuniteto konvencijos taisyklė apriboja valstybės imunitetą darbo santykiuose. Valstybė negali naudotis imunitetu ginčiuose, kurie kyla iš darbo sutarčių dėl darbo, kuris visas arba iš dalies yra atliekamas teismo vietos valstybės

²⁶⁶ 1976 m. JAV Užsienio suverenų imunitetų įstatymo 1605 str.

²⁶⁷ 1977 m. Jungtinės Karalystės Valstybės imuniteto įstatymo 3-11 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/33>>.

²⁶⁸ 1985 m. Australijos Užsienio valstybių imunitetų įstatymo 11-20 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.comlaw.gov.au/Details/C2010C00145>>.

²⁶⁹ JT valstybės imuniteto konvencijos 10 str. 1 d.

²⁷⁰ JT valstybės imuniteto konvencijos 2 str. 1 d. c punktas.

²⁷¹ JT valstybės imuniteto konvencijos 2 str. 2 d.

teritorijoje, išskyrus JT valstybės imuniteto konvencijos 11 str. apibrėžtas išimtis, užtikrinančias valstybės suverenių interesų apsaugą darbo teisiniuose santykiuose.

Valstybė taip pat negali remtis imunitetu ginčiuose dėl piniginės kompensacijos už asmens gyvybės atėmimą ar sveikatos sužalojimą, žalą materialiam turtui ar jo praradimą, padarytą veiksmu ar neveikimu, kuris yra priskirtinas valstybei, jei veiksmas ar neveikimas visas ar iš dalies buvo atliktas kitos valstybės teritorijoje ir už veiksma ar neveikimą atsakingas asmuo veiksmo ar neveikimo metu buvo tos valstybės teritorijoje²⁷². Svarbu pažymėti, kad JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga rodo, kad ginčiuose dėl valstybės civilinės atsakomybės imunitetas neturėtų būti taikomas nepaisant to, ar žalą valstybė padarė *acta jure imperii*, ar *acta jure gestionis* veiksmis²⁷³.

Valstybė negali remtis imunitetu nuo užsienio teismų jurisdikcijos ir ginčiuose dėl turto valdymo²⁷⁴, intelektinės nuosavybės²⁷⁵ ir dalyvavimo juridiniuose asmenyse²⁷⁶.

Valstybė, kuriai priklauso laivas ar kuri valdo laivą, negali kitos valstybės teisme remtis imunitetu ginčiuose dėl to laivo valdymo, jei ieškinio priežasties atsiradimo metu laivas buvo naudojamas kitais nei valdžios nekomerciniais tikslais, nebent šalys yra susitarusios kitaip²⁷⁷. Ši išimtis netaikoma karo laivams, karo laivyno pagalbiniais laivams, taip pat kitiems valstybei priklausantiems ar jos valdomiems laivams, kurie naudojami išimtinai valdžios nekomerciniais tikslais²⁷⁸.

JT valstybės imuniteto konvencija taip pat apriboja valstybės imunitetą ginčiuose dėl arbitražinių susitarimų. Jei valstybė su užsienio fiziniu ar juridiniu asmeniu raštu susitaria arbitražui perduoti ginčus dėl komercinio sandorio, jei arbitražiniame susitarime nenumatyta kitaip, ji negali kitos valstybės teisme

²⁷² JT valstybės imuniteto konvencijos 12 str.

²⁷³ 1991 m. TTK projekto komentaras, p. 45.

²⁷⁴ JT valstybės imuniteto konvencijos 13 str.

²⁷⁵ JT valstybės imuniteto konvencijos 14 str.

²⁷⁶ JT valstybės imuniteto konvencijos 15 str. 1 d.

²⁷⁷ JT valstybės imuniteto konvencijos 16 str. 1 d.

²⁷⁸ JT valstybės imuniteto konvencijos 16 str. 2 d.

remtis imunitetu ginče dėl arbitražinio susitarimo galiojimo, aiškinimo ir taikymo, arbitražo procedūros, arbitražinio sprendimo įvykdymo atidėjimo patvirtinimo²⁷⁹.

JT valstybės imuniteto konvencija nustato skirtingus režimus valstybės imunitetui nuo užsienio teismų jurisdikcijos ir nuo užtikrinimo ir vykdymo veiksmų (angl. *measures of constraint*). JT valstybės imuniteto konvencija numato šiek tiek skirtingas taisykles užtikrinimo veiksams iki teismo sprendimo priėmimo (18 str.) ir vykdymo veiksams po jo priėmimo (19 str.).

Valstybės turtui iki kitos valstybės teismo sprendimo priėmimo negali būti taikomos jokios užtikrinimo priemonės, tokios kaip areštas ar vykdymo priemonės, išskyrus atvejus, kai ir tiek, kiek valstybė aiškiai sutiko dėl tokių priemonių taikymo arba valstybė paskyrė arba atidėjo turtą, skirtą patenkinti reikalavimus, dėl kurių kilo ginčas²⁸⁰. Valstybės sutikimas gali būti išreikštas tarptautine sutartimi, arbitražiniu susitarimu arba rašytine sutartimi, deklaracija arba rašytiniu pranešimu teismui, kai tarp šalių kyla ginčas²⁸¹.

Nustatydamą analogiškas taisykles dėl valstybės imuniteto nuo vykdymo veiksmų po teismo sprendimo priėmimo²⁸², JT valstybės imuniteto konvencija įtvirtina vieną svarbią papildomą išimtį. Pagal ją, valstybės turtui po teismo sprendimo priėmimo gali būti taikomos suvaržymo priemonės, jei nustatoma, kad tas turtas yra specialiai naudojamas valstybės ar skirtas jos naudojimui kitais nei valdžios nekomerciniais tikslais ir yra teismo vietos valstybės teritorijoje, su sąlyga, kad suvaržymo priemonės po teismo sprendimo priėmimo gali būti taikomos tik tam turtui, kuris susijęs su dariniu, kurio atžvilgiu buvo pradėtas teismo procesas²⁸³.

JT valstybės imuniteto konvencijos pagrindinių nuostatų analizė leidžia teigti, ji gali padidinti neapibrėžtumu pasižyminčios tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, teisei yra būtinos jos apibrėžtumą užtikrinančios priemonės. Pagrindinės JT valstybės

²⁷⁹ JT valstybės imuniteto konvencijos 17 str.

²⁸⁰ JT valstybės imuniteto konvencijos 18 str.

²⁸¹ JT valstybės imuniteto konvencijos 18 str. a punktas.

²⁸² JT valstybės imuniteto konvencijos 19 str.

²⁸³ JT valstybės imuniteto konvencijos 19 str. c punktas.

imuniteto konvencijos nuostatos atspindi plačią bendrą valstybių praktiką, analizuotą TTK, – kodifikuoja tarptautinius papročius. Tai JT valstybės imuniteto konvencija daro būdu, kuris taip pat leidžia padidinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą. Pirmiausia JT valstybės imuniteto konvencijoje apibrėžiama bendra valstybių teisė į imunitetą, išskleidant teisės praktikoje ir doktrinoje pasitaikančias nuomones, kad valstybės imuniteto taikymas yra valstybių pasirinkimo reikalas. JT valstybės imuniteto konvencija aiškiu ir praktišku būdu detalizuoja šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje įsitvirtinusį riboto valstybės imuniteto principą. Valstybių imunitetą privatinio pobūdžio santykiuose ji apriboja ne numatydamą abstrakčius privatinų santykių kriterijus, bet praktiškai aiškesniu būdu – sąrašo principu įvardindama sritis, kuriose valstybės negali naudotis imunitetu. JT valstybės imuniteto konvencija taip pat sureguliuoja išimtis iš valstybės imuniteto nuo užtikrinimo ir vykdymo veiksmų. Toks detalus, sąrašo principu pagrįstas reguliavimas, iki minimumo sumažina vertinamųjų kriterijų, leidžia užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą ir kartu – teisiškumą.

3.4. JT valstybės imuniteto konvencijos praktinė reikšmė

JT valstybės imuniteto konvencija šiuo metu nėra įsigaliojusi. Todėl ji nėra formalią teisinę galią turinti tarptautinė sutartis kaip tarptautinės teisės šaltinis TTT statuto 38 str. 1 d. a punkto prasme. Tačiau tai nereiškia, kad ji neturi reikšmės tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniams ir valstybės imuniteto taikymo praktikai. Siekiant atskleisti JT valstybės imuniteto konvencijos reikšmę tarptautinei valstybės imuniteto teisei ir ypač jos teisiškumui, svarbu išanalizuoti kaip į konvenciją žiūri tarptautinė bendrija, koks vaidmuo jai priskiriamas teisės doktrinoje, ar ir kaip į ją atsižvelgiama tarptautinių ir nacionalinių teismų praktikoje. Kad ir kas būtų numatyta JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatose, kad ir kokie būtų jos tikslai, būtų sudėtinga pripažinti jos poveikį tarptautinės valstybės imuniteto teisės

apibrėžtumui, jei praktikoje ji nepakeitė tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymo, nepadėjo geriau suprasti tarptautinės teisės reikalavimų.

Nors ir neįsigaliojusi, JT valstybės imuniteto konvencija yra pirmoji ir kol kas vienintelė priimta universali tarptautinė sutartis valstybės imuniteto srityje. Jos priėmimas yra ilgo ir nuoseklaus proceso TTK ir JT Generalinės Asamblėjos Šeštajame komitete, pagrįsto išsamia valstybių praktikos analize, rezultatas. Galutinis JT valstybės imuniteto konvencijos tekstas atspindi ilgose diskusijose tarp valstybių pasiektą kompromisą. Ji sulaukė plataus valstybių pritarimo JT Generalinėje Asamblėjoje. Todėl JT valstybės imuniteto konvenciją galima laikyti universaliu tarptautinės valstybės imuniteto teisės standartu.

Palaikymo JT valstybės imuniteto konvencija sulaukė ir kitose tarptautinėse organizacijose. Europos Tarybos narės, priėmusios Europos valstybės imuniteto konvenciją, išreiškė požiūrį, kad JT valstybės imuniteto konvencija turi pakeisti Europos Tarybos sukurtą valstybės imuniteto režimą. Šios valstybės išreiškė ketinimą prisijungti prie JT valstybės imuniteto konvencijos. Europos valstybės imuniteto konvencijos dalyvės išreiškė poziciją, kad geriausia būtų joms konvenciją denonsuoti, kai įsigalios JT valstybės imuniteto konvencija²⁸⁴. Nuosekliai JT valstybės imuniteto konvencijos rengimą ir priėmimą palaikė ir Azijos-Afrikos teisinis konsultacinis komitetas²⁸⁵. Visa tai patvirtina globalų supratimą, kad JT valstybės imuniteto konvencija kodifikuoja tarptautinę paprotinę teisę ir taip suteikia tarptautinei valstybės imuniteto teisei apibrėžtumo – padidina jos teisiškumą.

Dėl didelės JT valstybės imuniteto konvencijos praktinės reikšmės neabejojama teisės doktrinoje. Autoritetingos tarptautinės diplomatinės teisės ekspertės Eileen Denza nuomone, ilgas JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo procesas realistiniu požiūriu ir rūpesčiu nacionaliniais interesais yra

²⁸⁴ Europos valstybės imuniteto konvencijos šalyse. *Antrojo neformalus susitikimo 2006 m. kovo 23 d. preliminari ataskaita* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dlapil/cahdi/Source/News/Outcome_EN.pdf>.

²⁸⁵ YANG, X. *State <...>*, p. 454.

panašus į universalaus pripažinimo sulaukusios 1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių rengimą. Šis procesas leidžia optimistiškai tikėtis, kad JT valstybės imuniteto konvencija sulauks plataus tarptautinės bendrijos pripažinimo²⁸⁶.

Didelę praktinę reikšmę JT valstybės imuniteto konvencijai suteikė 2012 m. pirmąją valstybės imuniteto bylą išnagrinėjęs autoritetingasis TTT. *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT sprendė ginčą pagal Vokietijos ieškinį Italijai dėl to, kad pastarosios teismai, įgyvendindami jurisdikciją Vokietijos atžvilgiu ir pripažindami graikų teismų sprendimus prieš Vokietiją, o kitos institucijos – areštuodamos Vokietijai priklausantį nekilnojamąjį turtą, pažeidė tarptautinėje teisėje įtvirtintą Vokietijos imunitetą. Kadangi tarp ginčo šalių nebuvo galiojančių sutarčių, reguliuojančių valstybės imuniteto klausimus, TTT kaip pagrindiniu šaltiniu šioje byloje rėmėsi tarptautiniais papročiais.

TTT pripažino JT valstybės imuniteto konvencijos fundamentalią praktinę reikšmę tarptautinei valstybės imuniteto teisei. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimas ir priėmimas TTT patvirtino valstybės imuniteto tarptautinį teisinį pobūdį. TTT pripažino JT valstybės imuniteto konvencijos praktinę reikšmę tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniams. TTT nuomone, JT valstybės imuniteto konvencija yra reikšminga, nes jos nuostatos ir jų priėmimo ir įgyvendinimo procesas atskleidžia tarptautinės paprotinės teisės turinį. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimas ir priėmimas atskleidžia valstybių praktiką valstybės imuniteto srityje kaip tarptautinio papročio elementą²⁸⁷.

JT valstybės imuniteto konvencijai *Jurisdikcinių imunitetų* byloje suteiktą reikšmę iliustruoja TTT argumentai dėl to, ar tarptautinė teisė apriboja valstybės imunitetą *jus cogens* normų pažeidimo atveju. Pripažindamas, kad tarptautinė paprotinė teisė tokio valstybės imuniteto apribojimo nenustato, teismas pabrėžė, kad atitinkama išimtis iš valstybės imuniteto taisyklės nebuvo įtraukta į JT valstybės imuniteto konvenciją, nors ją rengiant šis klausimas

²⁸⁶ DENZA, Eileen. *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 3.

²⁸⁷ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 55, 66 pastr.

buvo iškeltas. TTT nuomone, JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas rodo, kad valstybės neižvelgė atitinkamo apribojimo tarptautinėje paprotinėje teisėje²⁸⁸.

Panašią reikšmę TTT suteikė JT valstybės imuniteto konvencijos 19 str., draudžiančiam į užsienio valstybės turtą nukreipti teismo sprendimų vykdymą, išskyrus turtą, kuris yra naudojamas kitais nei vyriausybiniais nekomerciniais tikslais, arba kai valstybė aiškiai sutiko su teismo sprendimo vykdymu arba išskyrė konkretų turtą teisme reiškiamų reikalavimų patenkinimui. Apžvelgęs valstybių praktiką paminėtu aspektu TTT pripažino, kad JT valstybės imuniteto konvencijos 19 str. tą praktiką atitinka. Dėl to TTT pritarė Vokietijos argumentams, kad paminėtoje apimtyje JT valstybės imuniteto konvencijos 19 str. turėtų būti remiamasi kaip tarptautinę paprotinę teisę kodifikuojančia nuostata²⁸⁹.

Didelę reikšmę JT valstybės imuniteto konvencija įgijo kito autoritetingo tarptautinio teismo – EŽTT – praktikoje. EŽTT nuosekliai vadovaujasi JT valstybės imuniteto konvencija kaip tarptautinės paprotinės teisės valstybės imuniteto srityje kodifikacija. Poziciją valstybės imuniteto srityje EŽTT suformulavo sprenddamas ar EŽTK dalyvės, taikydamos užsienio valstybėms imunitetą, nepažeidžia EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtintos teisės kreiptis į teismą.

EŽTT laikosi pozicijos, kad JT valstybės imuniteto konvencija yra pagrįsta valstybių praktikos analize ir todėl atspindi tarptautinę paprotinę teisę. EŽTT suformulavo nuoseklią praktiką dėl JT valstybės imuniteto konvencijos reikšmės. EŽTT įsitikinimu, 1991 m. JT valstybės imuniteto konvencijos projekte ir JT valstybės imuniteto konvencijoje įtvirtintos nuostatos gali būti privalomos net jos neratifikavusioms valstybėms kaip esamus tarptautinius papročius kodifikuojantis arba naujus tarptautinius papročius sukuriantis šaltinis, jei valstybės toms nuostatomis neprieštaravo²⁹⁰.

²⁸⁸ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 289 pastr.

²⁸⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 116-118 pastr.

²⁹⁰ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 66, 68 pastr.; 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją (peticijos Nr. 156/04)*, 66 pastr. [interaktyvus].

Tai, ar valstybė neprieštaravo JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatom, EŽTT nustato vertindamas, ar valstybės neprieštaravo 1991 m. valstybės imuniteto konvencijos projekto nuostatom, ar nebalsavo prieš JT valstybės imuniteto konvenciją ją priimant, ar pasirašė ir ratifikavo JT valstybės imuniteto konvenciją²⁹¹.

Vadovaudamasis paminėtu principiniu požiūriu į JT valstybės imuniteto konvencijos reikšmę, EŽTT pripažino tarptautinę paprotinę teisę kodifikuojančių JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatų privalomumą įvairiais aspektais. EŽTT bylose *Cudak prieš Lietuvą*²⁹² ir *Sabeh el Leil prieš Prancūziją*²⁹³ pripažino, kad, atitinkamai, Lietuva ir Prancūzija turėjo laikytis JT valstybės imuniteto konvencijos 11 str. kodifikuotų nuostatų, apribojančių valstybių imunitetą ginčiuose, kylančiuose iš darbo santykių. Byloje *Wallishauser prieš Austriją* EŽTT pripažino, kad Austrijai buvo privalomos JT valstybės imuniteto konvencijos 22 str. kodifikuotos nuostatos, reguliuojančios procesinių dokumentų įteikimą užsienio valstybėms²⁹⁴. Byloje *Oleynikov prieš Rusiją* EŽTT pripažino, kad JT valstybės imuniteto konvencijoje kodifikuotos nuostatos bendrai įpareigojo Rusijos teismus vertinti, iš kokio pobūdžio santykių kyla jų nagrinėjamas ginčas prieš užsienio valstybę²⁹⁵.

JT valstybės imuniteto konvencija plačiai remiasi ne tik tarptautiniai, bet ir nacionaliniai teismai. Kai kuriose valstybėse JT valstybės imuniteto konvencija iš esmės pakeitė požiūrį į valstybės imunitetą ir nulėmė absoliutaus imuniteto virsmą ribotu imunitetu. Pavyzdžiui, Japonijos Aukščiausiasis Teismas remdamasis JT valstybės imuniteto konvencija pripažino, kad pagal tarptautinę paprotinę teisę šalys nebegali naudotis imunitetu privatinės teisės reguliuojamoje ir verslo veikloje²⁹⁶.

Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-112194?TID=mpmcdzbbhf>>.

²⁹¹ EŽTT. 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 69 pastr.

²⁹² EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 67 pastr.

²⁹³ EŽTT. 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją (peticijos Nr. 34869/05)*, 57 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-105378?TID=mpmcdzbbhf>>.

²⁹⁴ EŽTT. 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 66 pastr.

²⁹⁵ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 72 pastr.

²⁹⁶ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law <...>*, p. 163.

Jungtinės Karalystės teismų praktikoje JT valstybės imuniteto konvencija taip pat remiamasi kaip tarptautinės paprotinės teisės valstybės imuniteto srityje kodifikacija. 2006 m. tuo metu Jungtinės Karalystės aukščiausiosios instancijos teismo funkcijas vykdę Lordų rūmai byloje *Jones v. Saudo Arabijos Karalystės Vidaus reikalų ministerija* pasirėmė JT valstybės imuniteto konvencija taikydami imunitetą Saudo Arabijos pareigūnams dėl joje vykusiais kankinimais padarytos žalos atlyginimo. Šioje byloje patvirtinta pozicija, kad JT valstybės imuniteto konvencijos egzistavimas ir priėmimas JT po ilgo ir kruopštaus TTK ir JT *Ad hoc* komiteto dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų darbo autoritetingai atskleidžia tarptautinį požiūrį į šią sritį. Lordų rūmai pabrėžė, kad JT valstybės imuniteto konvencija kodifikavo valstybės imuniteto teisę ir nepaisant embrioninio konvencijos statuso, joje yra „išdėstyta autoritetingiausias prieinamas dabartinio tarptautinio valstybės imuniteto ribų civilinėse bylose supratimas“²⁹⁷.

Panašiai į JT valstybės imuniteto konvenciją žiūrima ir Naujosios Zelandijos teismų praktikoje. Naujosios Zelandijos Aukštasis Teismas civilinėje byloje *Fang ir kt. prieš Jiang ir kt.* JT valstybės imuniteto konvencija pasirėmė taikydamas imunitetą užsienio valstybės pareigūnui dėl kankinimu padarytos žalos atlyginimo. Naujosios Zelandijos teismas vadovavosi JT valstybės imuniteto konvencija kaip „labai nauja tautų sutarimo išraiška“²⁹⁸.

JT valstybės imuniteto konvenciją sprenddami valstybės imuniteto bylas savo argumentuose mini ir Lietuvos teismai. Pavyzdžiui, LAT byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada* nurodė, kad ginče aktualus JT valstybės imuniteto konvencijos 11 str. apriboja valstybės imunitetą darbo santykiuose²⁹⁹. Lietuvos apeliacinis teismas byloje *V. J. K. v. Rusijos*

²⁹⁷ Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai. 2006 m. birželio 14 d. sprendimas byloje *Jones v. Saudo Arabijos Karalystės Vidaus reikalų ministerija*, Nr. [2006] UKHL 26, 8, 26, 44 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060614/jones.pdf>>.

²⁹⁸ DE WET, Erika, VIDMAR, Jure. *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 141.

²⁹⁹ LAT Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada*.

*Federacija*³⁰⁰ ir *Z. V. L. ir B. P. v. Rusijos Federacija*³⁰¹ pacitavo JT valstybės imuniteto konvencijos 5 str., įtvirtinantį bendrą valstybių teisę į imunitetą, ir 7 str., numatantį, kad valstybė negali remtis imunitetu, kai aiškiai sutiko su teismo jurisdikcijos įgyvendinimu. Vis dėlto nei vienoje iš paminėtų bylų Lietuvos teismai JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatomis nesivadovavo – ginčus sprendė ne taip, kaip reikalavo šios konvencijos nuostatos³⁰².

Išanalizuota praktika leidžia daryti išvadą, kad JT valstybės imuniteto konvencijos tikslas – padidinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą – buvo bent iš dalies pasiektas nepaisant to, kad ji taip ir neįsigaliojo. Valstybės iš tiesų aktyviai taiko JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatas kaip tarptautinių valstybės imuniteto papročių kodifikaciją. Toks statusas JT valstybės imuniteto konvencijai suteikiamas ir autoritetingiausių tarptautinių teismų – TTT ir EŽTT – praktikoje. JT valstybės imuniteto konvencijos autoritetą pripažįsta ir tarptautinės organizacijos, tokio požiūrio laikomasi ir teisės doktrinoje. Visa tai reiškia padidėjusį tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą ir atitinkamai išaugusio teisiškumo įrodymą pagal pragmatinį teisės supratimą.

³⁰⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. K. v. Rusijos Federacija*.

³⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *Z. V. L. ir B. P. v. Rusijos Federacija*.

³⁰² Žr. šio darbo 1.4 dalį.

4. TTT SPRENDIMO *JURISDIKCINIŲ IMUNITETŲ* BYLOJE REIKŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI

4.1. TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje kontekstas

Pagrindinis ir autoritetingiausias tarptautinis teismas – TTT – yra išsprendęs ginčų ir pateikęs išaiškinimų daugybėje tarptautinės teisės sričių. Tačiau nuo veiklos pradžios 1946 m. iki 2012 m. sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje šis teismas iš esmės nenagrinėjo tarptautinės valstybės imuniteto teisės problemų. Siekiant atskleisti, kaip šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės paveikė šios tarptautinės teisės srities teisiškumą, svarbu į pirmąjį TTT sprendimą valstybės imuniteto klausimais pažvelgti atidžiau – atskleisti, kokiame kontekste jis buvo priimtas, kodėl iš viso TTT galėjo pasisakyti valstybės imuniteto klausimais, kokie konceptualūs klausimai buvo iškelti byloje ir kokį požiūrį į šiuolaikinę tarptautinę valstybės imuniteto teisę suformulavo teismas.

Pirmiausia svarbu pažymėti, kokiais atvejais ir kaip TTT gali daryti įtaką tarptautinei valstybės imuniteto teisei. Kaip minėta, tarptautinėje teisėje nėra teisminės institucijos, kuri turėtų universalią privalomą jurisdikciją spręsti tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip ir kitų tarptautinės teisės sričių, klausimus. TTT ginčus gali spręsti tik tada, kai valstybės – ginčo šalys – sutinka su privaloma teismo jurisdikcija. Valstybės tokią savo valią gali išreikšti dalyvaudamos tarptautinėje sutartyje, numatančioje ginčų sprendimą TTT, pripažindamos privalomą TTT jurisdikciją arba kitokiu susitarimu³⁰³. TTT taip pat gali teikti formaliai neprivalomo pobūdžio konsultacines išvadas, jei to prašo JT Generalinė Asamblėja ar Saugumo Taryba, kitos JT institucijos ir specializuotosios agentūros³⁰⁴. Taigi TTT tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimais gali pasisakyti tik tais atvejais, kai su valstybių sutikimu

³⁰³ TTT statuto 36 str. 1 ir 2 d.

³⁰⁴ TTT statuto 65 str. 1 d.

sprendžia ginčus tarp jų arba paprašytas JT institucijų teikia konsultacines išvadas.

Ginčą tarp Vokietijos ir Italijos dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimų TTT spręsti galėjo, nes abi ginčo šalys dalyvavo Europos konvencijoje dėl taikaus ginčų sprendimo, numatančioje ginčų sprendimą TTT³⁰⁵. Šios konvencijos 1 str. leidžia jos šalims perduoti TTT spręsti visus tarptautinius teisinius ginčus, kurie gali iškilti tarp jų, įskaitant ginčus dėl tarptautinės sutarties aiškinimo, bet kurio tarptautinės teisės klausimo, kokio nors fakto, kuris, jeigu būtų ištirtas, būtų laikomas tarptautinio įsipareigojimo pažeidimu, reparacijų už tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą pobūdžio ar dydžio.

Vokietija TTT prašė pripažinti, kad Italija pažeidė tarptautinės teisės nustatytas pareigas nepaisydama Vokietijos jurisdikcinio imuniteto, kadangi leido savo teismuose Vokietijai reikšti ieškinius dėl Trečiojo Reicho Antrojo pasaulinio karo metu padarytų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų. Vokietija prašė TTT pripažinti, kad Italija pažeidė Vokietijos jurisdikcinį imunitetą ir nukreipdama vykdymo veiksmus į *Villa Vigoni*, Vokietijos pastatą, naudojamą valstybiniais nekomerciniais tikslais, taip pat pripažindama ir leisdama vykdyti Graikijos teismų sprendimus, priimtus dėl panašių Vokietijos padarytų tarptautinės teisės pažeidimų, vykdytinais Italijoje³⁰⁶. Taigi Vokietija iškelė Italijos atsakomybės už tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimus klausimą.

Ypatingą reikšmę turi nacionaliniuose teismuose prieš Vokietiją nagrinėtų bylų, dėl kurių buvo pradėta byla TTT, faktinės aplinkybės. Visose nacionalinių teismų bylose buvo keliamas klausimas dėl Vokietijos atsakomybės už Graikijos ir Italijos teritorijose nacių padarytus pamatinių tarptautinės teisės normų pažeidimus. 2004 m. kovo 11 d. sprendimu Italijos Kasacinis Teismas (ital. *Corte di Cassazione*) pripažino, kad Italijos teismai

³⁰⁵ 1957 m. Europos konvencija dėl taikaus ginčų sprendimo. CETS Nr. 023 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680064586>>.

³⁰⁶ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 15 pastr.

turėjo jurisdikciją nagrinėti Italijos piliečio Luigi Ferrini ieškinį Vokietijai dėl kompensacijos už šios padarytus tarptautinės teisės pažeidimus. L. Ferrini 1944 m. nacių buvo deportuotas į Vokietiją, areštuotas ir iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos verčiamas dirbti amunicijos sandėlyje. Italijos Kasacinis Teismas nurodė, kad imunitetas netaikomas valstybei, kai ji yra įtariama padariusi tarptautinį nusikaltimą³⁰⁷. Vienai nacių nusikaltimų aukai sulaukus sėkmės byloje *Ferrini v. Vokietija*, Italijos teismuose buvo pareikšta daug panašių ieškinių Vokietijai. Italų teismai vėliau bent kelis kartus patvirtino byloje *Ferrini v. Vokietija* suformuluotą poziciją dėl valstybės imuniteto³⁰⁸.

Vokietija TTT taip pat skundėsi dėl Italijos teismų ir kitų institucijų veiksmų pripažįstant ir vykdant Graikijoje priimtus teismų sprendimus³⁰⁹. Italijos Kasacinis Teismas 2011 m. sausio 12 d. sprendimu patvirtino, kad Graikijos teismo sprendimas byloje *Voiotia prefektūra v. Vokietijos Federacinė Respublika* dėl reparacijų priteisimo nacių nusikaltimų aukoms yra vykdytinas Italijoje. Paminėtą bylą graikų teismuose pradėjo 1944 m. Distomo kaime Graikijoje nacių įvykdytų žudynių aukų artimieji. Jie reikalavo iš Vokietijos priteisti kompensaciją už žudynes ir turto praradimus. 2007 m. birželio 7 d. ieškovų reikalavimu vykdydamas italų apeliacinės instancijos teismo sprendimą, Italijos žemės registro Komo provincijos skyrius areštavo *Villa Vigoni*.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės tyrimų kontekste kartais dar minimi TTT 2002 m. sprendimas byloje *Kongo Demokratinė Respublika v. Belgija* (taip vadinamoje *Arešto orderio* byloje) ir 2008 m. sprendimas byloje *Džibutis v. Prancūzija (Byloje dėl kai kurių abipusės pagalbos baudžiamosios teisės reikaluose klausimų)*³¹⁰. Pirmojoje byloje TTT pripažino, kad Belgija pažeidė tarptautinėje paprotinėje teisėje įtvirtintą Kongo Demokratinės Respublikos užsienio reikalų ministro, kaip aukšto valstybės pareigūno (angl. *head of state*), imunitetą išduodama tarptautinį jo arešto orderį ir nepaisydama

³⁰⁷ Italijos Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 11 d. sprendimas <...>, 11 pastr.

³⁰⁸ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 27-29 pastr.

³⁰⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 30-35 pastr.

³¹⁰ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law* <...>, p. 100.

to, kad ministras buvo įtariamas karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmogiškumui³¹¹. Antrojoje byloje TTT pripažino, kad Prancūzija nepažeidė tarptautinėje paprotinėje teisėje įtvirtinto Džibučio užsienio reikalų ministro, kaip aukšto valstybės pareigūno, imuniteto įteikdama ministrui neprivalomą kvietimą atvykti liudyti baudžiamojoje byloje³¹². Abiejose paminėtose bylose buvo sprendžiami ne valstybės imunitetų, bet tarptautinėje paprotinėje teisėje atskirai reguliuojamų, į juos panašių valstybės vadovų imunitetų klausimai. Būtent valstybės imuniteto klausimais šiose bylose plačiau nepasisakyta. Todėl paminėti TTT sprendimai nėra itin reikšmingi tarptautinei valstybės imuniteto teisei.

4.2. Valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio problema

Jurisdikcinių imunitetų byloje TTT sprendė ne tik Vokietijos ir Italijos ginčą, bet ir vieną naujausių, svarbiausių ir teisės moksle populiariausių šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės problemų. Iki sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje priėmimo įvairių valstybių teismuose sparčiai gausėjo asmenų prieš užsienio valstybes inicijuotų bylų dėl pamatinių tarptautinės teisės normų – taip vadinamų *jus cogens* normų – pažeidimų. Todėl tarptautinėje bendrijoje kilo abejonė, ar pagal tarptautinę teisę valstybės imunitetas gali apsaugoti tokius pažeidimus padariusias valstybes. Iškeltas visai tarptautinei valstybės imuniteto teisei reikšmingas klausimas, dėl kurio trūko apibrėžtumo, – koks yra valstybės imuniteto ir valstybės atsakomybės santykis.

Paminėta problema nėra tik tarptautinės valstybės imuniteto teisės problema. Ji atspindi pokyčius visos tarptautinės teisės struktūroje. Tarptautinė teisė visuomet buvo pagrįsta vestfališkąja horizontalios tarptautinės bendrijos

³¹¹ TTT. 2002 m. balandžio 11 d. sprendimas *Arešto orderio byloje (Demokratinė Kongo Respublika v. Belgija)*, 47-71 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/121/8126.pdf>>.

³¹² TTT. 2008 m. birželio 4 d. sprendimas *Byloje dėl kai kurių abipusės pagalbos baudžiamosios teisės reikaluose klausimų (Džibutis v. Prancūzija)*, 157-200 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/121/8126.pdf>>.

idėja³¹³. Pagal šį modelį, tarptautinę bendriją sudaro suverenios nepriklausomos ir viena į kitos reikalus nesikišančios valstybės. Todėl tarptautinė teisė išreiškė abipusiškumą tarp valstybių ir negalėjo vienoms valstybėms primesti kitų valstybių reikalavimų³¹⁴.

XX a. antrojoje pusėje, ypač pabaigoje, valstybių įsipareigojimai ir atsakomybė pagal tarptautinę teisę stipriai išsiplėtė. Atsirado valstybių įsipareigojimų ne tik kitoms valstybėms, bet ir visai tarptautinei bendrijai ir fiziniams ir juridiniams asmenims. Tarptautinių baudžiamųjų teismų ir tribunolų steigimas, stipriai išsiplėtusi žmogaus teisių apsauga, nacionalinių teismų įgyvendinama universali jurisdikcija tarptautinių nusikaltimų atžvilgiu atspindėjo pokyčius tarptautinėje bendrijoje ir tarptautinėje teisėje. Dėl paminėtų pokyčių tarptautinėje teisėje pradėjo ryškėti vertikalios hierarchijos požymiai – normos ir principai, kurie turėtų turėti viršenybę prieš kitas tarptautinės teisės taisykles. Pokyčiai tarptautinės teisės struktūroje nulėmė, kad atsirado tokios koncepcijos kaip *jus cogens* normos, *erga omnes* įsipareigojimai, universali jurisdikcija ir reparacijos tarptautinių nusikaltimų aukoms³¹⁵.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje įsitvirtinusi *jus cogens* normų idėja reiškia, kad tam tikros vertybės tarptautinėje bendrijoje yra pamatinės, nejudinamos ir turi būti itin saugomos. Pirmąkart *jus cogens* normų samprata paminėta 1969 m. Vienos tarptautinių sutarčių konvencijoje. Konvencija *jus cogens* normas apibrėžė kaip imperatyvias bendrosios tarptautinės teisės normas – normas, kurios yra priimtos ir pripažintos tarptautinės valstybių bendrijos, kaip visumos, nuo kurių neleidžiama nukrypti ir kurios gali būti keičiamos tik vēlesnėmis tokio paties pobūdžio bendrosios tarptautinės teisės normomis. Tarptautinės sutarties prieštaravimas *jus cogens* normai buvo įtvirtintas kaip absoliutaus tarptautinės sutarties negaliojimo pagrindas³¹⁶.

³¹³ 1648 m. Vestfalijos taikos sutartimis Europos monarchai užbaigė ilgus tarpusavio karus ir padėjo pamatus modernioms tautinėms nepriklausomoms Europos valstybėms.

³¹⁴ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 1120.

³¹⁵ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law <...>*, p. 38-39.

³¹⁶ Vienos tarptautinių sutarčių konvencijos 53 str.

Atsiradus naujai imperatyviai tarptautinės bendrosios teisės normai, bet kokia tai normai prieštaraujanti sutartis tampa negaliojančia ir pasibaigia³¹⁷.

Jus cogens normų sampratą išplėtojo tarptautinę paprotinę teisę kodifikavęs TTK parengtas Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas. Valstybės turi pareigą imtis teisėtų priemonių siekdamas nutraukti bet koki sunkų *jus cogens* normų pažeidimą³¹⁸. Valstybėms draudžiama pripažinti situaciją, sukurtą sunkaus *jus cogens* normų pažeidimo, teisėta, taip pat teikti pagalbą išlaikant tokią situaciją³¹⁹.

Jus cogens normų sričiai būdingas neapibrėžtumas. Tarptautinėje teisėje neegzistuoja oficialus *jus cogens* normų sąrašas. Ar konkretus tarptautinės teisės principas ar norma turi *jus cogens* statusą, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia tarptautinę teisę taikantis subjektas. Argumentų apie konkrečias *jus cogens* normas galima rasti tarptautinių teismų (visų pirma, TTT, EŽTT) ir arbitražų praktikoje, taip pat teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, tarptautinėje teisminėje praktikoje *jus cogens* normomis buvo pripažinti jėgos naudojimo, genocido, prekybos vergais, piratavimo, kankinimų draudimai³²⁰. Niekas tarptautinėje teisėje taip pat aiškiai neapibrėžia, kaip konkrečiai pasireiškia *jus cogens* normų viršenybė prieš kitas tarptautinės teisės normas.

Didelis dėmesys *jus cogens* normoms ir jų taikymo neapibrėžtumas nulemia iššūkį šiuolaikinei tarptautinei valstybės imuniteto teisei. Daugybė valstybių yra pamynusios pamatines tarptautinės bendrijos vertybes, yra atsakingos už karo nusikaltimus, nusikaltimus žmogiškumui ir kitus sunkius tarptautinės teisės pažeidimus. Tokių pažeidimų aukos siekia apginti savo interesus prieinamomis teisinėmis priemonėmis ir prieinamose institucijose. Artimiausias, o dažnai – vienintelis kelias *jus cogens* pažeidimų aukoms ginti savo teises yra kreiptis į nacionalinius teismus. XX a. pab. nacionaliniuose teismuose pradėjo sparčiai gausėti bylų, kuriose asmenys reiškia reikalavimus

³¹⁷ Vienos tarptautinių sutarčių konvencijos 64 str.

³¹⁸ TTK. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas su komentarais. *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, Vol. II, Part Two, p. 113 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

³¹⁹ TTK. Valstybių atsakomybės <...>, p. 114.

³²⁰ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 126.

užsienio valstybėms (paprastai valdytoms totalitarinių režimų) dėl sunkių *jus cogens* normų pažeidimų.

Kaip humanizacijos įkvėptas atsakas į paminėtą tendenciją teisės doktrinoje ir teisminėje praktikoje gimė idėja, kad valstybės imunitetas negali apsaugoti valstybių, pažeidusių *jus cogens* normas. Tokia idėja paprastai yra grindžiama tuo, kad *jus cogens* normos, užimančios aukštesnę poziciją tarptautinės teisės hierarchijoje, turi viršenybę prieš valstybės imuniteto principą kaip žemesnės galios tarptautinės teisės sistemos elementą. Paminėtas valstybės imuniteto apribojimas taip pat yra grindžiamas tuo, kad *jus cogens* normų pažeidimas turėtų būti laikomas numanomu imuniteto nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos atsisakymu³²¹.

Žymiausi sprendimai, apriboję valstybės imunitetą bylose dėl *jus cogens* normų pažeidimų, buvo priimti Graikijos ir Italijos teismų. Graikijos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. byloje *Voiotia prefektūra v. Vokietijos Federacinė Respublika* pritaikė deliktinės atsakomybės išimtį iš valstybės imuniteto taisyklės ir iš Vokietijos priteisė žalą, kurią Antrojo pasaulinio karo metu okupuotoje Graikijoje civilių žudynėmis padarė vokiečių kariai³²². Graikijos teismo teisėjų mažuma, atsižvelgdama į Europos valstybės imuniteto konvenciją, laikėsi pozicijos, kad valstybė turi imunitetą dėl jos kariuomenės kitos valstybės teritorijoje atliktų veiksmų. Vis dėlto Graikijos Aukščiausiojo Teismo teisėjų dauguma padarė išvadą, kad Vokietija tokiomis aplinkybėmis imunitetu naudotis negalėjo dėl dviejų priežasčių. Pirma, imunitetas nėra absoliutus ir pagal tarptautinę paprotinę teisę, yra taikomas suverenaus arba viešo pobūdžio veiksams. Kadangi Vokietijos veiksmai pažeidė imperatyvias tarptautinės teisės normas, tai nebuvo *acta jure imperii* veiksmai. Antra, imperatyvios tarptautinės teisės normos pažeidimas reiškia numanomą imuniteto atsisakymą.

Jau minėtoje byloje *Ferrini v. Vokietija* Italijos teismai nagrinėjo ieškinį, kuriuo asmuo prašė priteisti iš Vokietijos žalą, patirtą, kai Antrojo pasaulinio

³²¹ YANG, X. *State <...>*, p. 429.

³²² FOX, H. *The Law <...>*, p. 583-584.

karo metais Italijoje jis buvo vokiečių kariuomenės pagrobtas ir deportuotas į Vokietiją prievartiniams darbams. Bylai pasiekus Italijos Kasacinį Teismą, šis pripažino, kad nusikaltimai, kuriuos įvykdė Vokietija, buvo sunkūs pamatinių žmogaus teisių, kurios saugomos *jus cogens* normomis, pažeidimai. Italijos Kasacinis Teismas pabrėžė, kad *jus cogens* normos yra tarptautinės teisinės sistemos viršūnėje, turi pirmenybę prieš visas kitas normas, tiek įtvirtintas teisės aktais, tiek paprotines savo pobūdžiu, ir konkrečiai prieš normas, numatančias imunitetus. Todėl konstatuota, kad Vokietija negali naudotis imunitetu, kai reiškiami civiliniai ieškiniai dėl sunkiais žmogaus teisių pažeidimais jos padarytos žalos atlyginimo³²³.

Italijos Kasacinio Teismo sprendimas byloje *Ferrini v. Vokietija* ir buvo vienas iš tariamų tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimų, paskatinusių Vokietiją TTT pradėti bylą prieš Italiją. Kaip minėta, po šio sprendimo Italijos teismuose buvo pradėta daugybė naujų procesų prieš Vokietiją dėl žalos, padarytos Antrojo pasaulinio karo metu, atlyginimo.

Idėja, kad tarptautinė teisė imunitetu nesaugo valstybių, padariusių *jus cogens* normų pažeidimus, turi palaikymą teisės doktrinoje. Alexanderio Orakhelashvili teigimu, valstybės imuniteto taikymas *jus cogens* normų pažeidėjoms iškreipia tarptautinės teisės normų hierarchiją, skatina nebaudžiamumą ir iš aukų atima vienintelę prieinamą jų teisių gynimo priemonę³²⁴. Lorna McGregor įsitikinimu, valstybių apsauga nuo atsakomybės už *jus cogens* normų pažeidimus vadovaujantis jų suverenitetu yra formali, atsieta nuo konteksto ir neatitinkanti šiuolaikinio suvereniteto supratimo³²⁵.

³²³ DE SENA, Pasquale; DE VITTOR, Francesca. State Immunity and Human Rights: The Italian Supreme Court Decision on the Ferrini Case. *European Journal of International Law*, 2005, Vol. 16, No. 1, p. 93, 101 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/16/1/291.pdf>>.

³²⁴ ORAKHELASHVILI, Alexander. State Immunity and Hierarchy of Norms: Why the House of Lords Got It Wrong. *European Journal of International Law*, 2007, Vol. 18, No. 5, p. 955-970 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/18/5/955.full.pdf+html>>.

³²⁵ MCGREGOR, Lorna. Torture and State Immunity: Deflecting Impunity, Distorting Sovereignty. *European Journal of International Law*, 2008, Vol. 18, No. 5, p. 918 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/18/5/244.pdf>>.

Taigi *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT susidūrė su konceptualia ir nauja šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės problema. TTT vertino nacionalinių teismų praktikoje ir teisės doktrinoje atsiradusią idėją, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė negali saugoti valstybių, padariusių *jus cogens* normų pažeidimus. Šios idėjos šalininkų nuomone, tokio valstybės imuniteto apribojimo reikalauja šiuolaikinės tarptautinės teisės normų hierarchija ir fundamentalių tarptautinės bendrijos vertybių apsauga.

4.3. TTT požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę

Jurisdikcinių imunitetų byloje TTT atskleidė kelis svarbius tarptautinės valstybės imuniteto teisės aspektus. TTT pateikė svarbių išaiškinimų apie bendrą visos tarptautinės valstybės imuniteto teisės statusą, šios tarptautinės teisės srities šaltinius, valstybės imuniteto, kaip instituto, pobūdį, konkrečias valstybės imuniteto taisykles. Būtina apžvelgti tuos išaiškinimus, kurie gali būti reikšmingi vertinant šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą.

TTT sprendimas tarptautinei valstybės imuniteto teisei yra reikšmingas pirmiausia konceptualiu požiūriu, nes patvirtino šios tarptautinės teisės srities egzistavimą. TTT patvirtino tarptautinį teisinį valstybės imuniteto pobūdį. Kaip atspirties tašku savo argumentams teismas pasirinko TTK išvadą, kad valstybės imunitetas yra „bendra tarptautinės paprotinės teisės taisyklė, įsitvirtinusi dabartinėje valstybių praktikoje“. TTT atkreipė dėmesį į tai, kad tiek reikalaujamos imuniteto sau, tiek taikydamos jį kitoms valstybėms, valstybės remiasi tuo, kad tarptautinė teisė numato teisę į imunitetą ir atitinkamą kitų valstybių pareigą tą imunitetą gerbti³²⁶.

Antra, patvirtinęs tarptautinį teisinį valstybės imuniteto pobūdį, *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT atskleidė šios tarptautinės teisės srities šaltinių problematiką. Teismas patvirtino, kad tarp valstybių nesant galiojančių

³²⁶ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 56 pastr.

valstybės imuniteto klausimus reguliuojančių sutarčių, pamatiniu tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniu yra tarptautiniai papročiai³²⁷.

TTT taip pat pateikė svarbias gaires, kaip identifikuoti tarptautinius papročius būtent valstybės imuniteto srityje. TTT požiūriu, reikšmingos valstybių praktikos reikia ieškoti nacionalinių teismų sprendimuose dėl to, ar užsienio valstybės turi imunitetą, valstybių nacionaliniuose įstatymuose, priimtuose reguliuoti valstybės imuniteto klausimus, valstybių reikalavimuose užsienio teismams taikyti joms imunitetą, pareiškimuose dėl išsamios TTK atliktos valstybės imuniteto studijos ir pareiškimuose, padarytuose priimant JT valstybės imuniteto konvenciją. Valstybių *opinio juris* atspindi jų argumentai, kad jos turi teisę į imunitetą būtent pagal tarptautinę teisę, taip pat valstybių, taikančių imunitetą užsienio valstybėms, argumentai, kad jos tai daro įpareigos tarptautinės teisės.

Sprendamas dėl to, ar valstybės imunitetas turi tarptautinio papročio statusą, TTT didelį svorį suteikė JT valstybės imuniteto konvencijai. TTT įsitikinimu, kad valstybės imunitetas yra tarptautinės paprotinės teisės taisyklė, patvirtina rengiant JT valstybės imuniteto konvenciją TTK atlikta valstybių nacionalinių teismų praktikos ir nacionalinių įstatymų analizė, taip pat valstybių komentarai, išsakyti JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo metu³²⁸. JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatomis kaip tarptautinės paprotinės teisės atspindžiu TTT plačiai rėmėsi ir sprendamas konkrečius valstybės imuniteto klausimus³²⁹. TTT išsakyti argumentai leidžia teigti, kad JT valstybės imuniteto konvenciją savo esme jis laiko tarptautinės paprotinės teisės kodifikacija.

Trečia, *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT atskleidė procesinį valstybės imuniteto principo pobūdį. TTT pabrėžė, kad taip vadinama imunitetų teisė reguliuoja jurisdikcijos įgyvendinimą konkrečių veiksmų atžvilgiu ir dėl to yra visiškai skirtinga nuo materialinės teisės, kuri numato, ar tie veiksmai yra

³²⁷ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 55 pastr.

³²⁸ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 56 pastr.

³²⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 116-118 pastr.

teisėti³³⁰. Todėl teismai valstybės imuniteto klausimą turi išspręsti prieš pereidami prie bylos esmės³³¹. Tai – esminė TTT sprendimo išvada, pagal kurią, valstybės imuniteto taikymas nėra materialinės teisės klausimas ir neturi reikšmės ginčo esmei. Šis teismo požiūris *Jurisdikcinių imunitetų* byloje turėjo praktinę reikšmę dviem aspektais. Pirma, procesinis valstybės imuniteto pobūdis nulėmė, kad TTT byloje taikė tarptautinės valstybės imuniteto taisykles, kurios galiojo Italijos teismų sprendimų priėmimo metu, bet ne 1943-1945 m., kai nacių Vokietija padarė tarptautinius nusikaltimus³³². Antra, TTT pasirėmė procesiniu valstybės imuniteto pobūdžiu padarydamas svarbią išvadą, kad tarp valstybės imuniteto taisyklių ir *jus cogens* normų, kurios yra materialinės, nėra konflikto³³³.

Ketvirta, TTT *Jurisdikcinių imunitetų* byloje išsprendė, bent jau dabartiniame tarptautinės teisės raidos etape, konceptualią valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio problemą. Italija byloje gynėsi argumentu, kad tarptautinė teisė riboja Vokietijos imunitetą, nes šios veiksmai prilygo karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmogiškumui ir todėl pažeidė *jus cogens* normas, o šių pažeidimų aukoms bylos Italijos teisme buvo paskutinė galimybė apginti savo teises.

TTT padarė išvadą, kad beveik nėra valstybių praktikos, kuri galėjo nulemti tarptautinio papročio, ribojančio valstybės imunitetą bylose dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų ir karo nusikaltimų, atsiradimą³³⁴. Be byloje analizuotų Italijos teismų sprendimų, panašią poziciją buvo užėmęs tik Graikijos Aukščiausiasis Teismas minėtoje byloje *Voiotia prefektūra v. Vokietijos Federacinė Respublika*. Tiesa, graikų teisėjų argumentacija šiame teismo sprendime vėliau buvo jų pačių peržiūrėta. Priešingai, gausi TTT apžvelgta teisminė praktika EŽTT, Kanadoje, Prancūzijoje, Slovėnijoje, Naujojoje Zelandijoje, Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje atskleidė, kad tarptautinė paprotinė teisė leidžia valstybėms naudotis imunitetu

³³⁰ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 58 pastr.

³³¹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 106 pastr.

³³² TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 58 pastr.

³³³ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 92,93 pastr.

³³⁴ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 81-91 pastr.

nepriklausomai nuo jų padarytų tarptautinių nusikaltimų sunkumo. Teismo nuomone, šios išvados nepaneigė nei Jungtinės Karalystės teismo sprendimas *Pinochet* byloje, kurioje buvo apribotas ne valstybės, bet valstybės vadovo imunitetas, ir baudžiamojame, bet ne civilinėje byloje, nei JAV 1976 m. Užsienio suverenų imunitetų akto nuostata, apribojanti valstybių imunitetą bylose dėl kankinimų arba nužudymo, tačiau neturinti analogų kitų valstybių įstatymuose. TTT savo išvadą patvirtino tuo, kad panašus valstybės imuniteto apribojimas nebuvo įtrauktas nei į Europos valstybės imuniteto konvenciją, nei į Amerikos konvencijos dėl valstybės imuniteto projektą, nei ypač į JT valstybės imuniteto konvenciją, nors rengiant pastarąją, kaip minėta, toks klausimas buvo iškilęs³³⁵.

TTT taip pat paneigė, kad valstybės imunitetas gali būti apribotas, kai ji pažeidžia *jus cogens* normas³³⁶. Pagrįsdamas šią išvadą, teismas plačiai pasirėmė procesiniu valstybės imuniteto taisyklių pobūdžiu. TTT įsitikinimu, procesinės valstybės imuniteto taisyklės neturi reikšmės sprendžiant dėl veiksmų, dėl kurių pradėtas teisminis procesas, teisėtumo. Todėl valstybės imuniteto taikymas pagal tarptautinę paprotinę teisę nereiškia situacijos, sukurtos sunkaus *jus cogens* normų pažeidimu, pripažinimo teisėta, taip pat pagalbos išlaikant tokią situaciją ir dėl to neprieštarauja tarptautinei valstybių atsakomybės teisei. TTT neįžvelgė pagrindo laikyti, kad *jus cogens* statuso neturinčios normos negali būti taikomos, jei jų taikymas apsunkintų *jus cogens* normų įgyvendinimą.

TTT savo išvadą pagrindė ir tuo, kad nėra susiformavęs priešingas tarptautinis paprotys. Vėlgi atkreiptas dėmesys į tai, kad priešingi argumentai buvo atmesti gausioje teisminėje praktikoje, suformuluotoje EŽTT, teismų Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje, Lenkijoje, Naujojoje Zelandijoje, Graikijoje, o atitinkamo valstybės imuniteto apribojimo nenumatė nei vienas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT analizuotas nacionalinis įstatymas.

³³⁵ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 8.

³³⁶ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 92-97 pastr.

Penkta, *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT patikslino tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinį patvirtindamas valstybių teisę į imunitetą ginčiuose dėl jų karinių pajėgų teismo vietos valstybėje ginkluoto konflikto metu padarytos žalos³³⁷.

Jurisdikcinių imunitetų byloje Italija savo teismų sprendimus prieš Vokietiją gynė remdamasi taip vadinamu teritorinio delikto principu, įtvirtintu Europos valstybės imuniteto konvencijos 11 str. ir JT valstybės imuniteto konvencijos 12 str. Šios nuostatos iš esmės apriboja valstybės imunitetą ginčiuose dėl piniginės kompensacijos už teismo vietos valstybės teritorijoje užsienio valstybės padarytus deliktus. Vis dėlto atlikęs savarankišką išsamią valstybių praktikos (nacionalinių teismų praktikos, valstybių pareiškimų ratifikuojant JT valstybės imuniteto konvenciją, EŽTT išaiškinimų), kaip tarptautinių papročių šaltinio, analizę, TTT padarė išvadą, kad nepaisant paminėtų konvencijų nuostatų, tarptautinė paprotinė teisė neriboja valstybių imuniteto dėl jų karinių pajėgų teismo vietos valstybėje ginkluoto konflikto metu padarytos žalos. Teismo argumentai reiškia, kad tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje nesusiformavo aiški atitinkama išimtis iš bendros valstybės imuniteto taisyklės.

Šešta, TTT iš esmės patvirtino pamatinių JT valstybės imuniteto konvencija kodifikuotų valstybės imuniteto nuo vykdymo veiksmų taisyklių tarptautinį paprotinį statusą³³⁸. Teismas pažymėjo, kad pagal nusistovėjusią praktiką, vykdymo veiksmus į užsienio valstybės turtą galima nukreipti, kai turtas yra naudojamas nevalstybiniais nekomerciniais tikslais, kai valstybė aiškiai sutiko su tokiais vykdymo veiksmais arba kai valstybė atidėjo konkretų turtą reikalavimų patenkinimui. Ši praktika iliustruota Vokietijos, Šveicarijos, Jungtinės Karalystės ir Ispanijos teismų sprendimais. TTT išaiškinimai apie tarptautinės teisės turinį atspindėjo JT valstybės imuniteto konvencijos 19 straipsnį, nors teismas nelaikė, kad yra būtina analizuoti, ar kiekvienas šios nuostatos aspektas atspindi tarptautinę paprotinę teisę.

³³⁷ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 69-79 pastr.

³³⁸ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 117-118 pastr.

TTT *Jurisdikcinių imunitetų* byloje konceptualiai patvirtino, kad valstybės imuniteto klausimai yra reguliuojami tarptautinės teisės, kyla iš tarptautinių papročių ir yra procesinio pobūdžio. Byloje kai kuriais aspektais taip pat detalizuotas tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinys. TTT patvirtino, kad *jus cogens* normos neriboja valstybės imuniteto veikimo, atskleidė taisyklių, reguliuojančių valstybės imunitetą bylose dėl jų karinių pajėgų veiksmų ir imunitetą nuo vykdymo veiksmų, turinį. TTT autoritetingai apibrėžė tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį – tarptautinius papročius ir atskleidė jų turinį, taip suteikdamas šiai tarptautinės teisės sričiai apibrėžtumą. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, teisės apibrėžtumą užtikrinančios priemonės yra teisiškumo požymis.

4.4. TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje praktinė reikšmė

JT Chartijos 94 str. įpareigoja kiekvieną JT narę vykdyti TTT sprendimą kiekvienoje byloje, kurios šalis ji yra. Pagal TTT statuto 59 str., teismo sprendimai yra privalomi tik byloje dalyvaujančioms šalims ir tik tai konkrečiai bylai. Formaliai pirmasis TTT sprendimas valstybės imuniteto klausimais neturi precedento galios. Tačiau tai nereiškia, kad šio sprendimo praktinė reikšmė apsiriboja Vokietijos ir Italijos ginču. Siekiant atskleisti TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui, būtina įvertinti, ar iš tiesų jis pakeitė tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymą ir padidino jos apibrėžtumą, o kartu – ir teisiškumą.

Jurisdikcinių imunitetų byloje TTT patenkino visus Vokietijos reikalavimus ir pripažino, kad Italija pažeidė tarptautinę valstybės imuniteto teisę leisdama savo nacionaliniuose teismuose reikšti ieškinius Vokietijai dėl Vokietijos Trečiojo Reicho tarp 1943 m. ir 1945 m. padarytų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, imdamasi užtikrinimo ir vykdymo veiksmų *Villa Vigoni* atžvilgiu ir leisdama Italijoje vykdyti Graikijos teismų sprendimus, priimtus dėl Vokietijos Reicho Graikijoje padarytų panašių tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų. TTT pritaikė Italijai tarptautinę

teisinę atsakomybę ir įpareigojo ją peržiūrėti drąsiai ir inovatyviai jos praktiką valstybės imuniteto klausimais. Teismas nustatė Italijos pareigą, priimant atitinkamus įstatymus arba kitais jos pasirinktais būdais, užtikrinti, kad tarptautinę valstybės imuniteto teisę pažeidę italų teismų sprendimai nustotų galioti³³⁹.

Pirmasis TTT sprendimas valstybės imuniteto srityje turi didelę praktinę reikšmę ne tik ginčo šalims. Jis yra antrinis tarptautinės teisės šaltinis – pagalbinė priemonė teisės normoms nustatyti TTT statuto 38 str. 1 d. d punkto prasme. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės pirminius šaltinius – tarptautinius papročius ir tarptautines sutartis – taikantys ir aiškinantys subjektai, nuo tarptautinių teismų iki nacionalinių teismų ir parlamentų – turėtų vadovautis *Jurisdikcinių imunitetų* byloje suformuluota doktrina. Dėl TTT autoriteto jo sprendimais yra įprasta remtis teisminėje praktikoje ir teisės doktrinoje.

Į savo sprendimą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje pirmiausia turėtų atsižvelgti pats TTT, ateityje sprenddamas valstybės imuniteto klausimus. Taikydamas ir aiškindamas tarptautinę teisę TTT nuolat ir plačiai remiasi savo ankstesnėse bylose suformuluota jurisprudencija³⁴⁰. Laikoma, kad tai yra priemonė TTT į procesą įnešti apibrėžtumo ir nustatyti atskaitos tašką tolesnei teismo argumentacijai³⁴¹. Neabejotina, kad *Jurisdikcinių imunitetų* sprendimas padėjo tvirtus pamatus bet kokiai vėlesnei TTT kuriamai doktrinai valstybės imuniteto srityje.

TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje praktinė reikšmė gali neapsiriboti tik tuo, kad jis išaiškino ir pritaikė egzistuojančią tarptautinę teisę. Teisės doktrinoje laikomasi požiūrio, kad TTT kartais daro daugiau nei tik taiko ir aiškina tarptautinę teisę. TTT išaiškinimai kartais prisideda prie

³³⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 137 pastr., rezoliucinės dalies 5 p.

³⁴⁰ Pavyzdžiui, TTT. 2014 m. kovo 31 d. sprendimas *Banginių medžioklės Antarktidoje byloje (Australija v. Japonija)*, 36, 39 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/148/18136.pdf>>; 2014 m. sausio 27 d. sprendimas *Jūrinio ginčo byloje (Peru v. Čilė)*, 57, 66, 82, 91, 116 pastr. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/137/17930.pdf>>.

³⁴¹ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 110-111.

tarptautinės teisės vystymosi ir kūrimo, pavyzdžiui, jų pagrindu formuluojant tarptautinių sutarčių nuostatas³⁴².

Šiuo aspektu gali būti reikšminga *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT padaryta išvada, kad teritorinio delikto principas neapriboja valstybių teisės į imunitetą ginčiuose dėl jų karinių pajėgų teismo vietos valstybėje ginkluoto konflikto metu padarytos žalos³⁴³. TTT šiuo klausimu tyrė jau egzistuojančią tarptautinę paprotinę teisę. Tačiau dėl jos neapibrėžtumo kyla abejonė, ar teismas nenuveikė daugiau nei išaiškino tarptautinius papročius. Deliktinė išimtis iš valstybės imuniteto taisyklės yra įgijusi tokį patį paprotinį statusą kaip ir pati taisyklė ir jokiuose tarptautinės teisės šaltiniuose nebuvo aiškiai apribota karinių pajėgų atžvilgiu. Atsižvelgiant į TTT autoritetą tarptautinėje teisėje, tikėtina, kad ateities teisminėje praktikoje, tarptautinėse sutartyse, nacionaliniuose įstatymuose teritorinio delikto principas, atsižvelgiant į *Jurisdikcinių imunitetų* byloje pateiktus išaiškinimus, bus apibrėžiamas su aiškia paminėta išimtimi.

TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje yra reikšmingas ne tik TTT, bet ir kitų tarptautinių teismų praktikai, susijusiai su tarptautine valstybės imuniteto teise. Yra įprasta, kad vieni tarptautiniai teismai ir arbitražai remiasi kitų praktika³⁴⁴. Nors tarp tarptautinių teismų nėra formalios hierarchijos, TTT kartais matomas virš visų kitų teismų³⁴⁵.

Didelį svorį *Jurisdikcinių imunitetų* sprendimui savo praktikoje jau suteikė EŽTT. 2014 m. byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* teismas sprendė, ar valstybės imunitetas pagal tarptautinę paprotinę teisę gali būti apribotas, kai valstybė pažeidžia *jus cogens* normos statusą turintį kankinimo draudimą. Panašioje byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę* 2001 m. EŽTT

³⁴² SHAW, M. N. *International <...>*, p. 110.

³⁴³ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 69-79 pastr.

³⁴⁴ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 111.

³⁴⁵ LEATHLEY, Christian. An Institutional Hierarchy to Combat the Fragmentation of International Law: Has the ILC Missed an Opportunity? *New York University Journal of International Law and Politics*, 2007, Vol. 40, p. 261 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.1-Leathley.pdf>>.

pateikė neigiamą atsakymą į analogišką klausimą³⁴⁶. Byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* teismas apsiribojo vertinimu, ar tarptautinė paprotinė teisė pasikeitė nuo sprendimo byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*. Šiuo aspektu EŽTT tiesiogiai vadovavosi 2012 m. *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT pateikta neigiama išvada ir savarankiškos aktualios tarptautinės paprotinės teisės analizės neatliko. EŽTT nurodė, kad TTT sprendimą „turi laikyti autoritetingu sutarimo dėl tarptautinės paprotinės teisės klausimu“³⁴⁷.

TTT sprendimu *Jurisdikcinių imunitetų* byloje remiasi ir nacionaliniai teismai. Itin plačiai TTT sprendimu 2012 m. pasirėmė Kanados Kvebeko apeliacinis teismas byloje *Irano Islamo Respublika v. Hashemi*. Šioje byloje buvo keliamas klausimas dėl Irano ir jo pareigūnų atsakomybės už neteisėtą asmens sulaikymą, kankinimą ir nužudymą. Byloje ieškovas teigė, kad Iranas negali naudotis imunitetu, nes pažeidė *jus cogens* normos statusą turintį kankinimų draudimą. Kvebeko apeliacinis teismas TTT sprendimu *Jurisdikcinių imunitetų* byloje vadovavosi kaip esminiu teisės šaltiniu. TTT pateikti išaiškinimai užėmė didelę Kanados teismo argumentacijos dalį. Kanados teismą įtikino TTT atlikta plati tarptautinių papročių valstybės imuniteto srityje analizė. Kanados teisėjai padarė išvadą, kad TTT sprendimas „leidžia galutinai atmesti kelių bylos šalių argumentus prieš valstybės imuniteto taikymą, paremtus tarptautine paprotine teise ir žmogaus teisių apsauga *jus cogens* normomis“³⁴⁸.

Didelė reikšmė TTT sprendimui *Jurisdikcinių imunitetų* byloje suteikiama ir teisės doktrinoje. Ypač pripažįstamas TTT indėlis sprendžiant konceptualią, daug diskusijų keliančią valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio problemą. Lorna McGregor, palaikiusi valstybės imuniteto apribojimą

³⁴⁶ EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę* (peticijos Nr. 35763/97), 66 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59885?TID=gnoqlfashb>>.

³⁴⁷ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (peticijų Nr. 34356/06 ir 40528/06), 198 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-140005?TID=islquhsigp>>.

³⁴⁸ Kanados Kvebeko apeliacinis teismas. 2012 m. rugpjūčio 15 d. sprendimas byloje *Irano Islamo Respublika v. Hashemi*, Nr. (2012) QCCA 1449, p. 46-55 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.canlii.org/en/qc/qcca/doc/2012/2012qcca1449/2012qcca1449.html>>.

bylose dėl *jus cogens* pažeidimų³⁴⁹, po TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje pripažino, kad TTT sprendimas paminėtu klausimu suteikia apibrėžtumo užkirsdamas kelią bylinėjimuisi nacionaliniuose teismuose prieš užsienio valstybes dėl jų padarytų žmogaus teisių pažeidimų³⁵⁰.

Paminėta naujausia praktika ir teisės doktrina neleidžia abejoti TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje autoritetu. Nepaisydamas TTT autoriteto Italijos Konstitucinis Teismas nauju – 2014 m. spalio 22 d. – sprendimu nusprendė, kad Italijos Konstitucija neleidžia Italijoje įgyvendinti TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* Italijoje³⁵¹. Siekiant atskleisti TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje praktinę reikšmę, būtina išanalizuoti, kaip šis sprendimas įvertintas pačioje Italijoje, plačiau.

Italijos Konstitucijos³⁵² 10 str. numato, kad Italijos teisės sistema atitinka visuotinai pripažintus teisės principus. Italijos Konstitucinio Teismo argumentai rodo, kad paminėta nuostata įpareigoja Italijos institucijas vadovautis tarptautiniais papročiais, kaip jie yra apibrėžiami tarptautinėje teisinėje tvarkoje³⁵³. Italijos 1957 m. Įstatymas dėl Jungtinių Tautų Chartijos įgyvendinimo suteikė galią JT Chartijai ir, konkrečiai, jos 94 str., įpareigojančiam JT Chartijos nares laikytis TTT sprendimų, priimtų bylose, kurių šalimis jos yra³⁵⁴. Be to, siekdama įgyvendinti TTT sprendimą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje Italija 2013 m. Įstatymo dėl Italijos Respublikos prisijungimo prie Jungtinių Tautų konvencijos dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų 3 str. specifiskai numatė, kad TTT sprendimas byloje, kurios šalimi yra Italija, numatantis, kad valstybė negali įgyvendinti civilinės jurisdikcijos konkrečių užsienio valstybės veiksmų atžvilgiu, yra pagrindas

³⁴⁹ MCGREGOR, L. Torture <...>, p. 918.

³⁵⁰ MCGREGOR, L. State <...>, p. 130.

³⁵¹ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014 <...>.

³⁵² 1947 m. Italijos Respublikos Konstitucija [vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf>.

³⁵³ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 11.

³⁵⁴ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 16.

Italijos teismams nenagrinėti bylos dėl tokių užsienio valstybės veiksmų arba peržiūrėti tokioje byloje jau priimtą sprendimą³⁵⁵.

Atrodytų, kad paminėtos Italijos nacionalinės teisės normos įpareigojo Italijos institucijas laikytis TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje. Vis dėlto Florencijos Tribunolas, po TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje priėmimo nagrinėjęs analogiškus ieškinius, suabejojo, ar Italijos Konstitucija tikrai leidžia įgyvendinti paminėtą TTT sprendimą³⁵⁶. Florencijos Tribunolas iškėlė klausimą, ar Italijos Konstitucijai neprieštarauja į Italijos teisės sistemą inkorporuota tarptautinės paprotinės teisės norma, atskleista *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir apribojanti užsienio valstybių imunitetą Florencijos Tribunolo nagrinėtose bylose, taip pat 1957 m. Įstatymas dėl JT Chartijos įgyvendinimo ir 2013 m. Įstatymas dėl Italijos prisijungimo prie JT valstybės imuniteto konvencijos, tiek, kiek pastarieji įstatymai įpareigoja Italijos teismus vadovautis TTT sprendimu *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir neįgyvendinti jurisdikcijos paminėtose bylose. Iškeltas klausimas, ar paminėtos Italijos teisės normos neprieštarauja Italijos Konstitucijos 24 str., įtvirtinančiam teisę į teismą, kartu su Italijos Konstitucijos 2 str., įtvirtinančiu pamatinių žmogaus teisių apsaugos principą.

Italijos Konstitucinis Teismas pripažino, kad TTT pateiktas tarptautinio valstybės imuniteto papročio išaiškinimas yra „itin kompetentingas“ ir nacionaliniai teismai negali jo kvestionuoti tarptautinės teisės požiūriu. Tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad turi įvertinti, ar *Jurisdikcinių imunitetų* byloje apibrėžta tarptautinės teisės taisyklė neprieštarauja Italijos Konstitucijos normoms ir principams³⁵⁷. Pagal Italijos Konstitucinio Teismo praktiką, Italijos Konstitucijos 10 str. Italijos teisės sistemoje leidžia taikyti tas tarptautinės teisės normas, kurios neprieštarauja pamatiniams Italijos Konstitucijos principams ir neatimamų žmogaus teisių apsaugai³⁵⁸. Italijos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisė į teisminę žmogaus teisių gynybą yra vienas

³⁵⁵ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 18.

³⁵⁶ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 8-9.

³⁵⁷ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 11.

³⁵⁸ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 11.

svarbiausių Italijos Konstitucijos principų, ir ši teisė gali būti apribota tik saugant svarbesnį viešą interesą. Italijos Konstitucinis Teismas nurodė, kad valstybės imunitetas gali konstituciniu požiūriu pateisinti teisės į teismą suvaržymą tik tada, kai yra taikomas užsienio valstybių veiksams, kuriais pagal savo esmę, ne tik formaliai yra įgyvendinamos suverenios galios. Nagrinėtu atveju pripažinta, kad neatimamas žmogaus teises pažeidžiantys karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmogiškumui negali būti laikomi teisėtais valstybių suvereniais veiksmais, kuriems gali būti taikomas imunitetas. Konstatuota, kad pats Italijos Konstitucijoje įvirtintas žmogaus teisių apsaugos principas neleidžia paminėtais valstybių veiksmais pateisinti visiško šių veiksmų aukų teisės į teisminę gynybą atėmimo³⁵⁹.

Vadovaudamasis paminėtais argumentais Italijos Konstitucinis Teismas pripažino, kad *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT apibrėžtas tarptautinis paprotys, suteikiantis imunitetą valstybėms, sunkiai pažeidusioms tarptautinę teisę ir pamatines žmogaus teises, prieštarauja Italijos Konstitucijai ir dėl to Italijos teisės sistemoje neįgijo teisinės galios pagal Italijos Konstitucijos 10 str. Remdamasis tais pačiais argumentais Italijos Konstitucinis Teismas nusprendė, kad Italijos Konstitucijai prieštarauja 1957 m. Įstatymas dėl JT Chartijos įgyvendinimo – ta apimti, kiek šis įstatymas įpareigoja Italiją pagal JT Chartijos 94 str. laikytis TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje³⁶⁰. Italijos Konstitucijai prieštaraujančiu pripažintas ir tokią pat pareigą Italijos teismams numatęs 2013 m. Įstatymo dėl Italijos prisijungimo prie JT valstybės imuniteto konvencijos 3 str.³⁶¹.

Taigi kad ir koks autoritetingas tarptautinėje bendrijoje būtų TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, panašu, kad Italijoje vykstančiuose teisiniuose ginčuose dėl valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio taško jis kol kas nepadėjo.

TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, pirmasis tarptautinės valstybės imuniteto teisės klausimais, turi didelę reikšmę šiai tarptautinės teisės

³⁵⁹ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 16.

³⁶⁰ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 17.

³⁶¹ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 19.

sričiai. TTT autoritetingai apibrėžė tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį – tarptautinius papročius, atskleidė jo turinį: bendrą valstybių teisę į imunitetą, išimtis iš šios teisės. TTT suformuluota doktrina, kaip pagalbiniu tarptautinės teisės šaltiniu, jau vadovaujasi nacionaliniai ir tarptautiniai teismai, ateityje tai turėtų vykti dar intensyviau. Taigi TTT sprendimas suteikė tarptautinei valstybės imuniteto teisei, kaip teisės sričiai, apibrėžtumo. Pažymėtina TTT sprendimo reikšmė tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumui valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio klausimu. Valstybių praktikoje ir teisės doktrinoje vis labiau išsiskirdavo nuomonės dėl to, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė riboja *jus cogens* normas pažeidusių valstybių imunitetą. TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje pateikė neigiamą atsakymą į paminėtą klausimą. Tokia pozicija, be abejo, gali būti kritikuojama dėl to, kad neleidžia sunkių tarptautinės teisės pažeidimų aukoms ginti savo pažeistų interesų. Būtent dėl to Italijos Konstitucinis Teismas užėmė drąsią poziciją: TTT sprendimą jis įvertino kaip prieštaraujantį Italijos Konstitucijai ir neleido jo įgyvendinti Italijos teisės sistemoje. Bet kuriuo atveju paminėtu aspektu TTT tik dar labiau prisidėjo prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumo. Tai galima laikyti išaugusio šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo įrodymu.

5. EŽTT PRAKTIKOS REIKŠMĖ TARPTAUTINEI VALSTYBĖS IMUNITETO TEISEI

5.1. EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais kontekstas

Prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės vystymosi prisidėjo ne tik TTT, bet ir kita autoritetinga tarptautinė teisminė institucija – EŽTT. EŽTT nebuvo įkurtas, o jo saugoma EŽTK nebuvo priimta spręsti valstybės imuniteto klausimus. Tačiau neseniai suformuluota EŽTT praktika taikant EŽTK nuostatas netiesiogiai, bet stipriai paveikė tarptautinę valstybės imuniteto teisę. Siekiant įvertinti, ar ir kaip EŽTT praktika paveikė šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą, svarbu atskleisti, kokiais atvejais valstybės imuniteto klausimai iš viso atsiduria pirmiausia žmogaus teisių apsauga besirūpinančio EŽTT dėmesio centre.

Tarptautinei valstybės imuniteto teisei reikšmingą praktiką EŽTT suformulavo gindamas vieną iš EŽTK įtvirtintų žmogaus teisių – EŽTK 6 str. numatytą teisę į teisingą teismą, kadangi taikant valstybės imunitetą, ieškovai negali įgyvendinti paminėtos teisės. Taikant valstybės imunitetą, kyla grėsmė pažeisti teisę į teisingą teismą. Spręsdamas, kaip valstybės imuniteto taikymas atitinka EŽTK 6 str., teismas turi pasverti dvi konkuruojančias vertybes – valstybių teisę į imunitetą ir ieškovų teisę į teisingą teismą. Būtent tokiam kontekste, atliekant paminėtų vertybių balansavimą, buvo suformuluota svarbi EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais.

Teisė į teisingą teismą turi pamatinę reikšmę EŽTK tiek dėl jos svarbos, tiek dėl EŽTT praktikos ginant šią teisę gausos. EŽTT yra pažymėjęs, kad teisė į teisingą teismą užima tokią išskirtinę vietą demokratinėje visuomenėje, kad niekas negali pateisinti EŽTK 6 str. 1 d. siaurinaamojo

aiškinimo³⁶². Dėl jokios kitos EŽTK nuostatos nebuvo paduota tiek peticijų, kiek dėl EŽTK 6 str.³⁶³.

EŽTK 6 str. 1 d. numato teisės į teisingą teismą elementą – kiekvienas asmuo turi teisę gindamas savo civilines teises kreiptis į teismą:

„1. Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas“.

Nors tai aiškiai nenumatyta EŽTK 6 str. 1 d. tekste, byloje *Golder prieš Jungtinę Karalystę* pasiremdamas EŽTK preambulėje minimu teisės viršenybės principu, EŽTT išaiškino, kad teisė kreiptis į teismą yra sudėtinė teisės į teisingą teismą dalis. Anot EŽTT, civiliniuose santykiuose sunku įsivaizduoti teisės viršenybę neturint galimybės kreiptis į teismą³⁶⁴. Teisė į teisingą teismą EŽTT jurisprudencijoje apima ir teisę į teismo sprendimo vykdymą. Aiškinti, kad EŽTK 6 str. taikomas tik teisei kreiptis į teismą ir vėliau sekančiam procesui, gali nulemti situacijas, nesuderinamas su teisės viršenybės principu. Todėl teismo priimto sprendimo įvykdymas turėtų būti laikomas teismo proceso sudėtinė dalimi EŽTK 6 str. tikslais³⁶⁵.

EŽTK 6 str. 1 d. taikoma ne bet kokioms, o civilinio pobūdžio teisėms ir pareigoms. Tai nereiškia, kad ši nuostata taikoma tik ginčuose tarp privačių asmenų, o ne, pavyzdžiui, tarp asmenų ir valstybių ar jos institucijų (kaip valstybės imuniteto bylose). Kaip EŽTT pažymėjo byloje *König prieš Vokietiją*, ginče tarp individo ir valdžios institucijos, tai, ar pastaroji veikė kaip

³⁶² EŽTT. 2004 m. vasario 12 d. sprendimas byloje *Perez prieš Prancūziją* (peticijos Nr. 47287/99), 64 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61629?TID=tzgrzxpaf>>.

³⁶³ HARRIS, David; O'BOYLE, Michael; BATES, Edward; BUCKLEY Carla. *Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. Second edition.* Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 201-202.

³⁶⁴ EŽTT. 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Golder prieš Jungtinę Karalystę* (peticijos Nr. 4451/70), 34 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57496?TID=tzgrzxpaf>>.

³⁶⁵ EŽTT. 2003 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *Kyrtatos prieš Graikiją* (peticijos Nr. 41666/98), 30 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61099?TID=tzgrzxpaf>>.

privatus asmuo, ar kaip suverenas, neturi lemiamos reikšmės. Siekiant nustatyti, ar ginčas yra susijęs su civilinio pobūdžio teise, svarbu nustatyti tik ginčijamos teisės turinį. Tai, ar teisė turėtų būti laikoma civilinio pobūdžio teise EŽTK prasme, turi būti vertinama atsižvelgiant į jos esminį turinį ir pasekmes, o ne į teisinę klasifikaciją pagal atitinkamos valstybės nacionalinę teisę³⁶⁶.

Praktikoje teisių civilinio pobūdžio identifikavimas dažnai būna sudėtingas. Imunitetų bylose šis klausimas nebūna toks problemiškas, išskyrus bylas dėl darbo ginčų su tarptautinėmis organizacijomis ir užsienio valstybėmis. Tai nulemia aplinkybė, kad daugumą ieškinių užsienio valstybėms ir tarptautinėms organizacijoms reiškia valstybės tarnautojai ar kiti darbuotojai ir tokiuose ginčiuose keliami klausimai dėl įdarbinimo, sutarčių nutraukimo ar atlyginimo mokėjimo³⁶⁷.

EŽTT iš pradžių šį klausimą sprendė atsižvelgdamas į pareiškėjo reikalavimų pobūdį ir laikydamas, kad ginčai su valstybe, susiję su įdarbinimu, darbo santykiais ir jų pasibaigimu, nepatenka į EŽTK 6 str. 1 d. taikymo sritį. Teisė buvo laikoma civilinio pobūdžio teise, jei valstybės tarnautojo reikalavimai buvo susiję su išimtinai ekonominio pobūdžio teisėmis, atlyginimo mokėjimu arba keliami klausimai savo esme buvo ekonominiai. Toks požiūris doktrinoje buvo kritikuojamas kaip sudėtingas, pasirinktinis ir nenuoseklus, kadangi beveik visi ginčai dėl įdarbinimo ar darbo santykių nutraukimo turi ekonominių aspektų³⁶⁸.

Vis dėlto aktualioje EŽTT praktikoje „civilinio pobūdžio teisių“ samprata bylose tarp valstybių ir jų įdarbintų asmenų yra suprantama plačiau. Byloje *Vilho Eskelinen ir kt. prieš Suomiją* EŽTT atsižvelgė į tai, kad daugybė valstybių-EŽTK narių suteikia teisę valstybės tarnautojams kreiptis į savo nacionalinius teismus dėl atlyginimo ar kitų išmokų net atleidimo ar įdarbinimo atvejais, panašiai kaip darbuotojams privačiame sektoriuje, ir dėl to

³⁶⁶ EŽTT. 1978 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *König prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 6232/73), pastr. 89, 90 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57512?TID=tzgrzxpaf>>.

³⁶⁷ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 7.

³⁶⁸ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 7-8.

neįžvelgia grėsmės valstybės gyvybiniam interesams. EŽTT suformulavo poziciją, kad EŽTK 6 str. 1 d. tokiose bylose yra taikytina, nebent atsakove esanti valstybė įrodo, kad egzistuoja dvi aplinkybės. Pirma, tam tikros kategorijos arba tam tikras pareigas einančių darbuotojų teisė kreiptis į teismą turi būti aiškiai apribota nacionaliniuose įstatymuose. Antra, toks apribojimas turi būti objektyviai pateisinamas valstybės interesų pagrindu, t. y., valstybė turi įrodyti, kad atitinkamo ginčo esmė yra susijusi su valstybės galios vykdymu arba kad tarp valstybės ir darbuotojo susiklostė ypatingi pasitikėjimo ir lojalumo ryšiai³⁶⁹.

Nacionaliniam teismui užsienio valstybei taikant imunitetą nuo jurisdikcijos, ieškovui užkertamas kelias pasinaudoti teise kreiptis į teismą. Valstybės imuniteto taikymas beveik visuomet pateks į EŽTK 6 str. 1 d. taikymo sritį ir bus laikomas šios teisės suvaržymu EŽTK prasme. Todėl taikydamos valstybės imunitetą, valstybės turi laikytis EŽTK įtvirtintų reikalavimų žmogaus teisių ribojimui. Tuo remdamiesi ir vadovaudamiesi paminėta EŽTT suformuluota praktika, naujausiais laikais pareiškėjai EŽTT ne kartą iškėlė klausimą, ar valstybės imuniteto taikymas nacionaliniuose teismuose nepažeidė EŽTK.

Nuo 1999 m. EŽTT ne sykį pasisakė dėl teisės kreiptis į teismą ir valstybės imuniteto suderinamumo. EŽTT analizavo valstybės imuniteto taikymą bylose dėl darbo santykių su užsienio valstybėmis (per jų ambasadas)³⁷⁰, teismo vietos valstybėje padarytos žalos atlyginimo³⁷¹, kankinimu užsienio valstybėje padarytos žalos atlyginimo³⁷², karo metu

³⁶⁹ EŽTT. 2007 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje *Vilho Eskelinen ir kt. prieš Suomiją* (peticijos Nr. 63235/00), 57 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-80249?TID=tzgrzxpaf>>.

³⁷⁰ EŽTT. 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją*; 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Fogarty prieš Jungtinę Karalystę* (peticijos Nr. 37112/97) [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59886?TID=tzgrzxpaf>.

³⁷¹ EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją* (peticijos Nr. 31253/96) [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59887?TID=tzgrzxpaf>>.

³⁷² EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*.

padarytų nusikaltimų žmogiškumui³⁷³, užsienio valstybei suteiktos paskolos³⁷⁴, dokumentų įteikimo užsienio valstybėms³⁷⁵. EŽTT nagrinėti tarptautinės valstybės imuniteto teisės aspektai toliau aptariami plačiau.

EŽTT prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės raidos prisideda sprendamas, ar taikydamos imunitetą užsienio valstybėms valstybės nepažeidžia iš EŽTK 6 str. 1 d. kylančios teisės kreiptis į teismą. Valstybės imuniteto taikymas beveik visuomet bus laikomas šios teisės suvaržymu, todėl turi atitikti EŽTK keliamus reikalavimus. Sprendamas dėl tokio atitikimo EŽTT suformulavo praktiką įvairiais valstybės imuniteto klausimais.

5.2. EŽTT požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę

Sprendamas valstybės imuniteto ir teisės kreiptis į teismą santykio bylas pagal EŽTK 6 str. 1 d. EŽTT ne tik pateikia atsakymą, ar konkrečiu atveju buvo pažeista EŽTK 6 str. 1 d. Byla po bylos EŽTT išsamiai atskleidė požiūrį į tarptautinę valstybės imuniteto teisę, jos pobūdį ir šaltinius. EŽTT praktika yra pagalbinis tarptautinės teisės šaltinis, padedantis nustatyti tarptautinės teisės normų turinį TTT statuto 38 str. 1 d. d punkto prasme. Todėl vertinant šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius, būtina į paminėtus EŽTT išaiškinimus pažvelgti atidžiau.

EŽTT praktika tarptautinei valstybės imuniteto teisei reikšminga pirmiausia tuo, kad aiškiai patvirtino tarptautinį teisinį valstybės imuniteto pobūdį. EŽTT laikosi nuoseklaus požiūrio, kad EŽTK turi būti aiškinama atsižvelgiant į 1969 m. Vienos tarptautinių sutarčių konvencijoje numatytas taisykles ir kad pagal jos 31 str. 3 d. c punktą, turi būti atsižvelgiama į visas šalių tarpusavio santykiams taikytinas atitinkamas tarptautinės teisės

³⁷³ EŽTT. 2002 m. gruodžio 12 d. sprendimas byloje *Kalogeropoulou ir kt. prieš Graikiją ir Vokietiją* (peticijos Nr. 59021/00) [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-23539?TID=isuoseeipv>>.

³⁷⁴ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*.

³⁷⁵ EŽTT. 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*.

normas³⁷⁶. Kaip nurodo EŽTT, EŽTK, įskaitant jos 6 str., negali būti aiškinama teisiniame vakuume. EŽTT nurodo turintis atsižvelgti į specialų EŽTK, kaip žmogaus teisių sutarties, pobūdį, taip pat įvertinti aktualias tarptautinės teisės taisykles. EŽTT nurodo, kad EŽTK turi būti interpretuojama kiek įmanoma harmoningiau su kitomis tarptautinės teisės taisyklėmis, kurių dalį ji sudaro, įskaitant taisykles, susijusias su valstybės imuniteto taikymu.

EŽTT valstybės imuniteto taisykles aiškiai priskiria tarptautinės teisės taisyklėms, bet ne, pavyzdžiui, pagarbos tarptautiniuose santykiuose ar politikos standartams. EŽTT laikosi nuoseklaus požiūrio, kad valstybės (arba suvereno) imunitetas yra tarptautinės teisės kategorija, išsivysčiusi iš principo *par in parem non habet imperium* (liet. lygus lygiam neturi galios), pagal kurį viena valstybė negali patekti į kitos valstybės jurisdikciją. EŽTT įsitikinimu, šalys taiko valstybės imunitetą civiliniame procese, nes laikosi tarptautinės teisės – tam, kad skatintų pagarbą ir gerus santykius tarp valstybių ir gerbtų viena kitos suverenitetą³⁷⁷.

EŽTT valstybės imuniteto taisykles laiko tarptautinės paprotinės teisės dalimi. EŽTT praktika atskleidžia, kur reikėtų ieškoti tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių. EŽTT praktika atskleidžia, kad šios tarptautinės teisės sritys šaltiniu yra tarptautiniai papročiai. EŽTT eksplicitiškai nenurodo, kad valstybės imunitetas yra reguliuojamas tarptautiniais papročiais. Tačiau EŽTT nuolat pabrėžia, kad kai kurios tarptautinės teisės kodifikacijos yra privalomos valstybėms pagal tarptautinę paprotinę teisę³⁷⁸. Tokia argumentacija rodo, kad EŽTT valstybės imuniteto taisykles laiko būtent tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Doktrininio aiškumo tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinių klausimu suteikė EŽTT teisėjų Cabralo Barreto ir Popovičiaus atskiroji nuomonė byloje *Cudak prieš Lietuvą*. Joje EŽTT teisėjai siekė patikslinti EŽTT argumentaciją nurodydami, kad valstybės

³⁷⁶ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 56 pastr.; 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 56 pastr.

³⁷⁷ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 188 pastr.; 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 60 pastr.

³⁷⁸ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 188 pastr.; 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 60 pastr.

imuniteto srityje valstybėms yra privaloma būtent tarptautinė paprotinė teisė, o ne ją kodifikuojančios tarptautinės sutartys, prie kurių šalys nėra prisijungusios³⁷⁹.

Pripažindamas tarptautinius papročius kaip tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį, EŽTT savo praktikoje atskleidžia, kur tų papročių reikėtų ieškoti. EŽTT laikosi nuoseklios pozicijos, kad tarptautinius papročius rengdama JT valstybės imuniteto konvenciją kodifikavo TTK. EŽTT remiasi tarptautinėje teisėje nusistovėjusiu principu, kad sutarties nuostata ne tik sukuria pareigas susitariančioms šalims, bet gali būti privaloma sutarties neratifikavusioms šalims ta apimtimi, kiek ji atspindi tarptautinę paprotinę teisę, arba ją kodifikuodama, arba sukurdamą naują paprotinę teisę. Todėl EŽTT plačiai vadovaujasi JT valstybės imuniteto konvencija ir 1991 m. TTK projekto komentaru kaip tarptautinių papročių kodifikacijomis. EŽTT laiko, kad taikydamos tarptautinę valstybės imuniteto teisę valstybės turi vadovautis JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatomis, net nei jos neratifikavo, nebent joms prieštaravo³⁸⁰.

Kaip minėta, EŽTT praktikoje, vadovaujantis paminėtais argumentais, tarptautinių papročių statusas buvo pripažintas įvairioms konkrečioms JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatomis³⁸¹.

EŽTT tarptautinių valstybės imuniteto papročių ieško ne tik JT valstybės imuniteto konvencijoje. Savo praktikoje EŽTT analogišką – tarptautinių valstybės imuniteto papročių kodifikacijos – statusą priskiria ir Europos valstybės imuniteto konvencijai³⁸².

EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje taip pat reikšminga tuo, kad atskleidžia, kaip turėtų vykti tarptautinių papročių identifikavimas, kai jie nėra aiškiai kodifikuoti. Byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę* sprendamas, ar *jus cogens* normos pažeidimas neriboja valstybės imuniteto taikymo, EŽTT

³⁷⁹ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą, Atskiroji teisėjo Cabralo Barreto nuomonė, prie kurios prisijungė teisėjas Popovičius*.

³⁸⁰ EŽTT. 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 60 pastr.; 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją*, 54 pastr.

³⁸¹ Žr. šio darbo 3.4 dalį.

³⁸² EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 68 pastr.

tarptautiniuose dokumentuose, teisiniuose sprendimuose ir kitoje medžiagoje neįžvelgė pagrindo teigti, kad tarptautinė teisė tokiose situacijose riboja valstybės imunitetą. EŽTT įsitikinimu, pavienių nuostatų nacionaliniuose valstybių įstatymuose ir nacionalinių teismų sprendimų, apribojančių valstybės imunitetą panašiose situacijose, neužtenka konstatuoti, kad tarptautinėje teisėje atsirado atitinkama išimtis iš bendros valstybės imuniteto taisyklės³⁸³. Paminėta EŽTT argumentacija pateikia gaires, kad nekodifikuotose srityse tarptautinė valstybės imuniteto teisė turi būti taikoma atliekant lyginamąją valstybių praktikos – nacionalinių įstatymų, nacionalinių teismų sprendimų, tarptautinių dokumentų – analizę ir vertinant, ar ta valstybių praktika pasiekė tarptautiniams papročiams keliamus reikalavimus.

Naujausioje EŽTT praktikoje – 2014 m. byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* – valstybės imuniteto klausimais atskleidžiama ir dar vieno tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinio – aptarto TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje – reikšmė. Kaip minėta, EŽTT nurodė, kad TTT sprendimą „turi laikyti autoritetingu sutarimo dėl tarptautinės paprotinės teisės klausimu“. Paminėtoje byloje sprendamas valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio tuometinėje tarptautinėje teisėje problema, EŽTT pasirėmė nesena TTT atlikta tarptautinių papročių analize ir savarankiškos analizės neatliko³⁸⁴.

Taigi EŽTT praktikoje, panašiai kaip ir TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, buvo autoritetingai apibrėžtas tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinis – tarptautiniai papročiai, atskleistas tų tarptautinių papročių turinys. EŽTT valstybės imuniteto doktriną laiko valstybėms privalomos tarptautinės teisės dalimi, įtvirtinančia bendrą valstybių teisę į imunitetą ir išimtis šios teisės.

EŽTT, panašiai kaip ir TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, valstybės imunitetą laiko procesiniu principu, nors dėl to iki šiol trūko apibrėžtumo. EŽTT laikosi pozicijos, kad valstybės imuniteto taikymas nedaro

³⁸³ EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*, 61-66 pastr.

³⁸⁴ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 198 pastr.

poveikio ieškovo materialinėms teisėms, nors dėl to valstybių praktikoje ir teisės doktrinoje buvo keliamos abejonės³⁸⁵. EŽTT nuomone, valstybės imunitetas yra tik procesinė kliūtis nacionalinio teismo galiai spręsti dėl materialinės teisės, nedaranti šiai materialinei teisei įtakos³⁸⁶.

Paminėtais aspektais EŽTT reikšmingai prisidėjo prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip teisės srities, apibrėžtumo, kuris yra konceptualus teisės požymis. EŽTT praktika gali pasitarnauti kaip priemonė, užtikrinanti, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė turėtų teisei būtiną požymį – apibrėžtumą. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, tokios priemonės yra būtinos bet kokiai teisės sistemai.

5.3. Reikalavimai, kuriuos EŽTT praktika kelia valstybės imuniteto taikymui

EŽTT praktika tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą gali paveikti ne tik padidindama jos apibrėžtumą. EŽTT praktikoje valstybės imunitetas laikomas EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtintos teisės kreiptis į teismą ribojimu. EŽTT praktika atskleidė, kaip turėtų būti taikoma tarptautinė valstybės imuniteto teisė, kad ji nepažeistų EŽTK nuostatų. Vertinant šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius, būtina į paminėtus EŽTT praktikoje atskleistus reikalavimus valstybės imuniteto taikymui pažvelgti atidžiau.

Teisė kreiptis į teismą, kaip ir dauguma kitų žmogaus teisių, nėra absoliuti. Pats teisės kreiptis į teismą bendrumas (EŽTK neapibrėžia jos įgyvendinimo tvarkos) leidžia ją riboti³⁸⁷. Kaip byloje *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę* pažymėjo EŽTT, nustatant šios teisės apribojimus valstybei leidžiama nuožiūros laisvė, tačiau bet koks apribojimas neturi būti toks, kad paneigtų pačią teisės esmę. Be to, teisės apribojimas turi turėti teisėtą tikslą ir

³⁸⁵ Žr. šio darbo 4.2 dalį.

³⁸⁶ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 164 pastr.; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją*, 25 pastr.

³⁸⁷ EŽTT. 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, 38 pastr.

atitikti proporcingumo principą, kuris reiškia, kad tarp pasitelktų priemonių ir tikslo, kurio siekiama, turi būti protingas ryšys³⁸⁸.

Atsižvelgiant į EŽTT praktiką, valstybės imunitetui, kaip bet kuriam kitam teisės kreiptis į teismą ribojimui, turi būti taikomas testas, teisės doktrinoje vadinamas *Ashingdane* testu³⁸⁹ ir atskleidžiantis ribojimo atitikimą EŽTK. Pirma, valstybės imuniteto taikymas turi turėti teisėtą tikslą. Antra, valstybės imuniteto taikymas turi būti proporcingas, t. y., neriboti teisės kreiptis į teismą labiau nei reikia tikslui pasiekti. Trečia, valstybės imuniteto taikymas neturi paneigti teisės kreiptis į teismą esmės.

Kai kurios EŽTK nuostatos, įtvirtindamos teises, numato ir teisėtus tikslus, kurių siekiant šios teisės gali būti ribojamos, pavyzdžiui: valstybės saugumą, visuomenės apsaugą ar šalies ekonominę gerovę, viešąją tvarką, žmonių sveikatos ar moralės arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugą. Priešingai nei kitos EŽTK nuostatos, EŽTK 6 str. nenumato galimų jame įtvirtintų teisių ribojimo teisėtų tikslų. Todėl taikant valstybės imunitetą turi būti sprendžiama, ar jis yra teisėtas. EŽTT praktikoje teisėto tikslo nebuvimas ribojant žmogaus teises nustatomas gana retais atvejais. Ne išimtis yra ir bylos, kuriose teisė kreiptis į teismą susikirsdavo su valstybės imunitetu³⁹⁰.

Valstybės imuniteto taikymo tikslo teisėtumas buvo specifiskai kvestionuojamas nedaugelyje bylų. Byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjas tvirtino, kad valstybės imuniteto taikymas ginče dėl kompensacijos už kankinimą neturėjo teisėto tikslo³⁹¹. Byloje *McElhinney prieš Airiją* pareiškėjas tvirtino, kad imuniteto suteikimas situacijoje, kurioje tarptautinė praktika numatė imuniteto išimtį, negali būti laikomas turinčiu teisėtą tikslą³⁹² EŽTT dėl šių argumentų savo nuomonės atskirai nepateikė.

EŽTT linkęs laikytis pozicijos, kad imuniteto užsienio valstybei suteikimas savaime turi teisėtą tikslą, – taikyti teisėto teisės kreiptis į teismą

³⁸⁸ EŽTT. 1985 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę* (peticijos Nr. 8225/78), 57 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57425?TID=tzgrzxfaf>>.

³⁸⁹ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 13.

³⁹⁰ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 13.

³⁹¹ EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*, 103 pastr.

³⁹² EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją*, 31 pastr.

suvaržymo tikslo prezumpciją. Teismas laiko, kad suvereno imuniteto suteikimu valstybei civiliniame procese siekiama teisėto tikslo – laikantis tarptautinės teisės skatinti pagarbą ir gerus santykius tarp valstybių gerbiant kitos valstybės suverenitetą³⁹³. Konkrečios valstybės imuniteto taikymo aplinkybės (pavyzdžiui, kai valstybės imuniteto klausimas keliamas sunkių tarptautinės teisės pažeidimų (*jus cogens* normų pažeidimų), atleidimo iš užsienio valstybės ambasados ar kitokiame kontekste) yra vertinamos per antrąjį *Ashingdane* testo – teisės kreiptis į teismą ribojimų proporcingumo – kriterijų.

Pagal EŽTT praktiką, valstybės imuniteto taikymas, kaip teisės kreiptis į teismą ribojimas, turi būti proporcingas. Nors proporcingumo principas nėra paminėtas EŽTK tekste, EŽTT praktikoje jam suteikiama didelė svarba. Pagal klasikinę reikšmę, proporcingumas suprantamas kaip technika, kuria remdamasis teismas nustato, ar EŽTK įtvirtintos teisės ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje. Proporcingumo principas reikalauja, kad tarp visuomenės interesų ir individo fundamentalių teisių būtų surasta teisinga pusiausvyra³⁹⁴.

Sprendamas dėl žmogaus teisių ribojimo proporcingumo EŽTT toleruoja tam tikrą valstybių nuožiūros laisvę, tačiau ją patikrina³⁹⁵. Nuožiūros laisvės doktrina atspindi subsidiarumo principą, kuris reiškia, kad aukštesnė valdžia neturėtų vykdyti funkcijų, kurios tinkamiau ir efektyviau atliekamos žemesniu, lokaliu lygmeniu. Ši doktrina valstybėms suteikia tam tikrą diskreciją, kai šios imasi teisėkūros, administracinių ar teisminių veiksmų EŽTK teisių veikimo srityje. Tai patvirtina, kad pirminė ir pagrindinė atsakomybė už žmogaus teisių apsaugą priklauso valstybėms-EŽTK narėms³⁹⁶.

³⁹³ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 61 pastr.; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją*, 35 pastr.

³⁹⁴ EŽTT. 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* (peticijų Nr. 7151/75 ir 7152/75), 73 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57580?TID=erlfalnvex>>.

³⁹⁵ EŽTT. 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* (peticijos Nr. 5493/72), 49 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57499?TID=erlfalnvex>>.

³⁹⁶ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 12-13.

EŽTT valstybės imuniteto bylose proporcingumas suprantamas per tai, ar valstybės imuniteto taikymas konkrečioje situacijoje atitinka nusistovėjusią tarptautinę teisę. EŽTT požiūrį į proporcingumo reikalavimą valstybės imuniteto bylose išreiškia pozicija, kad priemonės, kurių imasi EŽTK dalyvės ir kurios atspindi bendrai pripažintas tarptautinės viešosios teisės taisykles dėl valstybės imuniteto iš principo negali būti laikomos neproporcingai apribojančiomis teisę kreiptis į teismą. Kaip ši teisė yra neatsiejama teisingo teismo garantija pagal EŽTK 6 str. 1 d., taip neatsiejama laikytini kai kurie jos apribojimai, pavyzdžiui, apribojimai, kurie yra bendrai priimti valstybių bendrijos kaip valstybės imuniteto doktrina³⁹⁷. Valstybė negali būti laikoma neproporcingai suvaržanti žmogaus teisę kreiptis į teismą, jeigu įgyvendina savo tarptautinę teisinę pareigą užsienio valstybei taikyti imunitetą.

Svarbus aspektas vertinant valstybės imuniteto taikymo proporcingumą buvo atskleistas byloje *Cudak prieš Lietuvą*. Joje EŽTT pažymėjo, kad JT valstybės imuniteto konvencija valstybėms yra privaloma kaip tarptautinę paprotinę teisę valstybės imuniteto klausimais kodifikuojantis šaltinis, neatsižvelgiant į tai, ar valstybės konvenciją ratifikavo, nebent jos jai prieštaravo³⁹⁸. EŽTT praktika leidžia teigti, kad žmogaus teisės kreiptis į teismą proporcingo suvaržymo kriterijus iš valstybių reikalauja imunitetą taikyti tik tada, kai to reikalauja tarptautinė teisė. Atsižvelgdamos į tai, taikydamos imunitetą valstybės turi vadovautis tarptautinių papročių kodifikacijoms, visų pirma, JT valstybės imuniteto konvencija.

Valstybės imuniteto taikymas, kaip bet kuris kitas teisės kreiptis į teismą apribojimas, negali riboti šios teisės tokiu būdu ar tokia apimtimi, kad būtų paneigta pati teisės esmė. Toks ribojimas turi būti pakankamai aiškus arba jį numatančios nuostatos turi numatyti tam tikrus saugiklius, saugančius nuo ribojimo neteisingo supratimo³⁹⁹. Šiuo aspektu taip pat aktuali EŽTT pozicija,

³⁹⁷ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 57 pastr.; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją*, 37 pastr.

³⁹⁸ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 66, 67 pastr.

³⁹⁹ EŽTT. 1995 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Bellet prieš Prancūziją (peticijos Nr. 23805/94)*, 36, 37 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/web/services/content/pdf/001-57952?TID=erlfalnvx>>.

kad EŽTK siekiama garantuoti teises, kurios yra ne teorinės ar iliuzinės, o praktiškos ir efektyvios⁴⁰⁰. Kontekste, nesusijusiame su valstybės imuniteto taikymu, EŽTT laikosi nuomonės, kad teisės esmės apsaugos reikalavimas būtų pažeistas, jei dėl konkretaus teisės apribojimo ta teisė būtų visiškai paneigta. Laikoma, kad EŽTK dalyvės turi užtikrinti, kad nepaisant apribojimo teisė tam tikra priimtina apimtimi gali būti įgyvendinama⁴⁰¹.

Trečiojo *Ashingdane* testo elemento taikymas valstybės imuniteto bylose yra kontraversiškas. Aptartos bylos rodo, kad teismai atskirai įvertina valstybės imuniteto taikymo tikslo teisėtumą ir proporcingumą. Tuo tarpu teisės esmės nepažeidimo kriterijus beveik visose paminėtose valstybės imuniteto bylose nebuvo atskirai aptariamasi. Aptaręs pirmus du kriterijus EŽTT paprastai daro galutinę išvadą dėl ribojimo atitikimo EŽTK 6 str. 1 d. Tai leidžia teigti, kad tai, ar apribojimas nepaneigia teisės esmės, valstybės imuniteto bylose priklauso nuo atitikimo pirmiems dviem – teisėto tikslo ir proporcingumo – kriterijams. Tokią išvadą patvirtina sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*. Joje EŽTT pažymėjo, kad Lietuvos teismai, nesilaikę protingo proporcingumo ryšio, peržengė savo nuožiūros laisvės ribas ir taip paneigė pačią pareiškėjos teisės kreiptis į teismą esmę⁴⁰².

Paminėta EŽTT teismo pozicija kritikuojama kaip nenuosekli, sumaišanti tris skirtingus *Ashingdane* testo elementus. Kita vertus, tokią praktiką galima paaiškinti tuo, kad priešingai nei kitų procesinių teisės kreiptis į teismą apribojimų atveju, taikant valstybės imunitetą, teisė yra visiškai paneigiama. Bet kuriuo atveju, galima pritarti Matthiaso Klotho nuomonei, kad *Ashingdane* testas valstybės imuniteto bylose apsiriboja pirmais dviem kriterijais⁴⁰³.

EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais analizė atskleidžia, kad tam, kad nepažeistų žmogaus teisės kreiptis į teismą, valstybės imuniteto

⁴⁰⁰ EŽTT. 1979 m. spalio 9 d. sprendimas byloje *Airey prieš Airiją* (peticijos Nr. 6289/73), 24 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57420?TID=erlfalnvex>>.

⁴⁰¹ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 18.

⁴⁰² EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 74 pastr.

⁴⁰³ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 18-20.

taikymas turi turėti teisėtą tikslą, būti proporcingas ir nepaneigti teisės esmės. Šis testas EŽTT praktikoje iš esmės reiškia, kad valstybės imunitetą užsienio valstybėms turi taikyti tik tada, kai privalo tai daryti pagal tarptautinę paprotinę teisę. EŽTT praktikoje laikoma, kad sprendamos valstybės imuniteto klausimus valstybės EŽTK 6 str. 1 d. nepažeis, jei vadovausis JT valstybės imuniteto konvencija.

Taigi tikrindamas, ar valstybė nepažeidžia asmenų teisės kreiptis į teismą, EŽTT gali taip pat netiesiogiai patikrinti, ar valstybės laikosi šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės. Tokiu būdu EŽTK įtvirtintas valstybėms privalomas institucinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas gali būti netiesiogiai panaudotas sprendžiant ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės. Vadovaujantis formalistiniu požiūriu, tokie instituciniai mechanizmai teisei yra būtini. Todėl EŽTT praktika gali sustiprinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą padidindama ne tik jos apibrėžtumą, bet ir efektyvumą.

5.4. EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais praktinė reikšmė

EŽTK sukurtas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas tarptautinėje teisėje yra išskirtinis savo efektyvumu. EŽTT sprendimai yra svarbūs ne tik bylų šalims, EŽTK narėms, bet ir visai tarptautinei bendrijai. Todėl didelę praktinę reikšmę turi ir EŽTT išaiškinimai valstybės imuniteto srityje.

Pagal EŽTK 1 str., EŽTK narės garantuoja jų jurisdikcijoje esantiems asmenims EŽTK numatytas teises ir laisves. Pagal EŽTK 46 str. 1 d., konvencijos šalys yra įsipareigojusios vykdyti galutinius teismo sprendimus, priimtus jų atžvilgiu. EŽTT sprendimai yra privalomi valstybėms. EŽTT sprendimai, kuriais konstatuoti valstybių pažeidimai, joms užtraukia tarptautinę teisinę atsakomybę – pareigas. Taigi pagal EŽTT praktiką, EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimas netinkamu tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymu valstybėms gali užtraukti tarptautinę teisinę atsakomybę.

EŽTT sprendimai, įskaitant tuos, kurie priimti teisės kreiptis į teismą ir valstybės imuniteto santykio bylose, gali nulemti kelių skirtingų rūšių pareigas valstybėms. EŽTT sprendimai valstybėms-pažeidėjoms pirmiausia sukelia individualaus pobūdžio, su konkrečia byla susijusias pasekmes. Pagrindinė tokia iš EŽTK 46 str. 1 d. kylanti pareiga – nutraukti pažeidimą⁴⁰⁴. Ši pareiga taikoma tęstinio pobūdžio EŽTK pažeidimams. Valstybės imuniteto kontekste EŽTK 6 str. 1 d. garantuojamos teisės kreiptis į teismą pažeidimas yra vienkartinis aktas, pasireiškiantis imuniteto užsienio valstybei pritaikymu. Todėl pareiga nutraukti pažeidimą valstybės imuniteto kontekste nėra aktuali.

EŽTT sprendimai valstybėms-pažeidėjoms taip pat sukuria restitucijos pareigą. Valstybės turi imtis priemonių, kad pašalintų EŽTK pažeidimo pasekmes tokiu būdu, kad kiek galima atkurtų situaciją, kuri buvo iki pažeidimo⁴⁰⁵. Gaires, kaip įgyvendinti šią pareigą, yra nubrėžusi pati Europos Taryba. Europos Tarybos Ministrų Komitetas rekomenduoja valstybėms savo nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinti galimybę peržiūrėti arba atnaujinti tam tikras bylas, kai EŽTT nustato EŽTK pažeidimą⁴⁰⁶. Pavyzdžiui, Lietuvoje tokia galimybė numatyta Civilinio proceso kodekso 366 str. 1 d. 1 p. Pagal šią nuostatą, procesas gali būti atnaujinamas, kai EŽTT pripažįsta, kad Lietuvos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja EŽTK ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuva.

Restitucijos pareiga, kai EŽTK 6 str. 1 d. pažeidžiama užsienio valstybėms netinkamai taikant imunitetą, yra itin svarbi. Pagal EŽTT praktiką, kai asmuo yra EŽTK 6 str. pažeidimo auka, naujas teisminis procesas arba proceso atnaujinimas nacionaliniame teisme asmens prašymu iš esmės yra

⁴⁰⁴ EŽTT. 2004 m. vasario 17 d. sprendimas byloje *Maestri prieš Italiją* (peticijos Nr. 39748/98), 47 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61638?TID=uchwiqkykn>>.

⁴⁰⁵ EŽTT. 2004 m. vasario 17 d. sprendimas byloje *Maestri prieš Italiją*, 47 pastr.

⁴⁰⁶ Europos Tarybos Ministrų Komitetas. 2000 m. sausio 19 d. rekomendacija valstybėms narėms Nr. Rec(2000)2 „Dėl tam tikrų bylų peržiūrėjimo arba atnaujinimo nacionaliniu lygiu po Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2000\)2&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorIntranet=DBC8F2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2000)2&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorIntranet=DBC8F2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864)>.

tinkamas būdas ištaisyti pažeidimą⁴⁰⁷. EŽTT sprendimas šiuo klausimu įpareigoja valstybę nacionalinės teisės nustatyta tvarka peržiūrėti valstybės imuniteto taikymo praktiką konkrečioje byloje.

Valstybės imuniteto srityje įmanomos kelios skirtingos bylų peržiūrėjimo situacijos, atsižvelgiant į tai, kaip konkrečiai taikant valstybės imunitetą buvo pažeista EŽTK. Valstybei gali kilti pareiga peržiūrėti konkrečios bylos santykių kvalifikavimą valstybės imuniteto tikslais, kai nacionalinis teismas EŽTK 6 str. 1 d. pažeidė nevertindamas, ar jo nagrinėtas ginčas kilo iš viešo, ar iš privataus pobūdžio santykių. Pavyzdžiui, tokio pobūdžio pareiga gali kilti iš EŽTT sprendimo byloje *Oleynikov prieš Rusiją*⁴⁰⁸. Valstybei taip pat gali kilti pareiga užtikrinti bylos nagrinėjimą iš esmės, netaikant imuniteto, kai nacionalinis teismas EŽTK 6 str. 1 d. pažeidė taikydamas imunitetą, kai jo taikyti neturėjo. Pavyzdžiui, tokias pasekmes sukėlė EŽTT sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*⁴⁰⁹. Joje imunitetas užsienio valstybei buvo taikomas ginče, kilusiame iš darbo santykių su užsienio valstybe (su jos ambasada). Restitucijos pareigą įgyvendino LAT, atnaujinęs bylą ir nurodęs, kad ji turi būti išnagrinėta iš esmės⁴¹⁰.

EŽTT sprendimai valstybėms-pažeidėjoms taip pat gali sukurti pareigą sumokėti pažeidimo aukai kompensaciją. Pagal EŽTK 41 straipsnį, jeigu EŽTT nustato EŽTK ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu valstybės įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, EŽTT taip pat gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą. Teisingas atlyginimas yra papildoma EŽTT sprendimais sukuriama pareiga, bet ne alternatyva kitoms individualaus ir bendro pobūdžio pareigoms. EŽTT priteisiamas teisingas atlyginimas gali apimti išlaidas, asmens patirtas dėl EŽTK pažeidimo (visų pirma, išlaidas teisinei pagalbai), turtinę ir neturtinę žalą⁴¹¹. Teisės doktrinoje

⁴⁰⁷ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 72 pastr.

⁴⁰⁸ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 72 pastr.

⁴⁰⁹ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 69, 74 pastr.

⁴¹⁰ LAT Civilinių bylų skyrius. 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada*.

⁴¹¹ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 857.

yra nuomonių, kad dėl savo subsidiarumo teisingas atlyginimas turi baudžiamosios sankcijos požymių⁴¹².

Teisingas atlyginimas gali būti priteisiamas ir dėl to, kas asmeniui nebuvo suteiktos EŽTK 6 str. 1 d. numatytos garantijos, pavyzdžiui, netinkamai užsienio valstybei taikant imunitetą. Valstybės imuniteto bylose EŽTT pabrėžia, kad negali spekuliuoti apie nacionalinės bylos baigtį, jei pažeidimas nebūtų įvykęs. Tačiau, EŽTT įsitikinimu, nėra neprotinga laikyti, kad dėl EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo pareiškėjas praranda realias galimybes ginti savo teises. Todėl tokiose bylose būna priteisiama neturtinė žala. Byloje *Cudak prieš Lietuvą* pareiškėjai buvo priteistas bendras 10 000 eurų⁴¹³, byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją* – bendras 60 000 eurų⁴¹⁴ atlyginimai.

EŽTT sprendimai valstybėms-pažeidėjoms gali ne tik sukelti individualaus pobūdžio pasekmes, bet ir nulemti su konkrečia byla nesusijusią pareigą užkirsti kelią panašioms EŽTK pažeidimams ateityje. Valstybės turi iš EŽTK 1 str. kylančią bendrą pareigą savo įstatymus ir jų taikymo praktiką priderinti prie konvencijos reikalavimų⁴¹⁵. Pavyzdžiui, pagal EŽTT praktiką, jei EŽTT sprendimu pripažinta, kad EŽTK savo turiniu pažeidžia valstybės įstatymo nuostata, ji daugiau neturėtų būti taikoma⁴¹⁶.

EŽTT sprendimų sukeltamų bendro pobūdžio pareigų aspektas valstybės imuniteto srityje yra itin aktualus. Dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės neapibrėžtumo, netinkamas jos taikymas dažna būna sisteminė problema, ypač valstybėse, kuriose nėra išsamių valstybės imuniteto įstatymų, atspindinčių tarptautinę teisę. Bendro pobūdžio pasekmes, pavyzdžiui, galėtų sukelti bylose *Cudak prieš Lietuvą* ir *Oleynikov prieš Rusiją* EŽTT priimti

⁴¹² FORST, Déborah. The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights – Limits and Ways Ahead. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 2013, Vol. 7, Issue 3, p. 6 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf>.

⁴¹³ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 79 pastr.

⁴¹⁴ EŽTT. 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją*, 72 pastr.

⁴¹⁵ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 26.

⁴¹⁶ EŽTT. 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Vokietiją*, 67 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57534?TID=uchwiqkykn>>.

sprendimai. Tiek Lietuvoje⁴¹⁷, tiek Rusijoje⁴¹⁸ valstybės imuniteto klausimai nėra aiškiai ir išsamiai sureguliuoti įstatymais, o teismų praktikoje sprendžiami nenuosekliai ir nesistemiškai.

EŽTT sprendimai ne tik sukuria valstybių-EŽTK pažeidėjų tarptautinę teisinę atsakomybę, bet ir gali būti priverstinai jų atžvilgiu vykdomi. EŽTK pagrindu veikia kompleksiškas EŽTT sprendimų priverstinio vykdymo mechanizmas.

EŽTK 46 str. 2 d. numato, kad EŽTT sprendimų vykdymą prižiūri Europos Tarybos Ministrų Komitetas. Vykdydamas EŽTT sprendimus paprastai pirmiausia jis imasi ne itin griežtų priemonių: diplomatinio spaudimo santykiuose su valstybe-pažeidėja, priima rezolucijas dėl EŽTT sprendimų nevykdymo, skelbia sprendimus ir pranešimus, skirtus išviešinti problemą⁴¹⁹.

EŽTK 14 protokolu Europos Tarybos Ministrų Komitetui buvo suteiktos dvi naujos, labiau formalizuotos funkcijos užtikrinant EŽTT sprendimų įgyvendinimą. Europos Tarybos Ministrų Komitetas gali kreiptis į EŽTT su prašymu išaiškinti galutinius jo sprendimus⁴²⁰. Kai Europos Tarybos Ministrų Komitetas mano, kad valstybė neįvykdė EŽTT sprendimo, jis gali kreiptis į EŽTT su prašymu priimti atskirą sprendimą dėl ankstesnio EŽTT sprendimo nevykdymo⁴²¹.

Griežčiausia priemonė, kurios Europos Tarybos Ministrų Komitetas gali imtis užtikrindamas EŽTT sprendimų vykdymą – suspenduoti arba net nutraukti valstybės pažeidėjos narystę Europos Tarybos organizacijoje. Europos Tarybos statutas leidžia imtis tokių priemonių prieš valstybę, kuri padarė sunkų statuto 3 str., numatančio pareigas laikytis teisės viršenybės principų, užtikrinti žmogaus teises ir laisves jos jurisdikcijoje esantiems asmenims ir nuoširdžiai ir efektyviai bendradarbiauti su Europos Taryba

⁴¹⁷ Žr. šio darbo 1.4 dalį.

⁴¹⁸ EŽTT. *2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje Oleynikov prieš Rusiją*, 15-32 pastr.

⁴¹⁹ FORST, D. *The Execution <...>*, p. 14-15.

⁴²⁰ EŽTK 46 str. 3 d.

⁴²¹ EŽTK 46 str. 4 d.

siekiant jos tikslų, pažeidimą⁴²². Piktybišką EŽTT sprendimų nevykdymą galima laikyti sunkiu paminėtų pareigų pažeidimu, pateisinančiu griežčiausių teisinių priemonių taikymą prieš EŽTK pažeidėją⁴²³. Praktikoje ši priemonė dar nebuvo panaudota prieš EŽTT sprendimų neįgyvendinančią valstybę. Nepaisant to, tokia sankcija galėtų būti taikoma valstybei, netinkamai taikančiai tarptautinę valstybės imuniteto teisę ir taip piktybiškai pažeidžiančią EŽTK.

Taigi EŽTK pagrindu sukurtas EŽTT sprendimų įgyvendinimo mechanizmas gali būti panaudotas prieš valstybes pažeidėjas ir bylose pagal EŽTK 6 str. 1 d. dėl netinkamo tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymo.

EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais yra svarbi ne tik valstybėms-konkrečių bylų šalims, bet ir kitoms EŽTK narėms. Iš EŽTK 1 str. numatytos EŽTK narių pareigos garantuoti asmenų teises ir laisves galima išvesti jų pareigą, sprendžiant panašius valstybės imuniteto klausimus savo teisės sistemose, vadovautis EŽTT išaiškinimais bylose, kuriose jos nedalyvavo. EŽTK narės plačiai remiasi EŽTT kuriamą doktrina ir vis dažniau keičia savo įstatymus ir jų taikymo praktiką tam, kad jie atitiktų EŽTT formuluojamą praktiką⁴²⁴. Todėl visos EŽTK narės turėtų laikytis EŽTT kuriamos doktrinos valstybės imuniteto klausimais.

EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje greičiausiai turės ir globalią reikšmę. EŽTT praktika yra tarptautinės teisės šaltinis, padedantis nustatyti teisės normų turinį TTT statuto 38 str. 1 d. d punkto prasme. EŽTK sukurtas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas yra reikšmingas visai tarptautinei žmogaus teisių apsaugai. EŽTT išplėtojo pažangiausią, plačiausią žmogaus teisių apsaugos praktiką visame pasaulyje.

Kiti svarbūs tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai – 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija, 1981 m. Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija (dar

⁴²² 1949 m. Europos Tarybos statutas. ETS Nr. 001; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-481, 8 str. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680306052>>.

⁴²³ FORST, D. *The Execution* <...>, p. 15.

⁴²⁴ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris* <...>, p. 31.

vadinama Bandžulo chartija) – įtvirtina į EŽTK panašius žmogaus teisių katalogus, kurie, kaip ir EŽTK 6 str., suteikia asmenims teisę į teisingą teismą⁴²⁵. Paminėtus dokumentus taikančios ir aiškinančios institucijos – Amerikos žmogaus teisių teismas, Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija (bet ne JT Žmogaus teisių komitetas, prižiūrintis Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto laikymąsi) – savo praktikoje dažnai cituoja aktualią EŽTT jurisprudenciją⁴²⁶. Pavyzdžiui, EŽTT praktika ginant saviraiškos laisvę padarė didelę įtaką tuo pačiu klausimu jurisprudenciją formuojančiam Amerikos žmogaus teisių teismui⁴²⁷. Todėl tikėtina, kad kitose tarptautinėse žmogaus teisių apsaugos institucijose teisės kreiptis į teismą ir valstybės imuniteto santykio klausimas bus sprendžiamas atsižvelgiant į naujausią aktualią EŽTT praktiką.

Aptarta EŽTK ir EŽTT praktikos analizė atskleidžia, kad EŽTT sprendimai gali iš tiesų netiesiogiai įpareigoti, ir tai daro, valstybes laikytis tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir peržiūrėti valstybės imuniteto taikymo praktiką. EŽTT praktikoje valstybėms jau keliskart buvo taikytos sankcijos už tai, kad jos nesilaikė šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir taip pažeidė EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtintą teisę kreiptis į teismą. Taigi praktikoje EŽTK ir Europos Tarybos statuto nuostatos yra naudojamos kaip valstybėms privalomos taisyklės, leidžiančios netiesiogiai spręsti ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir taikyti atsakomybę šioje teisės srityje. Tai stipriai padidina tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumą. Atsižvelgiant į

⁴²⁵ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 999, p. 171; *Valstybės žinios*, 2002, Nr.: 77-3288, 14 str. 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&tr2=>; 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija. *OAS Treaty Series*, Nr. 36; *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1144, p. 123, 8 str. 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf>; 1981 m. Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58, 7 str. 1 d. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf>.

⁴²⁶ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 30.

⁴²⁷ BERTONI, Eduardo Andrés. The Inter-American Court of Human Rights and the European Court of Human Rights: A Dialogue on Freedom of Expression Standards. *European Human Rights Law Review*, 2009, Issue 3, p. 332-352 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.palermo.edu/derecho/pdf/publicaciones/Paper-Bertoni.pdf>>.

teisės kreiptis į teismą apsaugos panašumus kituose regionuose ir didelį EŽTT autoritetą globaliai žmogaus teisių apsaugai, tikėtina, kad šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumas gali padidėti ir kituose regionuose. Kaip minėta, vadovaujantis formalistiniu požiūriu, instituciniai ginčų sprendimo ir atsakomybės taikymo mechanizmai yra kritinis teisės požymis. Todėl aptartą EŽTT praktiką galima laikyti išaugusio šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo įrodymu.

6. TARPTAUTINĖS VALSTYBĖS IMUNITETO TEISĖS NAUJOVIŲ ĮTAKA JOS TEISIŠKUMUI

6.1. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka jos apibrėžtumui

JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje, kaip atskleidė išsami šių naujovių analizė, stipriai prisidėjo prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės vystymosi. Svarbu įvertinti, ar ir kokią įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės turi šios tarptautinės teisės srities teisiškumui, kuris teisės praktikoje ir doktrinoje kelia abejonių⁴²⁸.

Vertinant, kaip tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės paveikė jos buvimą teise, reikia nustatyti, ar dėl tų naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo teisei būdingų požymių. Jei JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje nulemia, kad tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje atsirado taisyklių ar kitokių priemonių, kurios antroje darbo dalyje aptartose formalistinėse ir pragmatinėse teorijose yra laikomos būtinu teisės požymiu, galima daryti išvadą, kad šios tarptautinės teisės srities teisiškumas sustiprėjo arba kad ji tapo labiau teise nei buvo iki šiol.

JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika paveikė tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą, kuris yra pamatinė teisės sistemos savybė. Bendras tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip privalomos tarptautinės teisės srities, neapibrėžtumas – esminė jos problema⁴²⁹. Tarptautinėje bendrijoje nėra H. L. A. Harto pripažinimo taisyklės ar kitokios priemonės,

⁴²⁸ Žr. šio darbo 1.2 ir 1.3 dalis.

⁴²⁹ Žr. šio darbo 1.5 dalį.

kuri autoritetingai nurodytų, kas yra tarptautinė valstybės imuniteto teisė, ir taip suteiktų jai apibrėžtumo⁴³⁰.

Pirma, visuomet trūko apibrėžtumo, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė, įpareigojanti tarptautinę bendriją, iš viso egzistuoja. Kaip minėta, kai kurios valstybės neigia tokią tarptautinės teisės sritį, valstybės imuniteto taikymą laikydamos pagarbos (JAV) ar politinės valios (Kinija, Indija), bet ne tarptautinės teisinės pareigos reikalu⁴³¹. Daugiau valstybių, įskaitant Lietuvą⁴³², praktikoje sprendamos valstybės imuniteto klausimus tiesiog nesivadovauja tarptautine valstybės imuniteto teise, kaip privalomu teisės šaltiniu⁴³³. Antra, niekas autoritetingai neapibrėžė, kas yra tarptautinė valstybės imuniteto teisė, t. y., nenurodė, kas yra jos šaltiniai. Niekas taip pat nenumatė kriterijų, kurie asmenims ir institucijoms leidžia identifikuoti tarptautines teises valstybės imuniteto taisykles.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės leidžia spręsti jos neapibrėžtumo problemą. JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais turi bendrą fundamentalų dalyką. Visos šios naujovės autoritetingai patvirtino tarptautinį teisinį valstybės imuniteto pobūdį. Visos paminėtos naujovės leidžia teigti, kad valstybės imunitetas yra ne valstybių pasirinkimo, bet privalomos tarptautinės teisės reikalas.

Viso JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo metu buvo akcentuojamas tarptautinis teisinis valstybės imuniteto pobūdis. 1949 m. valstybės imuniteto kodifikavimo klausimą iškėlęs JT Sekretoriatas jį laikė tarptautinės teisės klausimu⁴³⁴. Išanalizavusi valstybių praktiką ir rengdama JT valstybės imuniteto konvencijos projektą TTK dar 1980 m. konstatavo, kad valstybės imunitetas kyla iš tarptautinės teisės⁴³⁵. JT valstybės imuniteto

⁴³⁰ HART, H. L. A. *The Concept <...>*, p. 94-95.

⁴³¹ Žr. šio darbo 1.2 dalį.

⁴³² Žr. šio darbo 1.4 dalį.

⁴³³ Žr. šio darbo 1.3 dalį.

⁴³⁴ JT Generalinis sekretorius. *Tarptautinės teisės apžvalga dėl Tarptautinės teisės komisijos kodifikavimo darbų, 1949*, 52 pastr.

⁴³⁵ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law <...>*, p. 14.

konvencijos preambulės 1 pastraipoje aiškiai pripažinta, kad valstybės imunitetas yra tarptautinės teisės principas.

Analogišką išvadą apie valstybės imuniteto tarptautinį teisinį pobūdį padarė tiek TTT *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, tiek EŽTT, spręsdamas teisės kreiptis į teismą ir valstybės imuniteto santykio bylas. TTT patvirtino paminėtą TTK išvadą ir pabrėžė, kad valstybės tiek taiko imunitetą, tiek jo reikalauja pagal tarptautinę teisę⁴³⁶. EŽTT praktikoje valstybės imunitetas nuosekliai laikomas „tarptautinės teisės kategorija“⁴³⁷.

JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika ne tik patvirtino tarptautinį teisinį valstybės imuniteto pobūdį, bet ir autoritetingai apibrėžė tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį. Paminėta konvencija ir teismų praktika atskleidžia, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių turi būti ieškoma tarptautiniuose papročiuose TTT statuto 38 str. 1 d. b punkto prasme – bendroje valstybių praktikoje, kurią jos laiko teisiškai privaloma. Tokia išvada pirmiausia seka iš patvirtinimo, kad valstybės imuniteto klausimus reguliuoja tarptautinė teisė. Nesant universalių tarptautinių sutarčių valstybės imuniteto klausimais, toks patvirtinimas reiškia pripažinimą, kad valstybės imuniteto klausimus tarptautinėje teisėje gali reguliuoti ir reguliuoja kitas šaltinis – tarptautiniai papročiai.

JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo procese, TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikoje tarptautiniai papročiai įvardinti kaip tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinis ir tiesiogiai. JT valstybės imuniteto konvencija, ypač jos preambulės 1 ir 5 pastraipos, taip pat didelės apimties JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga atskleidžia, kad valstybės imuniteto taisyklės kyla iš tarptautinių papročių. Kaip rengdama konvenciją pabrėžė TTK, valstybės imunitetas yra „bendra tarptautinės paprotinės teisės taisyklė, įsitvirtinusi dabartinėje valstybių

⁴³⁶ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 56 pastr.

⁴³⁷ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 188 pastr.; 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 60 pastr.

praktikoje⁴³⁸. Tokią pačią išvadą padarė ir TTT ir EŽTT. *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT patvirtino, kad tarp valstybių nesant galiojančių valstybės imuniteto klausimus reguliuojančių sutarčių, pamatiniu tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniu yra tarptautiniai papročiai⁴³⁹. Kad valstybės imuniteto taisyklės kyla iš tarptautinių papročių, pripažinta ir EŽTT praktikoje⁴⁴⁰.

JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo medžiaga, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT ne tik nurodo, kas yra tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinis, bet ir pateikia gaires, kaip identifikuoti jos turinį. *Jurisdikcinių imunitetų* byloje TTT nurodė, kur turėtų būti ieškoma valstybių praktikos ir *opinio juris*, kaip tarptautinių valstybės imuniteto papročių elementų. Valstybių praktiką atskleidžia valstybių teismų sprendimai, įstatymai, reikalavimai užsienio valstybių teismuose ir pareiškimai priimant JT valstybės imuniteto konvenciją. Valstybių *opinio juris* atspindi valstybių daromos nuorodos į tarptautinę teisę sprendžiant valstybės imuniteto klausimus⁴⁴¹.

JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamoji medžiaga, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika atskleidžia konkrečius tarptautinės valstybės imuniteto teisės identifikavimo pavyzdžius. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės pokyčiai pateikia gaires, kad šios srities taisyklės turi būti identifikuojamos atliekant lyginamąją valstybių praktikos – nacionalinių įstatymų, nacionalinių teismų sprendimų, tarptautinių dokumentų – analizę ir vertinant, ar ta valstybių praktika pasiekė tarptautiniams papročiams keliamus reikalavimus. Konkretūs tarptautinių papročių analizės atvejai rodo, kiek plati ir vieninga turi būti valstybių praktika, kad įgytų tarptautinio valstybės imuniteto papročio statusą.

Pavyzdžiui, kaip matyti iš 1991 m. TTK projekto komentaro, visos pagrindinės projekto nuostatos buvo paremtos detalia daugybės valstybių

⁴³⁸ FOX, H; WEBB, Ph. *The Law <...>*, p. 14.

⁴³⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 54 pastr.

⁴⁴⁰ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 188 pastr.; 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 60 pastr.

⁴⁴¹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 55 pastr.

praktikos analize. TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje⁴⁴² ir EŽTT praktikoje⁴⁴³ taip pat analizuota, ar yra pakankamai valstybių praktikos, leidžiančios teigti, kad tarptautinė paprotinė teisė riboja *jus cogens* normas pažeidusių valstybių imunitetą.

Svarbu pabrėžti JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatų, TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikos išvadų autoritetinę. Sunku įsivaizduoti autoritetingesnes išvadas apie tarptautinės valstybės imuniteto teisės pobūdį ir šaltinį nei tas, kurias padarė TTK, JT Generalinė Asamblėja, TTT ir EŽTT.

JT valstybės imuniteto konvenciją rengusi TTK atlieka JT Chartijos 13 str. 1 d. a punkte numatytą funkciją – skatina tarptautinės teisės plėtrą bei jos kodifikavimą⁴⁴⁴. TTK nariai yra didžiausi tarptautinės teisės mokslo autoritetai, renkami Generalinės Asamblėjos⁴⁴⁵. TTK parengti universalių konvencijų projektai (angl. *draft articles*) padeda atskleisti tarptautinės teisės turinį ir turi didelį svorį TTT praktikoje⁴⁴⁶. Pasaulio teismu vadinamas TTT laikomas autoritetingiausia tarptautine teismine institucija⁴⁴⁷. EŽTT yra pažangiausia praktika žmogaus teisių klausimais išvysčiusi tarptautinė teisminė institucija ir savo pasiekimais neturi analogų pasaulyje⁴⁴⁸.

JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos, TTT išaiškinimai *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT išvados apie tarptautinės valstybės imuniteto teisės statusą ir šaltinius, be abejo, nėra formaliai privalomos tarptautinei bendrijai. Todėl jų negalima prilyginti H. L. A. Harto pripažinimo taisyklei, įsakmiai apibrėžiančiai teisės šaltinius ir taip suvienijančiai teisės sistemą. Vis dėlto paminėtos išvados tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje

⁴⁴² TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 81-91 pastr.

⁴⁴³ EŽTT. 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*, 61-66 pastr.

⁴⁴⁴ JT Generalinė Asamblėja. 1947 lapkričio 21 d. rezoliucija Nr. 174 (II) „Tarptautinės teisės komisijos įsteigimas“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/81/IMG/NR003881.pdf?OpenElement>>.

⁴⁴⁵ JT Generalinė Asamblėja. *Tarptautinės teisės komisijos statutas, patvirtintas 1947 lapkričio 21 d. rezoliucija Nr. 174(II)*, 2^a str. 1 ir 2 d., 3 str.

⁴⁴⁶ SHAW, M. N. *International <...>*, p. 120-121.

⁴⁴⁷ LEATHLEY, Ch. *An Institutional <...>*, p. 261.

⁴⁴⁸ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 30.

atlieka tą pačią funkciją kaip ir pripažinimo taisyklė – suteikia šiai tarptautinės teisės sričiai apibrėžtumo.

JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje autoritetingai patvirtina tarptautinės valstybės imuniteto teisės egzistavimą ir apibrėžia jos šaltinį. Pagal pragmatinį tarptautinės teisės vertinimo modelį, pastarąją funkciją atliekančios priemonės yra būtinas teisės požymis⁴⁴⁹. JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika savo autoritetu ir nuoseklumu leidžia išspręsti primityvių teisės sistemų problemą – neapibrėžtumą, ir taip atlieka iš esmės tą pačią funkciją kaip H. L. A. Harto pripažinimo taisyklė⁴⁵⁰. Taigi tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo svarbų teisės požymį – joje atsirado priemonių, leidžiančių užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą.

Kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės pokyčiai padidindami jos apibrėžtumą sustiprino jos buvimą teise patvirtina teisės doktrina. Doktrininį patvirtinimą atskleidžia vieno autoritetingiausių darbų valstybės imuniteto srityje – ledi Hazel Fox knygos „The Law of State Immunity“ 2008 m. ir 2013 m. (parašyto kartu su Philippa Webb) leidimų palyginimas. Dalis 2008 m. publikuotos knygos buvo skirta diskusijai, ar valstybės imuniteto taikymas yra valstybių pareiga ar jų pagarbos užsienio suverenams gestas⁴⁵¹. 2013 m. leidime analogiškos dalies nebeliko. Jo bendraautorė Philippa Webb šio darbo autoriui patvirtino, kad tokį autorių pasirinkimą nulėmė pasikeitimai tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje. Ph. Webb nuomone, po TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* sunku abejoti, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra teisė.

Teisės doktrinoje taip pat teigiama, kad didžiausią reikšmę JT valstybės imuniteto konvencija turi būtent dėl to, kad patvirtina, kad valstybės imunitetas yra ne tik pagarbos reikalas, bet tarptautinės teisės taisyklė⁴⁵². JT valstybės

⁴⁴⁹ PAYANDEH, M. *The Concept <...>*, p. 981.

⁴⁵⁰ HART, H. L. A. *The Concept <...>*, p. 94-95.

⁴⁵¹ FOX, H. *The Law <...>*, p. 13-18.

⁴⁵² O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. xlii.

imuniteto konvencijos priėmimas yra laikomas universalaus sutarimo dėl teisinio valstybės imuniteto pobūdžio ženklu⁴⁵³. Neabejojama, kad prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip tarptautinės teisės sritys, vystymosi stipriai prisidėjo ir EŽTT praktika⁴⁵⁴.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumo pokyčiai yra ypač reikšmingi Lietuvai, kurioje nėra įstatyminio valstybės imuniteto reguliavimo, o iš esmės vieninteliu šios doktrinos šaltiniu laikoma nenuosekli nacionalinių teismų praktika⁴⁵⁵. Lietuvoje nesant valstybės imuniteto klausimus reguliuojančių įstatymų ir Lietuvai neprisijungus prie JT valstybės imuniteto konvencijos, Lietuvos teismams, nagrinėjantiems ieškinius užsienio valstybėms, siūlytina kaip pagrindinį šaltinį tiesiogiai taikyti tarptautinius papročius valstybės imuniteto srityje. Tai Lietuvos teismams leidžia Lietuvos Konstitucijos 135 str. 1 d., numatanti, kad Lietuva, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, kurie, pagal Lietuvos Konstitucinio Teismo praktiką, reiškia ir tarptautinius papročius⁴⁵⁶.

Atlikta tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių analizė leidžia teigti, kad šios naujovės sustiprino šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą suteikdamos jai apibrėžtumo. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimas ir nuostatos, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais autoritetingai patvirtino tarptautinės valstybės imuniteto teisės egzistavimą, apibrėžė jos šaltinį – tarptautinius papročius, ir pateikė gaires jų identifikavimui. Vadovaujantis pragmatine teisės samprata, tokias funkcijas atliekančios priemonės yra būtinos teisei. Taigi dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių ji įgijo kai kurių teisės požymių, kurių jai trūko. Kita vertus, dėl paminėtų naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė neįgijo formalistinio

⁴⁵³ TOMUSCHAT, Christian. The International Law of State Immunity and Its Development by National Institutions. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2011, Vol. 44, Issue 4, p. 1118 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wp0.its.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/Tomuschat-cr.pdf>>.

⁴⁵⁴ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris* <...>, p. 31.

⁴⁵⁵ Žr. šio darbo 1.4 dalį.

⁴⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2014 m. kovo 18 d. nutarimas*, IV d. 5.2 pastr.

apibrėžtumo. Nei JT valstybės imuniteto konvencija, nei TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, nei EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais savaime nesukūrė valstybėms teisiškai privalomų taisyklių, kurios apibrėžtų tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį, t. y., atliktų H. L. A. Harto pripažinimo taisyklės funkciją šioje srityje.

6.2. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka jos konkrečių taisyklių apibrėžtumui

JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais paveikė ne tik tarptautinės valstybės imuniteto teisės, kaip tarptautinės teisės srities, bet ir konkrečių jos taisyklių apibrėžtumą. Tai taip pat turi įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui.

Tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje trūko apibrėžtumo ne tik dėl abejotino jos tarptautinio teisinio pobūdžio, bet ir dėl konkrečių jos taisyklių turinio. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikytojui ir aiškintojui neužtenka pripažinti, kad ji kyla iš tarptautinių papročių. Tarptautinių papročių turinio identifikavimas – sudėtingas procesas. Valstybės imuniteto klausimus sprendžiantiems nacionalinių teismų teisėjams ir įstatymų leidėjams dažnai trūksta žinių, laiko ir kitų išteklių, kad galėtų atlikti sudėtingą tarptautinės teisės pratimą – išvesti mažiausią bendrą vardiklį tarp skirtingų valstybių praktikos, taip pat nustatyti valstybių *opinio juris*. Konkrečių tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžimas reikalauja atlikti plačią lyginamąją valstybių praktikos analizę. Teisės moksle pripažįstama, kad lyginamasis tyrimų metodas yra pagrindinis tarptautinės valstybės imuniteto teisės tyrimuose⁴⁵⁷.

Konkrečių tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumui fundamentalią reikšmę turi dar neįsigaliojusi JT valstybės imuniteto konvencija. JT valstybės imuniteto konvencija ne tik autoritetingai apibrėžė

⁴⁵⁷ FOX, H. *The Law <...>*, p. 20.

tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinį, bet ir atskleidė jo turinį. JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo procesas, konvencijos tikslai ir objektas, pagrindinių jos nuostatų dėstymo būdas ir taikymo praktika rodo, kad JT valstybės imuniteto konvencija stipriai padidino tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių, kylančių iš tarptautinių papročių, apibrėžtumą.

Teisinis valstybės imuniteto taisyklių apibrėžtumas, kaip pamatinis JT valstybės imuniteto konvencijos tikslas, persmelkia visą konvencijos rengimą, priėmimą ir taikymą. Teisinio apibrėžtumo trūkumą JT Sekretoriatas dar 1949 m. išskyrė kaip priežastį kodifikuoti valstybės imuniteto sritį⁴⁵⁸. JT valstybės imuniteto konvencija buvo priimta akcentuojant teisinio apibrėžtumo valstybės imuniteto srityje svarbą⁴⁵⁹. Pačioje JT valstybės imuniteto konvencijoje teisinio apibrėžtumo padidinimas buvo nurodytas kaip fundamentalus jos tikslas⁴⁶⁰. JT valstybės imuniteto konvencijos formuluotės buvo parengtos praktiškai aiškiu ir patogiu būdu, kiek galima sumažinant abstrakčių, vertinamųjų kriterijų reikšmę.

Ypač svarbu, kad JT valstybės imuniteto konvencijos, kaip išsamios tarptautinių valstybės imuniteto papročių kodifikacijos, statusą įtvirtino du autoritetingiausi tarptautiniai teismai – TTT ir EŽTT. TTT nuomone, išreikšta *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos ir jų priėmimo ir įgyvendinimo procesas atskleidžia tarptautinės paprotinės teisės turinį⁴⁶¹. TTT pripažino, kad konkrečios JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos turi tarptautinių papročių statusą⁴⁶². Analogiškai EŽTT pripažino, kad JT valstybės imuniteto konvencijos taisyklės yra privalomos valstybėms kaip tarptautinių papročių kodifikacija⁴⁶³.

Tarptautinę valstybės imuniteto teisę turintiems taikyti subjektams, visų pirma, nacionaliniams parlamentams ir teismams, JT valstybės imuniteto

⁴⁵⁸ JT Generalinis sekretorius. *Tarptautinės teisės apžvalga dėl Tarptautinės teisės komisijos kodifikavimo darbų, 1949*, 52 pastr.

⁴⁵⁹ JT Generalinė Asamblėja. *2004 m. gruodžio 2 d. rezoliucija Nr. A/RES/59/38, 7 įtrauka.*

⁴⁶⁰ JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 3 pastraipa.

⁴⁶¹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 55, 66 pastr.

⁴⁶² TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 116-118 pastr.

⁴⁶³ EŽTT. *2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje Oleynikov prieš Rusiją*, 68 pastr.; *2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje Wallishauser prieš Austriją*, 66 pastr.

konvencija leidžia identifikuoti, kokia yra tarptautinė teisė valstybės imuniteto srityje, ir tą teisę taikyti. JT valstybės imuniteto konvencija valstybėms pateikia aiškių, detalių ir praktiškai patogių tarptautinių paprotinių taisyklių rinkinį, kuriuo jos gali naudotis spręsdamos valstybės imuniteto klausimus.

JT valstybės imuniteto konvencija supaprastina sudėtingą tarptautinės paprotinės teisės identifikavimo ir taikymo procesą. Dauguma JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatų yra paremtos lyginamąja valstybių praktikos ir jų *opinio juris* analize, kuri atskleista aptartoje JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamojoje medžiagoje. Todėl nacionaliniams teismams ir parlamentams nėra būtina savarankiškai atlikti sudėtingo tarptautinių papročių identifikavimo darbo. JT valstybės imuniteto konvencija ir jos parengiamoji medžiaga leidžia valstybėms savarankiškai nerinkti gausios medžiagos apie valstybės imuniteto taikymo pasaulinę praktiką, neanalizuoti, ar ta praktika atitinka tęstinumo, vieningumo, nuoseklumo reikalavimus, keliamus tarptautiniams papročiams, nenagrinti priežasčių, dėl kurių valstybės laikosi tos praktikos. Tarptautinę valstybės imuniteto teisę taikantys subjektai gali plačiai remtis JT valstybės imuniteto konvencijos rengėjų daugiamėčiu įdirbiu kodifikuojant tarptautinę paprotinę teisę.

JT valstybės imuniteto konvencija palengvina šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje įsitvirtinusios riboto valstybės imuniteto doktrinos supratimą ir taikymą. JT valstybės imuniteto konvencija leidžia išvengti neužtikrinto, abstrakčiais ir neaiškiais kriterijais paremto viešo ir privataus pobūdžio valstybės veiksmų atskyrimo proceso kiekvienu konkrečiu atveju. JT valstybės imuniteto konvencijoje įtvirtintas išimčių iš bendros valstybės imuniteto taisyklės sąrašas užtikrina riboto valstybės imuniteto doktrinos apibrėžtumą pagal tarptautinę teisę. Siekiant patikrinti, ar konkretūs santykiai, iš kurių kilo ginčas su užsienio valstybe, yra privatiniai pagal tarptautinę teisę, ją taikantiems subjektams užtenka patikrinti, ar jie patenka į kurią nors JT valstybės imuniteto konvencijoje numatytą išimtį. Jei ginčo teisiniai santykiai nepatenka į JT valstybės imuniteto konvencijoje numatytą išimtį, greičiausiai bus taikoma bendra valstybės imuniteto taisyklė.

JT valstybės imuniteto konvencijos autoritetingumas nekelia abejonų. Jį nulemia ne tik aptartas didelis TTK, parengusios JT valstybės imuniteto konvencijos projektą, autoritetas, bet ir konvencijos rengimo TTK, o vėliau – JT Generalinės Asamblėjos Šeštajame komitete ir *Ad hoc* komitete dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų ypatumai. Kaip minėta, JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos yra detalios tarptautinių papročių analizės ir plataus tarptautinės bendrijos kompromiso rezultatas.

Kaip matyti iš 1991 m. TTK projekto komentaro ir kitos JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamosios medžiagos, jos nuostatos TTK buvo formuluojamos atlikus išsamią tarptautinių sutarčių, tarptautinių teismų ir arbitražų praktikos, nacionalinių įstatymų, nacionalinių teismų praktikos, teisės doktrinos analizę. TTK įvertino ir valstybių atsakymus apie jų praktiką taikant valstybės imunitetą keliose JT Generalinės Asamblėjos atliktose apklausose⁴⁶⁴. 26 metus trukusi valstybių praktikos ir *opinio juris* analizė leidžia JT valstybės imuniteto konvenciją laikyti autoritetingos tarptautinių papročių kodifikacijos rezultatu.

JT valstybės imuniteto konvencija atspindi ne tik jos rengėjų, bet ir platesnės tarptautinės bendrijos narių požiūrį į tarptautinius papročius valstybės imuniteto srityje⁴⁶⁵. 1991 m. JT valstybės imuniteto konvencijos projekto nuostatos buvo kelis kartus peržiūrėtos ir plačiai išdiskutuotos. Kaip minėta, JT valstybės imuniteto konvencijos rengimo metu išryškėjo nesutarimai dėl bent penkių probleminių konvencijos projekto turinio klausimų⁴⁶⁶. JT Generalinės Asamblėjos Šeštasis komitetas ir ypač *Ad hoc* komitetas dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų pasitarnavo kaip forumai plačiam valstybių ratui apsikeisti nuomonėmis, požiūriais ir pasiekti kompromisą dėl galutinių JT valstybės imuniteto konvencijos formuluočių. Kaip yra pažymėjęs *Ad hoc* komiteto pirmininkas G. Hafneris, galutinį JT valstybės imuniteto konvencijos tekstą pavyko suformuluoti tik dėl pasiekto plataus valstybių sutarimo⁴⁶⁷.

⁴⁶⁴ JT Generalinė Asamblėja. 1991 m. gruodžio 9 d. rezoliucijos Nr. A/RES/46/55 4 p.

⁴⁶⁵ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 6-10

⁴⁶⁶ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 8.

⁴⁶⁷ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. 10.

JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas nulėmė, kad tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje atsirado priemonė, leidžianti autoritetingai išspręsti jos konkrečių taisyklių neapibrėžtumo problemą, būdingą primityvioms teisės sistemoms. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu į tarptautinę teisę, tokią funkciją atliekančių priemonių buvimas yra būtinas teisės požymis. Taigi 2004 m. JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas sustiprino tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą ir šiuo aspektu.

Didelę JT valstybės imuniteto konvencijos reikšmę tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumui reikėtų pripažinti su keliomis išlygomis. Pirma, JT valstybės imuniteto konvencijos tekstu neturėtų būti remiamasi akla, autonomiškai, nekritiškai ir izoliuotai. Valstybėms privaloma yra ne neįsigaliojusi JT valstybės imuniteto konvencija, bet jos kodifikuojama tarptautinė paprotinė teisė. Tai pabrėžė ir EŽTT teisėjai Cabralas Barreto ir Popovičius atskirojoje nuomonėje dėl EŽTT sprendimo byloje *Cudak prieš Lietuvą*. Remiantis konkrečiomis JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatomis būtina įsitikinti, ar jos tikrai atspindi tarptautinę paprotinę teisę. Kad nebūtinai kiekviena JT valstybės imuniteto konvencijos nuostata turėtų būti laikoma teismine praktika, kurioje nurodoma, kad svarbu pasitikrinti, ar konkrečios JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatos tikrai kodifikavo tarptautinę paprotinę valstybės imuniteto teisę⁴⁶⁸.

Būtent dėl to tarptautiniai teismai JT valstybės imuniteto konvencija remiasi kartu su jos 1991 m. projektu ir jo komentarais. Tiek TTT⁴⁶⁹, tiek EŽTT⁴⁷⁰ JT valstybės imuniteto konvenciją gretina su atitinkamomis jos projekto nuostatomis. Kad JT valstybės imuniteto konvencija turėtų būti skaitoma kartu su 1991 m. TTK projekto komentarais, bent jau ta apimtimi, kiek komisijos parengtas tekstas nepasikeitė, pristatydamas JT valstybės imuniteto konvencijos projektą JT Generalinei Asamblėjai pabrėžė ir *Ad hoc* komiteto

⁴⁶⁸ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 64, 117 pastr.

⁴⁶⁹ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 69 pastr.

⁴⁷⁰ EŽTT. 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabah el Leil prieš Prancūziją*, 57 pastr.; 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 67 pastr.

dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų pirmininkas Gerhardas Hafneris⁴⁷¹.

Antra, didelį JT valstybės imuniteto konvencijos indėlį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumą riboja nebaigtinis jos pobūdis. JT valstybės imuniteto konvencija nėra baigtinė tarptautinių valstybės imuniteto papročių kodifikacija. Kaip numato JT valstybės imuniteto konvencijos preambulės 5 pastraipa, tarptautinės paprotinės teisės taisyklės toliau reguliuos klausimus, kurie nėra sureguliuoti konvencija. JT valstybės imuniteto konvencija nepateikia atsakymų į visus probleminius valstybės imuniteto klausimus. Pavyzdžiui, JT valstybės imuniteto konvencija nepateikia aiškaus atsakymo į šiuolaikinėje praktikoje vis dažniau kylantį klausimą, ar imunitetu gali naudotis *jus cogens* normas pažeidusi valstybė. Sprendžiant tokius klausimus, būtina atlikti atskirą savarankišką tarptautinės paprotinės teisės analizę.

Šiuo požiūriu JT valstybės imuniteto konvencijos nuostatas papildo ir tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumą padeda užtikrinti TTT ir EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais. Ši tarptautinė teisminė praktika pateikė autoritetingus atsakymus į kai kuriuos aktualius JT valstybės imuniteto konvencija aiškiai nereguliuotus klausimus. Taip TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje autoritetingai atskleidė, kad tarptautinė paprotinė teisė neriboja valstybių imuniteto bylose dėl valstybių karinių pajėgų užsienio valstybėse karo metu padarytos žalos⁴⁷². Tiek minėtas TTT sprendimas⁴⁷³, tiek EŽTT praktika⁴⁷⁴ taip pat autoritetingai patvirtino, kad tarptautinė paprotinė teisė neapriboja *jus cogens* normas pažeidusių valstybių imuniteto – taip išsklaidytos abejonės dėl tarptautinių valstybės imuniteto papročių turinio.

⁴⁷¹ JT Generalinė Asamblėja. *Generalinės Asamblėjos 59-osios sesijos Šeštojo komiteto 13 posėdžio 2004 m. spalio 25 d. sutrumpintas protokolai*. Iš FOX, H. *The Law <...>*, p. 769-771.

⁴⁷² TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 69-79 pastr.

⁴⁷³ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 92-97 pastr.

⁴⁷⁴ EŽTT. 2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 198 pastr.; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *Al-Adsani prieš Jungtinę*, 66 pastr.

Trečia, reikšmingą JT valstybės imuniteto konvencijos įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui riboja nuolatinio prieštaravimo taisyklės veikimas. Pagal šią TTT praktikoje suformuluotą taisyklę, valstybė galėtų nesilaikyti JT valstybės imuniteto konvencija kodifikuotų paprotinių taisyklių, jeigu jų formulavimo metu nuolat joms prieštaravo. Todėl norint pasiremti konkrečia JT valstybės imuniteto konvencijos nuostata konkrečių valstybių santykiuose, būtina įsitikinti, ar tos valstybės nuolat neprieštaravo tai tarptautinei paprotinei taisyklei. Spręsdami dėl JT valstybės imuniteto konvencija kodifikuotų taisyklių privalomumo tokį saugiklį naudojo tiek TTT⁴⁷⁵, tiek EŽTT⁴⁷⁶.

Kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės padidino konkrečių jos taisyklių apibrėžtumą ir taip sustiprino jos teisiškumą, leidžia teigti ir teisės doktrina. Pripažįstama, kad valstybės imuniteto taisyklės, kurioms trūksta apibrėžtumo, iš viso nėra panašios į teisę⁴⁷⁷. Todėl Rogeris O'Keefe'as ir Christianas J. Tamsas vienu didžiausiu JT valstybės imuniteto konvencijos pasiekimu laiko tai, kad ji leis dideliame valstybių skaičiui pirmą kartą po absoliutaus valstybės imuniteto principo išnykimo taikyti visiškai tokias pačias valstybės imuniteto taisykles. Šių autorių įsitikinimu JT valstybės imuniteto konvencija taip pat reikšminga, nes jos rengimo procesas atskleidė ir iškristalizavo tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės turinį⁴⁷⁸. Profesoriaus Andrea Bianchi nuomone, didžiausia TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje reikšmė yra ta, kad šis sprendimas užtikrino teisinį apibrėžtumą valstybės imuniteto ir *jus cogens* normų santykio klausimu⁴⁷⁹.

Padidėjęs tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumas ypač reikšmingas Lietuvai, kurioje nėra įstatyminio valstybės imuniteto

⁴⁷⁵ TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje 69 pastr.

⁴⁷⁶ EŽTT. 2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Oleynikov prieš Rusiją*, 66, 68 pastr.; 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 66 pastr.

⁴⁷⁷ HILL, T. H. *A Policy <...>*, p. 178.

⁴⁷⁸ O'KEEFE, R; TAMS, C. J. *The United <...>*, p. xli-xlii.

⁴⁷⁹ BIANCHI, Andrea. *On Certainty*. 2012 m. vasario 16 d. komentaras tinklaraštyje „EJIL: Talk!“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejiltalk.org/on-certainty/>>.

reguliavimo. Lietuvos teismams siūlytina remtis JT valstybės imuniteto konvencija kaip tarptautinių papročių kodifikacija, taip pat EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais ir TTT sprendimu *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, kurie patvirtino tarptautinį paprotinį valstybės imuniteto statusą ir privalomumą, taip pat atskleidė jo turinį.

Konkrečių tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumo požiūriu Lietuvos teismams reikšmingi ir TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT sprendimai bylose *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę* ir *Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*. Šiose bylose padarytomis išvadamis *jus cogens* ir valstybės imuniteto santykio klausimu Lietuvos teismai gali remtis nagrinėdami panašias bylas prieš Rusijos Federaciją dėl sovietinėmis represijomis (galimais *jus cogens* normų pažeidimais) padarytos žalos atlyginimo. Pagal TTT sprendimą *Jurisdikcinių imunitetų* byloje, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 str. 1 d. ir tarptautiniais papročiais, Lietuvos teismai turėtų tarptautinę valstybės imuniteto teisę aiškinti taip, kad ji neapriboja Rusijos Federacijos imuniteto bylose dėl Sovietų Sąjungos padarytų *jus cogens* normų pažeidimų – ir todėl nenagrinėti sovietinių represijų aukų ieškinių Rusijos Federacijai.

Taigi tarptautinės valstybės imuniteto naujovės sustiprino tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą suteikdamos apibrėžtumo ir konkrečioms jos taisyklėms. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, tokias funkcijas atliekančių priemonių buvimas yra būtinas teisės požymis. JT valstybės imuniteto konvencija tapo priemone, autoritetingai ir išsamiai atskleidžiančia tarptautinių valstybės imuniteto papročių turinį. TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika įtvirtino tokį jos statusą ir suteikė apibrėžtumo konvencijoje eksplicitiškai nenumatytiems valstybės imuniteto klausimams, visų pirma, valstybės imuniteto ir *jus cogens* santykiui. Nors JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika savaime nesukūrė visuotinai valstybėms privalomų valstybės imuniteto taisyklių ir dėl to negalėjo nulemti formalistinių teisės požymių atsiradimo šioje srityje, jos atskleidė valstybėms privalomų tarptautinių

papročių turinį ir taip stipriai padidino jų apibrėžtumą. Tai taip pat yra išaugusio šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo įrodymas.

6.3. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka instituciniam ginčų sprendimui ir atsakomybės taikymui šioje srityje

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės padarė įtaką ne tik šios tarptautinės teisės srities ir konkrečių jos taisyklių apibrėžtumui, kuris teisės teorijoje yra laikomas pažangios teisės sistemos savybe. Kai kurios naujovės paveikė ir tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumą, atskleisdamos institucines priemones, leidžiančias spręsti dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės kylančius ginčus ir valstybėms taikyti tarptautinę teisinę atsakomybę už tarptautinės valstybės imuniteto teisės nesilaikymą.

Tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje niekada nebuvo taisyklių, kurios leidžia efektyviai spręsti dėl šios teisės srities kylančius ginčus ir taikyti sankcijas už pažeidimus šioje teisės srityje. Vadovaujantis formalistiniu požiūriu į tarptautinę teisę, tokios taisyklės tarptautine valstybės imuniteto teisei yra būtinos, kad ji galėtų būti laikoma teise.

Tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje nebuvo suvereno taikomų sankcijų, kurios yra būtinas J. Austino teisės sampratos požymis⁴⁸⁰. Tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje nebuvo antrinių ginčų sprendimo taisyklių, kurios yra būtinas pažangios H. L. A. Harto teisės sistemos požymis⁴⁸¹. Tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje nebuvo specialių institucijų, kurios galėtų objektyviai spręsti dėl valstybės imuniteto doktrinos pažeidimų kylančius ginčus ir už tuos pažeidimus taikyti sankcijas. Pagal H. Kelseno teoriją, tokios institucijos yra būtinas išsivysčiusios teisės požymis⁴⁸². Tokie instituciniai trūkumai nulemia tarptautinės valstybės imuniteto teisės neefektyvumą.

⁴⁸⁰ AUSTIN, J. *The Province* <...>, p. 21, 165, 166.

⁴⁸¹ HART, H. L. A. *The Concept* <...>, p. 97.

⁴⁸² VON BERNSTORFF, J. *The Public* <...>, p. 92.

Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės nulėmė, kad atsirado institucinių mechanizmų, tam tikrais atvejais leidžiančių objektyviai spręsti dėl valstybės imuniteto kylančius ginčus, o už pažeidimus – taikyti sankcijas. Šiuo požiūriu tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui įtaką padarė EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais.

EŽTT praktika neįtvirtino privalomų teisės taisyklių, leidžiančių spręsti ginčus dėl valstybės imuniteto doktrinos ir taikyti sankcijas už šios doktrinos pažeidimus. Tokių taisyklių EŽTT nustatyti ir negali, nes pamatinė jo funkcija – užtikrinti, kad EŽTK narės laikosi EŽTK prisiimtų įsipareigojimų⁴⁸³. Pagrindinis toks įsipareigojimas – garantuoti savo jurisdikcijoje esantiems asmenims EŽTK numatytas teises ir laisves⁴⁸⁴. Atlikdamas savo funkciją EŽTT taiko EŽTK įtvirtintas bendro pobūdžio nuostatas ir jas aiškina. Būtent išsamiai aiškindamas ir taikydamas EŽTK 6 str. bendras nuostatas, įtvirtinančias teisę į teisingą teismą, EŽTT žingsnis po žingsnio suformulavo tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumui svarbią praktiką. Ilgametėje ir nuolat besivysčiusioje EŽTT praktikoje pateiktus plačius išaiškinimus valstybės imuniteto klausimais yra sudėtinga išvesti tik perskaičius abstrakčias EŽTK nuostatas. Todėl prie tarptautinės valstybės imuniteto teisės padidėjusio teisiškumo prisidėjo būtent naujausi EŽTT išaiškinimai, nors jais aiškintos ir taikytos ne naujos, o daugiau nei prieš pusšimtį metų priimtose tarptautinės sutartinės nuostatos.

Kaip minėta, savo praktikoje EŽTT pirmiausia atskleidė, kad EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtinta teisė į teisingą teismą apima teisę kreiptis į teismą⁴⁸⁵. Vėliau EŽTT savo praktikoje atskleidė, kad paminėtos teisės suvaržymai turi turėti teisėtą tikslą, būti proporcingi ir nepažeisti teisės esmės tam, kad būtų teisėti⁴⁸⁶. EŽTT savo praktikoje patvirtino, kad imunitetų taikymas beveik visuomet bus laikomas teisės kreiptis į teismą suvaržymu, todėl pateks į EŽTK 6 str. taikymo

⁴⁸³ EŽTK 19 str.

⁴⁸⁴ EŽTK 1 str.

⁴⁸⁵ EŽTT. 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Golder prieš Jungtinę*, 34 pastr.

⁴⁸⁶ EŽTT. 1985 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę*, 57 pastr.

sritį⁴⁸⁷. Savo praktikoje EŽTT taip pat atskleidė, kad EŽTK turi būti aiškinama vadovaujantis ir kitomis tarptautinės teisės taisyklėmis⁴⁸⁸. Paminėtų išaiškinimų pagrindu EŽTT suformulavo naują praktiką, kurioje tikrina, ar valstybės imuniteto taikymas EŽTK narėse atitinka tarptautinę valstybės imuniteto teisę⁴⁸⁹. Tokį vertinimą EŽTT atlieka tikrindamas, ar taikydamos užsienio valstybėms imunitetą, EŽTK narės laikosi paminėtų teisės kreiptis į teismą ribojimo sąlygų, iš esmės – proporcingumo reikalavimo. EŽTT suformulavo praktiką, kad EŽTK narės teisę kreiptis į teismą valstybės imunitetu suvaržys proporcingai tik tada, jeigu užsienio valstybei taikys imunitetą, kai to reikalauja tarptautinė paprotinė teisė⁴⁹⁰.

Paminėta EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje atskleidė, kad valstybės imuniteto taikymas nepažeis EŽTK, jei bus pagrįstas tarptautinės valstybės imuniteto teisės normomis. Teisėto žmogaus teisės kreiptis į teismą suvaržymo tikslo sąlyga EŽTT valstybės imuniteto bylose net nebuvo tikrinama, kadangi EŽTT praktikoje iš esmės veikia teisėto valstybės imuniteto taikymo tikslo prezumpcija. Ir atvirkščiai – jeigu taikydama imunitetą užsienio valstybėms valstybė nesilaiko tarptautinės valstybės imuniteto teisės nustatytų reikalavimų, ji gali pažeisti EŽTK 6 str. 1 d. EŽTT praktika valstybės imuniteto bylose leidžia sugretinti EŽTK 6 str. 1 d. laikymąsi su tarptautinės teisės šioje srityje laikymusi. Tikrindamas EŽTK 6 str. 1 d. laikymąsi, EŽTT, kaip objektyvus ir kompetentingas arbitras, gali patikrinti ir tai, kaip valstybės laikosi tarptautinės valstybės imuniteto teisės.

Pagal EŽTT praktiką, paminėtą, netiesioginį valstybių atitikimo tarptautinei valstybės imuniteto teisei tikrinimą ypač palengvino JT valstybės imuniteto konvencija. EŽTT ja vadovaujasi kaip aktualios tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės taisyklių rinkiniu. Naujausioje praktikoje tikrindamas, ar EŽTK narės, taikydamos užsienio valstybėms imunitetą,

⁴⁸⁷ KLOTH, M. *Immunities* <...>, p. 7.

⁴⁸⁸ EŽTT. 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Loizidou prieš Turkiją* (peticijos Nr. 15318/89), 43 pastr. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-58007?TID=nnqbcpodfy>>.

⁴⁸⁹ Žr. šio darbo 5.3 dalį.

⁴⁹⁰ EŽTT. 2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Cudak prieš Lietuvą*, 57 pastr.; 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje *McElhinney prieš Airiją*, 37 pastr.

nepažeidė EŽTK 6 str. 1 d., EŽTT tiesiog patikrina, ar nebuvo aktuali kuri nors iš JT valstybės imuniteto konvencijoje numatytų išimčių iš bendros valstybės imuniteto taisyklės⁴⁹¹.

Paminėta EŽTT praktika reiškia, kad už netinkamą tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymą EŽTK narėms gali kilti tarptautinė teisinė atsakomybė. Netinkamas tarptautinės valstybės imuniteto teisės taikymas gali nulemti EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą. Už EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimą EŽTT taiko atsakomybę. Toks sprendimas valstybei yra privalomas⁴⁹² ir, pagal EŽTT praktiką, gali sukelti pareigas atstatyti iki pažeidimo buvusią padėtį, pažeidimo aukai sumokėti kompensaciją ir užkirsti kelią panašioms pažeidimams ateityje⁴⁹³. Valstybei, netinkamai taikiusiai tarptautinę valstybės imuniteto teisę ir taip pažeidusiai EŽTK 6 str. 1 d., EŽTT sprendimu gali kilti pareigos atstatyti situaciją, buvusią iki valstybės imuniteto taikymo, dėl valstybės imuniteto taikymo nukentėjusiam ieškovui sumokėti kompensaciją ir peržiūrėti valstybės imuniteto taikymo praktiką, kad ateityje ji atitiktų tarptautinę teisę.

Paminėta EŽTT praktika taip pat reiškia, kad prieš valstybę, nesilaikančią tarptautinės valstybės imuniteto teisės, gali būti panaudotas priverstinio EŽTT sprendimų įgyvendinimo mechanizmas. Valstybei nesilaikant EŽTK pažeidimą nustačiusio EŽTT sprendimo, Europos Tarybos Ministrų Komitetas gali imtis ne itin griežtų priemonių (diplomatinio spaudimo santykiuose, rezoliucijų ir problemą viešinančių sprendimų ir pranešimų)⁴⁹⁴, prašyti EŽTT išaiškinti sprendimą⁴⁹⁵ arba prieš valstybę pradėti naują pažeidimo procedūrą⁴⁹⁶, o kraštutiniu atveju – suspenduoti jos narystę Europos Taryboje arba pašalinti ją iš organizacijos⁴⁹⁷. Panaudojant paminėtą EŽTT sprendimų įgyvendinimo mechanizmą, taikydama užsienio valstybėms

⁴⁹¹ EŽTT. 2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Wallishauser prieš Austriją*, 60 pastr.; 2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Sabeh el Leil prieš Prancūziją*, 54 pastr.

⁴⁹² EŽTK 46 str. 1 d.

⁴⁹³ Žr. šio darbo 5.4 dalį.

⁴⁹⁴ FORST, D. *The Execution <...>*, p. 14-15.

⁴⁹⁵ EŽTK 46 str. 3 d.

⁴⁹⁶ EŽTK 46 str. 4 d.

⁴⁹⁷ Europos Tarybos statuto 3 str.

imunitetą, valstybė gali būti priversta laikytis EŽTK 6 str. 1 d. ir kartu tarptautinės valstybės imuniteto teisės.

Nauja EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje atskleidė, kad aptartu aspektu EŽTK ir Europos Tarybos statuto (kiek jame numatytos sankcijos EŽTT sprendimų negerbiančioms šalims) nuostatos gali būti netiesiogiai, ginant EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtintą teisę kreiptis į teismą, panaudotos kaip teisiškai privalomos taisyklės, leidžiančios efektyviai spręsti dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės kylančius ginčus ir taikyti sankcijas už tarptautinės valstybės imuniteto teisės nesilaikymą. Tokiu būdu EŽTT praktika leidžia spręsti tarptautinės valstybės imuniteto teisės neefektyvumo problemą.

EŽTK 1 str. įpareigoja valstybes gerbti EŽTK įtvirtintas teises. EŽTK 6 str. 1 d. įpareigoja valstybes užtikrinti teisę kreiptis į teismą. EŽTK 19 str. suteikia EŽTT kompetenciją prižiūrėti, kaip valstybės laikosi EŽTK. EŽTK 46 str. 1 d. numato valstybių pareigą laikytis EŽTT sprendimų. EŽTK 46 str. 3 ir 4 d. ir Europos Tarybos statuto 8 str. įtvirtina priemones, kurių galima imtis prieš EŽTT sprendimų nesilaikančią valstybę. EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais rodo, kad paminėtomis nuostatomis sukurtas institucinis ginčų sprendimo ir atsakomybės taikymo mechanizmas gali būti panaudotas ir tarptautinės valstybės imuniteto teisės srityje.

Dėl EŽTT praktikos valstybės imuniteto srityje tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo formalistinių teisės požymių. Kaip parodė EŽTT praktika, EŽTK pagrindu gali veikti supranacionalinės teisminės institucijos taikomos sankcijos už tarptautinės valstybės imuniteto teisės nesilaikymą. Tokio pobūdžio sankcijos J. Austinui buvo būtinas teisės požymis⁴⁹⁸. EŽTK ir Europos Tarybos statuto nuostatos gali veikti kaip antrinės ginčų sprendimo taisyklės, kurios buvo būtinos pažangiai H. L. A. Harto teisės sistemai⁴⁹⁹. EŽTT gali veikti kaip institucija, objektyviai sprendžianti dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimų kylančius ginčus ir už tuos pažeidimus taikanti sankcijas. H. Kelsenui tokios institucijos buvo būtinos tam, kad

⁴⁹⁸ AUSTIN, J. *The Province <...>*, p. 21, 165, 166.

⁴⁹⁹ HART, H. L. A. *The Concept <...>*, p. 79-101.

tarptautinė teisė taptų išsivysčiusia teise⁵⁰⁰. EŽTT praktika nulėmė, kad tarptautinėje teisėje atsirado institucinių mechanizmų, leidžiančių spręsti ginčus, kylančius dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės, ir už jos nesilaikymą taikyti atsakomybę. Dėl EŽTT praktikos tarptautinė valstybės imuniteto teisė įgijo formalistinių teisės požymių. Todėl EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais sustiprino šios tarptautinės teisės srities teisiškumą.

EŽTT praktikos įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumui reikia pripažinti su keliomis išlygomis. Pirma, EŽTT valstybės imuniteto klausimais gali pasisakyti tik tada, kai tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra pažeidžiama užsienio valstybei netinkamai taikant imunitetą – kai jis neturėtų būti taikomas pagal kurią nors iš tarptautinėje teisėje numatytų išimčių. Kai tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra pažeidžiama užsienio valstybei nesuteikiant imuniteto, kuris turi būti suteiktas, EŽTK 6 str. 1 d. įtvirtinta teisės kreiptis į teismą apsauga nėra aktuali. Vis dėlto tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra dažniau pažeidžiama taikant imunitetą nei jo netaikant. Pagal bendrą fundamentalią taisyklę, valstybės turi teisę į imunitetą ir jis ribojamas tik išimtiniais atvejais. Siekis vengti konfrontacijos su užsienio valstybėmis nulemia tai, kad valstybių nacionaliniai teismai abejotinosiose situacijose yra labiau linkę taikyti imunitetą nei jo netaikyti. Todėl EŽTT galėtų užtikrinti tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumą dėl daugumos jos pažeidimų.

Antra, paminėtą EŽTT praktikos įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui riboja regioninis EŽTK pobūdis. EŽTK įpareigoja tik Europos Tarybos nares, kurių yra 47. EŽTT sprendimai valstybės imuniteto klausimais formaliai sukuria teisines pasekmes tik Europos Tarybos narėms. Jie gali būti priverstinai įgyvendinti tik Europos Tarybos narių atžvilgiu. Vis dėlto, kaip minėta, kituose regionuose taip pat egzistuoja daugiašalės tarptautinės žmogaus teisių apsaugos sutartys, kurios įtvirtina teisę į teisingą

⁵⁰⁰ VON BERNSTORFF, J. *The Public <...>*, p. 92.

teismą panašiai kaip EŽTK 6 str. 1 d.⁵⁰¹. Paminėtų sutarčių laikymąsi prižiūrinčios žmogaus teisių apsaugos institucijos savo praktikoje dažnai remiasi aktualia EŽTT jurisprudencija⁵⁰². Todėl tikėtina, kad EŽTT praktikos įtaka tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumui neapsiribos Europos regionu, o kituose regionuose teisės kreiptis į teismą ir valstybės imuniteto santykio klausimai bus sprendžiami panašiai kaip EŽTT praktikoje.

Trečia, paminėtą EŽTT praktikos įtaką tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumui riboja EŽTK įtvirtinti kompleksiški EŽTT jurisdikcijos ir peticijų priimtimumo mechanizmai. Teisę kreiptis į teismą ginti ir kartu tarptautinės valstybės imuniteto klausimais EŽTT gali pasisakyti tik tada, kai iš viso gali nagrinėti konkrečią bylą. EŽTT valstybės imuniteto klausimais gali pasisakyti nagrinėdamas dviejų rūšių bylas: ginčus tarp valstybių⁵⁰³ ir asmenų peticijas prieš valstybes⁵⁰⁴.

Kad EŽTT galėtų pasisakyti valstybės imuniteto klausimais, konkreti byla turi pirmiausia patekti į EŽTT jurisdikciją asmenų, ginčo pobūdžio, laiko ir vietos aspektais⁵⁰⁵. Byla turi būti inicijuota EŽTK narės arba nuo valstybės imuniteto taikymo nukentėjusio asmens prieš EŽTK narę, pažeidusią EŽTK. Byla turi būti pradėta dėl EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo taikant užsienio valstybei imunitetą. EŽTT negali nagrinėti bylų dėl valstybės imuniteto taikymo iki tada, kai EŽTK įsigaliojo valstybės atžvilgiu. Valstybės imunitetas turi būti taikytas teritorijoje, kuri patenka į atsakovės jurisdikciją. Tik peticijai atitinkant paminėtas sąlygas, EŽTT gali pradėti veikti kaip ginčų dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės arbitras.

Valstybės imuniteto klausimais EŽTT gali pasisakyti, kai peticija EŽTK 6 str. 1 d. pagrindu atitinka ir peticijų priimtimumo kriterijus. EŽTT gali nagrinėti peticijas dėl EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo valstybės imuniteto taikymu tik tada, kai yra išnaudotos visos vidaus teisinės gynybos priemonės (pavyzdžiui, valstybės imuniteto taikymą patvirtino visų instancijų

⁵⁰¹ Žr. šio darbo 5.4 dalį.

⁵⁰² HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 30.

⁵⁰³ EŽTK 33 str.

⁵⁰⁴ EŽTK 34 str.

⁵⁰⁵ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 787-810.

nacionaliniai teismai) ir per 6 mėnesius nuo galutinio nacionalinio teismo sprendimo valstybės imuniteto klausimu⁵⁰⁶. EŽTT negalėtų pasisakyti valstybės imuniteto klausimais, kai peticija yra anoniminė⁵⁰⁷, jau buvo išspręsta EŽTT ar kitoje tarptautinėje institucijoje⁵⁰⁸, yra aiškiai nepagrįsta ar pateikta piktnaudžiaujant individualios peticijos teise⁵⁰⁹ arba kai pareiškėjas nepatyrė didelės žalos⁵¹⁰. Tarpvalstybinėse bylose dėl EŽTK 6 str. 1 d. pažeidimo taikant valstybės imunitetą aktualūs būtų tik pirmi du paminėti peticijų priimtinumą kriterijai⁵¹¹.

EŽTT atskleistas institucinis mechanizmas, leidžiantis spręsti dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės kylančius ginčus ir taikyti atsakomybę už jos pažeidimus ypač reikšmingas Lietuvai kaip Europos Tarybos narei ir EŽTK šaliai. Kaip minėta, Lietuvoje nėra aiškaus ir nuoseklaus valstybės imuniteto reguliavimo, o tarptautinė valstybės imuniteto teisė nėra pripažįstama kaip privalomas valstybės imuniteto doktrinos šaltinis⁵¹². Tai nulemia didelę tarptautinės valstybės imuniteto teisės pažeidimų riziką. Šią riziką iliustruoja faktas, kad viena iš kelių EŽTT išnagrinėtų bylų ir viena iš keturių valstybių pralaimėtų bylų valstybės imuniteto srityje buvo *Cudak prieš Lietuvą*. EŽTT sprendimas šioje byloje privertė Lietuvą peržiūrėti valstybės imuniteto taikymą konkrečioje situacijoje⁵¹³, tačiau nepaskatino Lietuvos teismų vėlesnėse bylose valstybės imunitetą taikyti taip kaip reikalauja tarptautinė teisė⁵¹⁴. EŽTT praktika rodo, kad tolesnis nesivadovavimas tarptautine valstybės imuniteto teise Lietuvai vėl gali užtraukti teisinę atsakomybę.

EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais regioniniu – Europos – lygmeniu atskleidė institucinį mechanizmą, kuris gali būti netiesiogiai

⁵⁰⁶ EŽTK 35 str. 1 d.

⁵⁰⁷ EŽTK 35 str. 2 d. a punktas.

⁵⁰⁸ EŽTK 35 str. 2 d. b punktas.

⁵⁰⁹ EŽTK 35 str. 3 d. a punktas.

⁵¹⁰ EŽTK 35 str. 3 d. b punktas.

⁵¹¹ HARRIS, D.; O'BOYLE, M.; BATES, E.; BUCKLEY C. *Harris <...>*, p. 759.

⁵¹² Žr. šio darbo 1.4 dalį.

⁵¹³ LAT Civilinių bylų skyrius. 2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada.

⁵¹⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v. JAV ambasada. Taip pat žr. šio darbo 1.4 dalį.

panaudotas sprendžiant ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės laikymosi ir taikant sankcijas už jos nesilaikymą. EŽTT suformulavo praktiką, pagal kurią gali patikrinti, ar imuniteto taikymas užsienio valstybėms nepažeidžia EŽTK 6 str. 1 d. asmenims garantuojamos teisės kreiptis į teismą. EŽTT praktikoje atskleista, kad valstybės imuniteto taikymas nepažeis EŽTK, jeigu atitiks tarptautinę paprotinę valstybės imuniteto teisę. Tokiu būdu netiesiogiai EŽTT gali spręsti ginčus dėl to, ar valstybės laikosi tarptautinės valstybės imuniteto teisės, o nustatęs jos pažeidimą – taikyti valstybėms sankcijas pagal EŽTK. EŽTT praktika atskleidė, kad EŽTK ir Europos Tarybos statuto taisyklės, įtvirtinančios teisę kreiptis į teismą, valstybių-EŽTK narių pareigą saugoti šią teisę, EŽTT privalomą jurisdikciją spręsti ginčus dėl jos pažeidimų ir kompetenciją skirti sankcijas už nustatytus pažeidimus, gali būti panaudotos kaip privalomos taisyklės, leidžiančios spręsti ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir taikyti sankcijas už jos nesilaikymą. Vadovaujantis pozityvistiniu požiūriu, tokios taisyklės yra būtinos teisei.

6.4. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių įtaka kitiems jos teisiškumo požymiams

Dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių jos teisiškumas sustiprėjo. Šiuolaikinėje tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje atsirado priemonių, kurios užtikrina jos apibrėžtumą, taip pat institucinių formalių mechanizmų, kurie leidžia spręsti ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir taikyti sankcijas valstybėms už jos nesilaikymą. Vadovaujantis atitinkamai pragmatiniais ir formalistiniais požiūriais į tarptautinę teisę, paminėtos priemonės ir institucijos yra būtinos tarptautinei valstybės imuniteto teisei, kad ji būtų laikoma teise. Siekiant išbaigti šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių vertinimą, būtina įvertinti, ar dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių – JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimo, TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikos valstybės imuniteto klausimais – ji įgijo ir kitų šio darbo 2.4 dalyje

apibrėžtame teisiškumo modelyje pateiktų formalistinių ar pragmatinių teisės požymių.

Neįsigaliojus JT valstybės imuniteto konvencijai ar kitam formaliai privalomam tarptautiniam norminiam aktui, šiuolaikinėje tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje vis dar nėra H. L. A. Harto visuotinai privalomos pripažinimo taisyklės, kuri pateiktų oficialų tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltinių apibrėžimą. Atsižvelgiant į platų tarptautinės bendrijos sutarimą dėl valstybės imuniteto tarptautinio paprotinio statuso ir ypač į JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimą ir taikymą praktikoje, taip pat TTT ir EŽTT suformuluotą doktriną dėl valstybės imuniteto teisės, kaip tarptautinės teisės srities, būtų sveikintina, jei valstybės prie JT valstybės imuniteto konvencijos jungtųsi aktyviau ir ji įsigaliotų. Taip tarptautinėje valstybės imuniteto teisėje atsirastų aiškios visuotinai pripažįstamos ir privalomos taisyklės, apibrėžiančios šią tarptautinės teisės sritį, neliktų erdvės nenuosekliai, chaotiškai valstybės imuniteto taikymo praktikai, būtų išvengta neteisingumo asmenų, kurie bylinėjasi su valstybėmis, atžvilgiu. Taigi šiuolaikinė tarptautinė teisė vis dar neturi aiškių visuotinai privalomų taisyklių, apibrėžiančių ją kaip teisės sritį.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje nėra ir, turint omenyje tarptautinės bendrijos ypatumus – sąlyginai horizontalų jos pobūdį, ko gero, negalėjo atsirasti ir visuotinai privalomų taisyklių, apibrėžiančių oficialią tarptautinės valstybės imuniteto teisės kūrimo procedūrą. Šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės kūrimas ir plėtra ir toliau lieka pačių valstybių, jų nacionalinių teismų praktikos ir dalyvavimo tarptautinėse valstybės imuniteto konvencijose klausimu. Taigi šiuolaikinė tarptautinė valstybės imuniteto teisė neįgijo ir kito formalistinio teisės požymio – visuotinai privalomų taisyklių, kurios leidžia kurti tarptautinę valstybės imuniteto teisę.

Vertinant šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisiškumą pagal pragmatinį modelį, tenka pripažinti, kad dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių šioje srityje neatsirado ir kitokių priemonių, kurios užtikrintų tarptautinės valstybės imuniteto teisės dinamiškumą. Priešingai, JT valstybės

imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje, nors ir stipriai padidino tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą, gali sustabdyti jos pažangią plėtrą pagal tarptautinės bendrijos poreikius ir taip šią teisės sritį įšaldyti. Nacionaliniai teismai gali nesiryžti taikyti tarptautinės valstybės imuniteto teisės kitaip nei ji apibrėžta paminėtuose naujuose šaltiniuose ir taip ją plėtoti.

Tokią tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių pasekmę geriausiai iliustruoja TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje. Šis sprendimas leidžia abejoti, ar po jo valstybės laikysis pažangaus, humanizmu paremto požiūrio ir ribos valstybių, padariusių *jus cogens* normų pažeidimus, imunitetą, kadangi taip pačios rizikuotų pažeisti tarptautinę teisę. Toks neigiamas tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių poveikis šios srities dinamikai pabrėžiamas ir teisės doktrinoje. Kaip pažymi Markusas Krajewski ir Christopheris Singeris, dauguma nacionalinių teismų, jei ne visi, laikys TTT sprendimą autoritetingu tarptautinę teisę atskleidžiančiu šaltiniu ir susilaikys nuo naujos taisyklės kūrimo. Paminėti autoriai TTT sprendimą vertina kritiškai, kadangi jis neprisideda prie progresyvaus tarptautinės teisės vystymosi žmogaus teisių apsaugos srityje⁵¹⁵. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, priemonės, užtikrinančios teisės dinamiką ir plėtrą, yra būtinas teisės požymis⁵¹⁶. Panašu, kad tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės jai gali trukdyti įgyti šį teisės požymį.

Tam, kad galėtų pakeisti šiuolaikinę tarptautinę valstybės imuniteto teisę paminėtu klausimu, valstybės turėtų masiškai ir drąsiai priiminėti TTT atskleistai tarptautinei teisei prieštaraujančius sprendimus, ribojančius užsienio valstybių, pažeidusių *jus cogens* normas, imunitetą ir taip duoti pagrindą naujam humanizmu paremtam tarptautiniam papročiu. Įdomu pažymėti, kad būtent taip pasielgė Italijos Konstitucinis Teismas, nauju – 2014 m. spalio 22

⁵¹⁵ KRAJEWSKI, Markus; SINGER, Christopher. Should Judges Be Front-Runners? The ICJ, State Immunity and the Protection of Fundamental Human Rights. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2012, Vol. 16, p. 28-29 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mpil.de/files/pdf/mpunyb_01_krajewski_neu.pdf>.

⁵¹⁶ PAYANDEH, M. The Concept <...>, p. 982-985.

d. – sprendimu neleidęs Italijoje įgyvendinti TTT sprendime *Jurisdikcinių imunitetų* byloje apibrėžto tarptautinio valstybės imuniteto papročio. Pats Italijos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad tokiu savo požiūriu jis prisideda prie daugelio trokštamos tarptautinės teisės plėtros stiprinant žmogaus teisių apsaugą⁵¹⁷.

Kaip minėta, dėl EŽTT praktikos tarptautinė valstybės imuniteto teisė regioniniu lygiu įgijo formalistinių teisės požymių, didinančių jos efektyvumą⁵¹⁸. Kita vertus, šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje globaliu lygiu vis dar nėra nei privalomų taisyklių, nei kitų priemonių, leidžiančių spręsti ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir už jos pažeidimus taikyti sankcijas. JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika valstybės imuniteto srityje, apibrėždami tarptautinę valstybės imuniteto teisę, kartu gali pasitarnauti ją taikantiems subjektams – visų pirma, nacionaliniams teismams. Kaip minėta, JT valstybės imuniteto konvencija, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika turėtų pateikti autoritetingas gaires sprendžiant ginčus tarp asmenų ir valstybių, dėl to ar šios turi teisę į imunitetą pagal tarptautinę teisę⁵¹⁹. Šiuo ribotu aspektu tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės gali padėti nacionaliniams teismams spręsti ginčus šioje srityje. Tarptautinės teisės taikymas ir ginčų sprendimas pagal tarptautinę teisę nacionaliniuose teismuose yra viena iš priemonių, užtikrinančių tarptautinės teisės efektyvumą⁵²⁰. Pagal pragmatinį požiūrį, tokios priemonės teisei yra būtinos. Taigi paminėtu aspektu tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės gali būti laikomos priemonėmis, kurios globaliu lygiu nors ir pačios neužtikrina tarptautinės valstybės imuniteto teisės efektyvumo, tačiau prie jo prisideda.

⁵¹⁷ Italijos Konstitucinis Teismas. 2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014, p. 13.

⁵¹⁸ Žr. šio darbo 6.3 dalį.

⁵¹⁹ Žr. šio darbo 6.2 dalį.

⁵²⁰ PAYANDEH, M. The Concept <...>, p. 986.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Detali teisės doktrinos ir valstybių praktikos analizė atskleidžia, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė susiduria su kritišku požiūriu į jos buvimą teise – teisiškumą. Kai kurios valstybės imuniteto taikymą užsienio valstybėms laiko ne tarptautinės teisės nustatyta teisine pareiga, o savo politinio pasirinkimo reikalu. Ženkli valstybių dalis, spręsdamos konkrečias valstybės imuniteto bylas, tiesiog nesivadovauja tarptautine valstybės imuniteto teise: jos principinėmis nuostatomis arba konkrečiomis taisyklėmis. Kritišką požiūrį į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą nulemia tai, kad pagrindiniu šaltiniu šioje srityje iki šiol yra tarptautiniai papročiai, kuriems kaip teisės šaltiniui būdingas žemo lygio apibrėžtumas. Nors valstybės bendrai pripažįsta šių papročių teisinį privalomumą, vengia prisijungti prie juos detalčiai kodifikavusių tarptautinių sutarčių. Tai galima paaiškinti valstybių siekiu pasilikti manevro laisvę savo teismuose sprendžiant jautrius su užsienio valstybėmis susijusius klausimus priklausomai nuo konkretaus ginčo aplinkybių.
2. Kritiškai į tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą žvelgiančioms valstybėms galima priskirti Lietuvą. Lietuvos teismų argumentų, pateikiamų sprendžiant valstybės imuniteto klausimus, analizė atskleidžia, kad Lietuvos teismai valstybės imunitetą iš esmės laiko Lietuvos pasirinkimo ir nacionalinės teisės, bet ne jiems privalomos tarptautinės teisės klausimu. Lietuvos teismai nėra linkę vadovautis tarptautiniais valstybės imuniteto papročiais ir kitais tarptautinės valstybės imuniteto teisės šaltiniais. Todėl daugumoje iki šiol Lietuvoje spęstų bylų imuniteto taikymas užsienio valstybėms neatitiko tarptautinės teisės. Tokio Lietuvos teismų požiūrio pasekmes iliustruoja EŽTT dėl teisės kreiptis į teismą pažeidimo pralaimėta byla *Cudak prieš Lietuvą*. Lietuvos teismų nesivadovavimą tarptautiniais papročiais

valstybės imuniteto srityje galima vertinti kritiškai ne tik tarptautiniu teisiniu, bet ir nacionaliniu konstituciniu požiūriu, kadangi Lietuvos Konstitucija tarptautinius papročius priskiria Lietuvos teisės šaltiniams.

3. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės moksliniai tyrimai nepateikia kriterijų, kuriais remiantis būtų galima vertinti šios tarptautinės teisės srities teisiškumą ir jo pokyčius. Todėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčius galima analizuoti atsižvelgiant į seną teisės teorinę diskusiją dėl to, ar visa tarptautinė teisė yra teisė. Pagal kritišką formalistinį požiūrį, kad tarptautinė valstybės imuniteto teisė galėtų būti laikoma teise, turi egzistuoti privalomos taisyklės, leidžiančios apibrėžti tarptautinės valstybės imuniteto teisės turinį, ją keisti, spręsti dėl jos kylančius ginčus ir taikyti sankcijas už jos nesilaikymą. Pagal alternatyvų požiūrį, kurį apibendrintai galima vadinti pragmatiniu, tarptautinė valstybės imuniteto teisė gali būti laikoma teise, jei bet kokios priemonės, užtikrinančios tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą, dinamiškumą ir efektyvumą. Tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumą siūloma vertinti pagal modelį, apimančią tiek pragmatinius, tiek formalistinius kriterijus.
4. XXI a. tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių – JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimo, TTT sprendimo *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktikos derinant valstybės imuniteto taikymą su EŽTK 6 str. 1 d. garantuojama teise kreiptis į teismą – analizė leidžia patvirtinti darbo hipotezę. Šiuolaikinei tarptautinei valstybės imuniteto teisei būdingas išaugęs teisiškumas, dėl ko valstybėms sumažėjo erdvės neigti, kad valstybės imuniteto srityje jos yra saistomos tarptautinės teisės. Visos paminėtos tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės suteikė šiai tarptautinės teisės sričiai apibrėžtumo autoritetingai patvirtindamos jos egzistavimą ir apibrėždamos jos šaltinį – tarptautinius papročius. Visi paminėti šaltiniai pateikė autoritetingas gaires, kaip turėtų vykti

tarptautinės valstybės imuniteto teisės identifikavimas bendroje valstybių praktikoje. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, tokių priemonių, užtikrinančių teisės ir jos šaltinių apibrėžtumą, egzistavimas yra būtinas teisės požymis.

5. Šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės sustiprino jos teisiškumą padidindamos ir konkrečių jos taisyklių apibrėžtumą. Šiuo požiūriu itin svarbi JT valstybės imuniteto konvencija, kuri yra plačiai pripažįstama detalia ir autoritetinga valstybėms privalomų tarptautinių valstybės imuniteto papročių kodifikacija. JT valstybės imuniteto konvencijos parengiamosios medžiagos analizė atskleidžia, kad JT valstybės imuniteto konvencijoje numatytos taisyklės kyla iš valstybių praktikos, atitinkančios tarptautinių papročių požymius. TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika patvirtino paminėtą JT valstybės imuniteto konvencijos statusą. TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika taip pat padidino tarptautinės valstybės imuniteto teisės taisyklių apibrėžtumą patikslindami JT valstybės imuniteto konvencijoje likusius neaiškumus dėl tarptautinių papročių turinio. Vadovaujantis pragmatiniu požiūriu, priemonių, užtikrinančių konkrečių teisės taisyklių apibrėžtumą, egzistavimą taip pat galima laikyti būtinu teisės požymiu.
6. Šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovės sustiprino jos teisiškumą ir dar vienu aspektu. Viena iš šių naujovių – EŽTT praktika valstybės imuniteto klausimais – regioniniu (Europos) lygmeniu atskleidė institucinį mechanizmą, kuris gali būti netiesiogiai panaudotas sprendžiant ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės laikymosi ir taikant sankcijas už jos nesilaikymą. EŽTT suformulavo praktiką, pagal kurią gali patikrinti, ar valstybės imuniteto taikymas atitinka EŽTK 6 str. 1 d., asmenims garantuojančią teisę kreiptis į teismą, ir kartu – tarptautinę valstybės imuniteto teisę, o nustatęs neatitikimą – taikyti valstybei

atsakomybę pagal EŽTK. Taip EŽTT praktika atskleidė, kad Europoje egzistuoja privalomos taisyklės, leidžiančios spręsti ginčus dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės ir taikyti sankcijas už jos nesilaikymą. Vadovaujantis formalistiniu požiūriu, tokios institucinės taisyklės yra būtinos teisei.

7. Dėl tarptautinės valstybės imuniteto teisės naujovių ši tarptautinės teisės sritis neįgijo kitų pragmatinių ir formalistinių teisės požymių. Atvirkščiai, dėl išanalizuotų naujovių tarptautinė valstybės imuniteto teisė kai kurių teisės požymių gali ir neįgyti. JT valstybės imuniteto konvencijos priėmimas, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų* byloje ir EŽTT praktika, stipriai padidino tarptautinės valstybės imuniteto teisės apibrėžtumą, tačiau gali sustabdyti jos pažangią plėtrą pagal tarptautinės bendrijos poreikius ir taip ją įšaldyti. Nacionaliniai teismai gali nesiryžti taikyti tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės kitaip nei ji apibrėžta paminėtuose naujuose šaltiniuose ir taip ją plėtoti. Vadovaujantis tiek formalistiniu, tiek pragmatiniu požiūriais, dinamiškumas tarptautinei valstybės imuniteto teisei yra būtinas, kad ji būtų laikoma teise.
8. Dėl šiuolaikinės tarptautinės valstybės imuniteto teisės teisiškumo pokyčių Lietuvos teismams galima pasiūlyti iš esmės peržiūrėti požiūrį į šią tarptautinės teisės sritį. Lietuvoje nesant valstybės imuniteto klausimus reguliuojančių įstatymų ir Lietuvai neprisijungus prie JT valstybės imuniteto konvencijos, Lietuvos teismams, nagrinėjantiems ieškinius užsienio valstybėms, siūlytina kaip pagrindinį šaltinį tiesiogiai taikyti tarptautinius papročius. Tai leidžia Lietuvos Konstitucijos 135 str. 1 d., numatanti, kad Lietuva, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Lietuvos teismams siūlytina plačiai remtis JT valstybės imuniteto konvencija kaip autoritetinga tarptautinių papročių kodifikacija,

taip pat jos privalomumą atskleidusia ir tarptautinės paprotinės valstybės imuniteto teisės turinį patikslinusia TTT ir EŽTT praktika.

LITERATŪROS IR KITŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. TEISĖS NORMINIAI AKTAI

1.1. Tarptautinės sutartys

- 1.1.1. 2004 m. Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf>;
- 1.1.2. 1981 m. Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf>;
- 1.1.3. 1972 m. Europos valstybės imuniteto konvencija. CETS Nr. 074 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016800730b1>>;
- 1.1.4. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1155, p. 331; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=159769&p_query=&p_tr2=>>;
- 1.1.5. 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija. *OAS Treaty Series*, Nr. 36; *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1144, p. 123 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf>;

- 1.1.6. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 999, p. 171; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&p_tr2=;
- 1.1.7. 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1063, p. 265; *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 72-1345 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19843&p_tr2=2;
- 1.1.8. 1960 m. Konvencija dėl atsakomybės prieš trečiąją šalį atominės energijos srityje, pakeista 1964 m. papildomu protokolu ir 1982 m. protokolu [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html;
- 1.1.9. 1957 m. Europos konvencija dėl taikaus ginčų sprendimo. CETS Nr. 023 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680064586>;
- 1.1.10. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390; CETS Nr. 194 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415350&p_tr2=2;
- 1.1.11. 1949 m. Europos Tarybos statutas. ETS Nr. 001; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-481 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680306052>;

- 1.1.12. 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija. *United Nations, Treaty Series*, Vol. 1, p. XVI; *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 15-557 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=160266&p_tr2=2>;
- 1.1.13. 1926 m. Tarptautinė konvencija dėl tam tikrų taisyklių, susijusių su valstybei priklausančių laivų imunitetu, ir jos 1934 m. papildomas protokolas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/1926%201934%20IC%20for%20the%20Concerning%20the%20Immunity%20of%20State-owned%20Vessels%20and%20Additional%20Protocol-pdf.pdf>>;

1.2. Lietuvos Respublikos įstatymai

- 1.2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; *Lietuvos Aidas*, 1992, Nr. 220 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=460132>;
- 1.2.2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=479147>;
- 1.2.3. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 52-1486 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.103905?jfwid=rivwzvpvg>>;
- 1.2.4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Vyriausybės žinios*, 1964, Nr. 19-139 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20467&p_t r2=2>;

1.3. Užsienio valstybių įstatymai

- 1.3.1. 1985 m. Australijos Užsienio valstybių imunitetų įstatymas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.comlaw.gov.au/Details/C2010C00145>>;
- 1.3.2. 1977 m. Jungtinės Karalystės Valstybės imuniteto įstatymas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/33>>;
- 1.3.3. 1976 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio suverenų imunitetų įstatymas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://sitemaker.umich.edu/drwcasebook/files/foreign_sovereign_immunities_act.pdf>;
- 1.3.4. 1947 m. Italijos Respublikos Konstitucija [vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf>;

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

- 2.1. AUSTIN, John. *The Province of Jurisprudence Determined*. New York: Cambridge University Press, 1995;
- 2.2. BABU, R. Rajesh. Foreign State Immunity in Contracts of Employment with Particular Reference to Indian State Practice. *Journal of Indian Law Institute*, 2007, Vol. 49, No. 4 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1461366>;

- 2.3. BADR, Gamal Moursi. *State Immunity: An Analytical and Prognostic View*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1984;
- 2.4. BAYLIS, John; SMITH, Steve; OWENS, Patricia. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. Fifth Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2011;
- 2.5. BALEVIČIENĖ, Kristina. Subjektai, turintys teisę naudotis valstybės imunitetu nuo kitos valstybės jurisdikcijos. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 78(70), p. 5-13 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/dwn.php?id=312419>;
- 2.6. BANKAS, Ernest K. *The State Immunity Controversy in International Law: Private Suits against Sovereign States in Domestic Courts*. Berlin: Springer, 2005;
- 2.7. BERTONI, Eduardo Andrés. The Inter-American Court of Human Rights and the European Court of Human Rights: A Dialogue on Freedom of Expression Standards. *European Human Rights Law Review*, 2009, Issue 3, p. 332-352 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.palermo.edu/derecho/pdf/publicaciones/Paper-Bertoni.pdf>>;
- 2.8. BIRMONTIENĖ, Toma, *et al.* Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://ebooks.mruni.eu/reader/lietuvos-konstitucin-teis>>;
- 2.9. BRÖHMER, Jürgen. *State Immunity and the Violation of Human Rights*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1997;
- 2.10. BROWNLIE, Ian. *The Rule of Law in International Affairs: International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1998;

- 2.11. CAPLAN, Lee M. State Immunity, Human Rights, and Jus Cogens: A Critique of the Normative Hierarchy Theory. *American Journal of International Law*, 2003, Vol. 97, No. 4, p. 741-781;
- 2.12. CHARNEY, Jonathan I. The Persistent Objector Rule and the Development of Customary International Law. *British Yearbook of International Law*, 1985, Vol. 56, Issue 1, p. 1-24 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://bybil.oxfordjournals.org/content/56/1/1.full.pdf+html>>;
- 2.13. DAMROSCH, Lori Fisler. Changing the International Law of Sovereign Immunity through National Decisions. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2011, Vol. 44, Issue 5, p. 1185-1200 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wp0.its.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/Damrosch-pdf.pdf>>;
- 2.14. DE SENA, Pasquale; DE VITTOR, Francesca. State Immunity and Human Rights: The Italian Supreme Court Decision on the Ferrini Case. *European Journal of International Law*, 2005, Vol. 16, No. 1, p. 89-112 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/16/1/291.pdf>>;
- 2.15. DE WET, Erika; VIDMAR, Jure. *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012;
- 2.16. DENZA, Eileen. *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2008;
- 2.17. FINKE, Jasper. Sovereign Immunity: Rule, Comity or Something Else? *European Journal of International Law*, Vol. 21, No. 4, 2010, p. 853-881 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/853.full.pdf+html>>;
- 2.18. FORST, Déborah. The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights – Limits and Ways Ahead. *Vienna Journal on*

- International Constitutional Law*, 2013, Vol. 7, Issue 3 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf>;
- 2.19. FOX, Hazel; WEBB, Philippa. *The Law of State Immunity. Third Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2013;
- 2.20. FOX, Hazel. *The Law of State Immunity. Second Edition*. New York: Oxford University Press, 2008;
- 2.21. GARNETT, Robert. Should Foreign State Immunity be Abolished? *Australian Yearbook of International Law*, 1999, Vol. 20, p. 175-190;
- 2.22. GREEN, Leslie. Legal Positivism. Iš *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Red. ZALTA, Edward N. Stanford: Stanford University, 2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://plato.stanford.edu/entries/legal-positivism>>;
- 2.23. HAFNER, Gerhard; KOHEN, Marcelo G.; BREAU, Susan. *State Practice Regarding State Immunities*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006;
- 2.24. HARRIS, David; O'BOYLE, Michael; BATES, Edward; BUCKLEY Carla. *Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. Second edition*. Oxford: Oxford University Press, 2009;
- 2.25. HART, H. L. A. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press, 1994;
- 2.26. HENKIN, Louis. *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*. London: Pall Mall Press Limited, 1968;
- 2.27. HENKIN, Louis. *International Law: Politics and Values*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995;
- 2.28. HILL, Thomas H. A Policy Analysis of the American Law of Foreign State Immunity. *Fordham Law Review*, 1981, Vol. 50, Issue 2, p. 155-238 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

- <<http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2505&context=flr>>;
- 2.29. YANG, Xiaodong. *State Immunity in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012;
- 2.30. KELSEN, Hans. *Pure Theory of Law. Translation from the Second German Edition by Max Knight*. Berkeley: University of California Press, 1967;
- 2.31. KLOTH, Matthias. *Immunities and the Right of Access to Court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2010;
- 2.32. KRAJEWSKI, Markus; SINGER, Christopher. Should Judges Be Front-Runners? The ICJ, State Immunity and the Protection of Fundamental Human Rights. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2012, Vol. 16, p.1-34 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_01_krajewski_neu.pdf>;
- 2.33. LACHS, Manfred. *The Teacher in International Law: Teachings and Teaching. Second Revised Edition*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987;
- 2.34. LAUTERPACHT, Hersch. Problem of Jurisdictional Immunities of Foreign States. *British Yearbook of International Law*, 1951, Vol. 28, p. 220-272;
- 2.35. LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004;
- 2.36. LEATHLEY, Christian. An Institutional Hierarchy to Combat the Fragmentation of International Law: Has the ILC Missed an Opportunity? *New York University Journal of International Law and Politics*, 2007, Vol. 40, p. 259-306 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.1-Leathley.pdf>>;

- 2.37. MÉGRET, Frédéric. International Law as Law. Iš CRAWFORD, James; KOSKENNIEMI, Martti. *The Cambridge Companion to International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 64-92;
- 2.38. MCGREGOR, Lorna. State Immunity and Human Rights. Is There a Future after Germany v. Italy? *Journal of International Criminal Justice*, 2013, Vol. 11, Issue 1, p. 125-145;
- 2.39. MCGREGOR, Lorna. Torture and State Immunity: Deflecting Impunity, Distorting Sovereignty. *European Journal of International Law*, 2008, Vol. 18, No. 5, p. 903-919 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/18/5/244.pdf>>;
- 2.40. MIKELĖNAS, Valentinas. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001;
- 2.41. MORGENTHAU, Hans. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948;
- 2.42. MORRIS, J. H. C. *The Conflict of Laws. Sixth Edition*. United Kingdom: Sweet & Maxwell LTD, 2005;
- 2.43. O'KEEFE, Roger; TAMS, Christian J. *The United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2013;
- 2.44. ORAKHELASHVILI, Alexander. State Immunity and Hierarchy of Norms: Why the House of Lords Got It Wrong. *European Journal of International Law*, 2007, Vol. 18, No. 5, p. 955-970 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejil.oxfordjournals.org/content/18/5/955.full.pdf+html>>;
- 2.45. PAYANDEH, Mehrdad. The Concept of International Law in the Jurisprudence of H. L. A. Hart. *European Journal of International Law*, 2010, Vol. 21, No. 4, p. 967-995. [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejil.org/pdfs/21/4/2121.pdf>>;

- 2.46. SATKAUSKAS, Rytis. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: Registrų centras, 2008;
- 2.47. SHAW, Malcolm N. *International Law. Sixth Edition*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2008;
- 2.48. SINCLAIR, Ian. The Law of Sovereign Immunity: Recent Developments. Iš *Collected Courses of the Hague Academy of International Law 167*. Leiden: Martinus Nijhoff Online, 1980, p. 113-284;
- 2.49. SMALIUKAS, Andrius; GOLDAMMER, Yvonne. The Restrictive Theory of State Immunity in Lithuania: Reality or Illusion. *Baltic Yearbook of International Law*, 2005, Volume 5, p. 111-132;
- 2.50. SUCHARITKUL, Sompong. Immunities of Foreign States before National Authorities. Iš *Collected Courses of the Hague Academy of International Law 149*. Leiden: Martinus Nijhoff Online, 1976;
- 2.51. ŠTARIENĖ, Lijana. Cudak v. Lithuania and the European Court of Human Rights Approach to the State Immunity Doctrine, *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 2(120), p. 159-175 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/dwn.php?id=257270>;
- 2.52. TARPTAUTINĖS TEISĖS KOMISIJA. Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projektas su komentarais. *Yearbook of the International Law Commission*, 1991, Vol. II, Part Two [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf>;
- 2.53. TARPTAUTINĖS TEISĖS KOMISIJA. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektas su komentarais. *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, Vol. II, Part Two [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per

interneta:

<http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>;

- 2.54. TOLEIKYTĖ, Neringa. Valstybės imuniteto taikymas *jus cogens* normų pažeidimo atveju. *Teisė*, 2013, t. 89, p. 205-218 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/TeisAe/TeisAe%202013%2089/205-218.pdf>>;
- 2.55. TOMUSCHAT, Christian. The International Law of State Immunity and Its Development by National Institutions. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2011, Vol. 44, Issue 4, p. 1105-1140 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wp0.its.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/Tomuschat-cr.pdf>>;
- 2.56. VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006;
- 2.57. VERDIER, Pierre-Hugues; VOETEN, Erik. How Does Customary International Law Change? The Case of State Immunity. Iš *American Political Science Association 2012 Annual Meeting Papers*, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lcil.cam.ac.uk/sites/default/files/LCIL/documents/lectures/Verdier_State_Immunity_Paper_%28DraftCambridge%29.pdf>;
- 2.58. VON BERNSTORFF, Jochen. *The Public International Law Theory of Hans Kelsen: Believing in Universal Law*. New York: Cambridge University Press, 2010;
- 2.59. WALTZ, Kenneth W. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Co., 1979;
- 2.60. ZALESKIS, Julius. Europos Tarybos vaidmuo stiprinant valstybės imuniteto doktrinos teisiškumą. Iš *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys* (ed. ŽALIMAS, Dainius; ISOKAITĖ, Indrė). Vilnius: AB „Spauda“, 2014, p. 313-331;

- 2.61. ZALESKIS, Julius. Kritiškas požiūris į tai, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra teisė. *Teisė*, 2014, t. 92, p. 137-147 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/3904/3339>>;
- 2.62. ZALESKIS, Julius. Lietuvos teismų požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę. *Teisė*, 2014, t. 93, p. 190-199 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vu.lt/leidyba//dokumentai/zurnalai/TeisAe/Teis%202014%2093/190-199.pdf>>;
- 2.63. ZALESKIS, Julius. The State Immunity Doctrine as the Result of the Constant Convergence between the National Legal Systems. Iš *The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence? (Conference Papers)*, Vilnius University, 2013, p. 403-410 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Admin/Doktorant%C5%B3_konferencija/Zaleskis.pdf>;

III. PRAKTINĖ MEDŽIAGA

3.1. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

- 3.1.1. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *2014 m. kovo 31 d. sprendimas Banginių medžioklės Antarktikoje byloje (Australija v. Japonija)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/148/18136.pdf>>;
- 3.1.2. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *2014 m. sausio 27 d. sprendimas Jūrinio ginčo byloje (Peru v. Čilė)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/137/17930.pdf>>;
- 3.1.3. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *2012 m. vasario 3 d. sprendimas Jurisdikcinių imunitetų byloje (Vokietija v. Italija)* [interaktyvus.

- Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf>>;
- 3.1.4. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *2008 m. birželio 4 d. sprendimas Byloje dėl kai kurių abipusės pagalbos baudžiamosios teisės reikaluose klausimų (Džibutis v. Prancūzija)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/121/8126.pdf>>;
- 3.1.5. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *2002 m. balandžio 11 d. sprendimas Arešto orderio byloje (Demokratinė Kongo Respublika v. Belgija)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/121/8126.pdf>>;
- 3.1.6. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *1986 m. birželio 27 d. sprendimas Karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją byloje (Jungtinės Amerikos Valstijos v. Nikaragva)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>>;
- 3.1.7. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *1969 m. vasario 20 d. sprendimas Šiaurės jūros kontinentinio šelfo bylose (Vokietijos Federacinė Respublika v. Belgija; Vokietijos Federacinė Respublika v. Nyderlandai)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf>>;
- 3.1.8. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *1951 m. gruodžio 18 d. sprendimas Anglų-norvegų žvejybos zonų byloje (Jungtinė Karalystė v. Norvegija)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/5/1809.pdf>>;
- 3.1.9. Tarptautinis Teisingumo Teismas. *1950 m. lapkričio 20 d. sprendimas Kolumbijos-Peru prieglobsčio byloje (Kolumbija v. Peru)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/7/1849.pdf>>;

3.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

- 3.2.1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2014 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Jones ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (peticijų Nr. 34356/06 ir 40528/06)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-140005?TID=islquhsiqp>>;
- 3.2.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2013 m. kovo 14 d. sprendimas byloje Oleynikov prieš Rusiją (peticijos Nr. 36703/04)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-117124?TID=rugfdcrst>>;
- 3.2.3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2012 m. liepos 17 d. sprendimas byloje Wallishauser prieš Austriją (peticijos Nr. 156/04)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-112194?TID=mpmcdzbbhf>>;
- 3.2.4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2011 m. birželio 29 d. sprendimas byloje Sabeh el Leil prieš Prancūziją (peticijos Nr. 34869/05)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-105378?TID=mpmcdzbbhf>>;
- 3.2.5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2010 m. kovo 23 d. sprendimas byloje Cudak prieš Lietuvą (peticijos Nr. 15869/02)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-97879?TID=hfnnngqzyp>>;
- 3.2.6. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2007 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje Vilho Eskelinen ir kt. prieš Suomiją (peticijos Nr. 63235/00)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per

- interneta: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-80249?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.7. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2004 m. vasario 17 d. sprendimas byloje Maestri prieš Italiją (peticijos Nr. 39748/98)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61638?TID=uchwiqkykn>>;
- 3.2.8. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2004 m. vasario 12 d. sprendimas byloje Perez prieš Prancūziją (peticijos Nr. 47287/99)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61629?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.9. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2003 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje Kyrtatos prieš Graikiją (peticijos Nr. 41666/98)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-61099?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.10. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2002 m. gruodžio 12 d. sprendimas byloje Kalogeropoulou ir kt. prieš Graikiją ir Vokietiją (peticijos Nr. 59021/00)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-23539?TID=isuoseeipv>>;
- 3.2.11. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje Fogarty prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 37112/97)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59886?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 35763/97)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

- <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59885?TID=gnoqlfashb>>;
- 3.2.13. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas byloje McElhinney prieš Airiją (peticijos Nr. 31253/96)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59887?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.14. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje Loizidou prieš Turkiją (peticijos Nr. 15318/89)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-58007?TID=mnqbcpodfy>>;
- 3.2.15. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1995 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje Bellet prieš Prancūziją (peticijos Nr. 23805/94)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57952?TID=erlfalnvcx>>;
- 3.2.16. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1985 m. gegužės 28 d. sprendimas byloje Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 8225/78)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57425?TID=tzgrzxpaf>>;
- 3.2.17. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje Sporrang ir Lönnroth prieš Švediją (peticijų Nr. 7151/75 ir 7152/75)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57580?TID=erlfalnvcx>>;
- 3.2.18. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje Marckx prieš Vokietiją (peticijos Nr. 6833/74)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57534?TID=uchwiqkykn>>;

3.2.19. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1979 m. spalio 9 d. sprendimas byloje Airey prieš Airiją (peticijos Nr. 6289/73)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57420?TID=erlfalnvx>>;

3.2.20. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1978 m. birželio 28 d. sprendimas byloje König prieš Vokietiją (peticijos Nr. 6232/73)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57512?TID=tzgrzxpaf>>;

3.2.21. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje Handyside prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 5493/72)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57499?TID=erlfalnvx>>;

3.2.22. Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje Golder prieš Jungtinę Karalystę (peticijos Nr. 4451/70)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57496?TID=tzgrzxpaf>>;

3.3. Tarptautinių organizacijų rezoliucijos

3.3.1. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. *2004 m. gruodžio 2 d. rezoliucija Nr. A/RES/59/38 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004_resolution.pdf>;

- 3.3.2. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. 2001 m. sausio 12 d. rezoliucija Nr. A/RES/55/150 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/55/150&Lang=E>;
- 3.3.3. Europos Tarybos Ministrų Komitetas. 2000 m. sausio 19 d. rekomendacija valstybėms narėms Nr. Rec(2000)2 „Dėl tam tikrų bylų peržiūrėjimo arba atnaujinimo nacionaliniu lygiu po Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2000\)2&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FD8C64&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2000)2&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FD8C64&BackColorLogged=FDC864)>;
- 3.3.4. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. 1999 m. sausio 20 d. rezoliucija Nr. A/RES/53/98 „Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/53/98&Lang=E>;
- 3.3.5. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. 1991 m. gruodžio 9 d. rezoliucija Nr. A/RES/46/55 „Valstybių ir jų turto jurisdikcinių imunitetų straipsnių projekto svarstymas“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/55&Lang=E&Area=RESOLUTION>;
- 3.3.6. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. *Tarptautinės teisės komisijos statutas, patvirtintas 1947 lapkričio 21 d. rezoliucija Nr. 174 (II)* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>>;

3.3.7. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. *1947 lapkričio 21 d. rezoliucija Nr. 174 (II) „Tarptautinės teisės komisijos įkūrimas“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/81/IMG/NR003881.pdf?OpenElement>>;

3.4. Lietuvos Respublikos teismų praktika

3.4.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2014 m. kovo 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta18/content>>;

3.4.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl draudimo asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų, būti renkamam Seimo nariu“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta125/content>>.

3.4.3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės“* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>>;

3.4.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. *2010 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada, Nr. 3k-3-404/2010* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=a842827e-e9db-4f5b-84d4-b141c7f22ec4>>;

- 3.4.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje S. N. v. Švedijos Karalystės ambasada, Nr. 3k-3-142/2007 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=644892fd-b9ec-4d88-8731-c59c85f5aaef>>;
- 3.4.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2003 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje Vilnius Property AS v. Rusijos Federacija, Nr. 3K-3-566/2003 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=8898>;
- 3.4.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje A. C. v. Lenkijos Respublikos ambasada, Nr. 3k-3-203/2001 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11188>;
- 3.4.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas. 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 aprobuota „Teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“ [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26343>;
- 3.4.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 1998 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. JAV ambasada, Nr. 3k-1/1998 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27196>;
- 3.4.10. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje V. T. ir UAB „Respublikos leidiniai“ v.

JAV ambasada, Nr. 2-2247/2011 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=340daa-a4-01d4-49b4-8559-98303a93826b>>;

3.4.11. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. *2009 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje V. J. K. v. Rusijos Federacija*, Nr. 2-1469/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=311abc78-933a-4d9e-9a32-0fb82819d52c>>;

3.4.12. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. *2009 m. liepos 30 d. nutartis civilinėje byloje I. N., et al. v. Jungtinės Amerikos Valstijos*, Nr. 2-703/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=67ef5f9a-3d52-4812-b395-9f3670917084>>;

3.4.13. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius. *2008 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Z. V. L. ir B. P. v. Rusijos Federacija*, Nr. 2-331/2008 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=4282c616-6581-435b-83a2-0191040e4ca3>>;

3.4.14. Kauno apygardos teismas. *2009 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. Rusijos Federacija*, Nr. 2-613-343/2009 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiseska/tekstas.aspx?id=483c4f0c-4b87-4e88-b854-7715b8fbb2b5>>;

3.5. Užsienio valstybių teismų praktika

- 3.5.1. Italijos Konstitucinis Teismas. *2014 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. 238/2014* [vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/S238_2013_en.pdf>;
- 3.5.2. Kanados Kvebeko apeliacinis teismas. *2012 m. rugpjūčio 15 d. sprendimas byloje Irano Islamo Respublika v. Hashemi, Nr. (2012) QCCA 1449* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.canlii.org/en/qc/qcca/doc/2012/2012qcca1449/2012qcca1449.html>>;
- 3.5.3. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *2010 m. birželio 1 d. sprendimas byloje Samantar v. Yousuf* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.supremecourt.gov/opinions/09pdf/08-1555.pdf>>;
- 3.5.4. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai. *2006 m. birželio 14 d. sprendimas byloje Jones v. Saudo Arabijos Karalystės Vidaus reikalų ministerija, Nr. [2006] UKHL 26* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060614/jones.pdf>>;
- 3.5.5. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *2004 m. birželio 7 d. sprendimas byloje Austrijos Respublika v. Altman* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/supct/pdf/01-593P.ZO>>;
- 3.5.6. Italijos Aukščiausiasis Teismas. *2004 m. kovo 11 d. sprendimas byloje Ferrini v. Vokietija, Nr. 5044/4* [neoficialus vertimas į anglų kalbą] [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.geneva-academy.ch/RULAC/pdf_state/Ferrini.pdf>;

- 3.5.7. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 2003 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje *Dole Food Company v. Patrickson* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/supct/pdf/01-593P.ZO>>;
- 3.5.8. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1983 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Verlinden B.V. v. Nigerijos Centrinis bankas* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/480/case.html>>;
- 3.5.9. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1812 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *Schooner Exchange v. McFaddon* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/11/116/case.html>>;

4. KITI ŠALTINIAI

- 4.1. Amerikos valstybių organizacija. *Bendroji informacija apie 1928 m. Tarptautinės privatinės teisės konvenciją* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-31.html>>;
- 4.2. BIANCHI, Andrea. *On Certainty*. 2012 m. vasario 16 d. komentaras tinklaraštyje „*EJIL: Talk!*” [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejiltalk.org/on-certainty/>>;
- 4.3. Europos Taryba. *Europos valstybės imuniteto konvenciją pasirašiusių ir ratifikavusių valstybių lentelė* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=074&CM=&DF=&CL=ENG>>;
- 4.4. Europos valstybės imuniteto konvencijos šalys. *Antrojo neformalus susitikimo 2006 m. kovo 23 d. preliminari ataskaita* [interaktyvus.

- Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.coe.int/t/dlapil/cahdi/Source/News/Outcome_EN.pdf>;
- 4.5. Jungtinės Tautos. 2004 m. *Jungtinių Tautų konvencijos dėl jurisdikcinių valstybių ir jų turto imunitetų statusas* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-13&chapter=3&lang=en>;
- 4.6. Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamentas. 1952 m. gegužės 19 d. laiškas JAV Teisingumo departamentui „*Changing Policy Concerning the Granting of Sovereign Immunity to Foreign Governments*“. Iš BANKAS, Ernest K. *The State Immunity Controversy in International Law: Private Suits against Sovereign States in Domestic Courts*. Berlin: Springer, 2005, p. 409-410;
- 4.7. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja. *Generalinės Asamblėjos 59-osios sesijos Šeštojo komiteto 13 posėdžio 2004 m. spalio 25 d. sutrumpintas protokolas*. Iš FOX, Hazel. *The Law of State Immunity. Second Edition*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 769-771;
- 4.8. Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius. *Tarptautinės teisės apžvalga dėl Tarptautinės teisės komisijos kodifikavimo darbu, 1949* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_1_rev1.pdf>;
- 4.9. Tarptautinės teisės komisija. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo trisdešimtojoje sesijoje, 1978* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://legal.un.org/ilc/documentation/english/A_33_10.pdf>;
- 4.10. Tarptautinės teisės komisija. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo trisdešimt aštuntojoje sesijoje, 1986* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_41_10.pdf&lang=EF5XP>;

- 4.11. Tarptautinės teisės komisija. *Tarptautinės teisės komisijos ataskaita dėl savo darbo keturiasdešimt trečiojoje sesijoje, 1991* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a46_10.pdf&lang=EFSXP>.

**AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA
SĄRAŠAS**

1. ZALESKIS, Julius. Lietuvos teismų požiūris į tarptautinę valstybės imuniteto teisę. *Teisė*, 2014, t. 93, p. 190-199 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/TeisAe/Teis%202014%2093/190-199.pdf>>.
2. ZALESKIS, Julius. Kritiškas požiūris į tai, ar tarptautinė valstybės imuniteto teisė yra teisė. *Teisė*, 2014, t. 92, p. 137-147 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/3904/3339>>.
3. ZALESKIS, Julius. Europos Tarybos vaidmuo stiprinant valstybės imuniteto doktrinos teisiškumą. Iš *Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys* (ed. ŽALIMAS, Dainius; ISOKAITĖ, Indrė). Vilnius: AB „Spauda“, 2014, p. 313-331.
4. ZALESKIS, Julius. The State Immunity Doctrine as the Result of the Constant Convergence between the National Legal Systems. Iš *The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence? (Conference Papers)*, Vilnius University, 2013, p. 403-410 [interaktyvus. Žiūrėta 2015 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Admin/Doktorant%C5%B3_konferencija/Zaleskis.pdf>.

AUTORIAUS PRANEŠIMŲ TARPTAUTINĖSE MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE SĄRAŠAS

Disertacinio tyrimo rezultatai buvo pristatyti šiose tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

1. 2013 m. birželio 7 d. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto ir Europos tarpuniversitetinio žmogaus teisių ir demokratizacijos centro organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Dvidešimt Lietuvos Respublikos narystės Europos Taryboje metų: pamokos ir perspektyvos“ perskaitytas pranešimas „Europos Tarybos vaidmuo didinant valstybės imuniteto doktrinos teisinę kokybę“.
2. 2013 m. balandžio 26 d. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto organizuotoje tarptautinėje doktorantų ir jaunųjų teisėtyrininkų konferencijoje „The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence?“ perskaitytas pranešimas „The State Immunity Doctrine as the Result of the Constant Convergence between the National Legal Systems“.